

Lagrådsremiss

Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 22 juli 2021

Morgan Johansson

Martin Rhodin
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

Den nuvarande ordningen för straffrättslig särbehandling av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år innebär att det vid påföljdsbestämningen i vissa fall tas alltför stor hänsyn till den tilltalades ålder på bekostnad av att utgångspunkten ska vara hur svårt brottet är. Det medför att utdömda straff inte tillräckligt återspeglar brottslighetens allvar. Det finns därför ett behov av förändringar av regelverket.

I lagrådsremissen lämnas förslag som innebär att om någon som är 18–20 år har begått ett brott, och det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, ska hans eller hennes ungdom inte beaktas särskilt vid straffmätningen. Detsamma ska gälla om brottets straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer. Det ska inte heller krävas särskilda skäl för att döma lagöverträdare i den åldersgruppen till fängelse, och samma straff ska kunna dömas ut som för andra myndiga lagöverträdare, t.ex. fängelse på livstid. Vidare föreslås att de särskilda ungdomspåföljderna i princip ska vara förbehållna personer som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Den som är över 18 år ska få dömas till någon av ungdomspåföljderna endast om det finns särskilda skäl för det. Vidare föreslås att vissa allvarliga brott, t.ex. mord eller våldtäkt mot barn, inte ska kunna preskriberas om brottet begåtts av någon som fyllt 18 år.

Slutligen föreslås att det inte ska ställas särskilda krav på inhämtade av yttrande från socialnämnden för att kunna döma lagöverträdare under 21 år till fängelse i mer än tre månader.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2022.

Innehållsförteckning

1	Beslut	4
2	Lagtext	5
2.1	Förslag till lag om ändring i brottsbalken.....	5
2.2	Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	10
3	Ärendet och dess beredning	11
4	Bakgrund och allmänna utgångspunkter	12
4.1	Straffmätning och påföljdsval	12
4.2	Påföljdssystemet för unga lagöverträdare.....	14
4.3	Ordningen i övriga Norden.....	18
4.4	Behov och allmänna utgångspunkter.....	20
4.4.1	Ungdomsbrottslighet – utveckling och insatser.....	20
4.4.2	Den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare bör förändras.....	22
5	Förändringar i den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare	24
5.1	Slopad ungdomsreduktion vid straffmätningen för allvarliga brott	24
5.2	Inga särskilda bestämmelser om straffmaximum	37
5.3	Ingen särbehandling vid påföljdsvalet.....	40
6	Allvarliga brott som begås av unga myndiga lagöverträdare ska undantas från preskription	46
7	Särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare i rättegången.....	47
8	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser.....	52
9	Konsekvenser av förslagen	54
10	Författningskommentar.....	58
10.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken.....	58
10.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	62
Bilaga 1	Utdrag ur sammanfattning av betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34).....	63
Bilaga 2	Utdrag ur lagförslaget i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34)	71
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna (SOU 2012:34).....	80
Bilaga 4	Sammanfattning av departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54)	81

Bilaga 5	Utdrag ur lagförslaget i departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54)	88
Bilaga 6	Förteckning över remissinstanserna (Ds 2012:54)	91
Bilaga 7	Sammanfattning av betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85).....	92
Bilaga 8	Lagförslaget i betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85).....	99
Bilaga 9	Förteckning över remissinstanserna (SOU 2018:85)....	105
Bilaga 10	Lagförslaget i utkast till lagrådsremiss Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet.....	106
Bilaga 11	Förteckning över remissinstanserna (Utkast till lagrådsremiss Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet)	111

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 3 §, 29 kap. 7 §, 30 kap. 5 §, 32 kap. 1, 2 och 3 a §§ och 35 kap. 2 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 kap.

3 §¹

Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har *vunnit* laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får *för återfallet dömas* till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon *har* fyllt *tjugoett* år får inte läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

En utländsk dom får tillmätas samma verkan som en svensk.

Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har *fått* laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får *han eller hon dömas för återfallet* till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får inte läggas till grund för *en* sådan förhöjning som anges i första stycket.

29 kap.

7 §²

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt tjugoett år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *tjugoett* år får inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får *det* inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får *det* dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

¹ Senaste lydelse 2009:396.

² Senaste lydelse 2009:396.

Första stycket gäller inte i fråga om brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt arton år om det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, eller i fråga om försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott. Detsamma gäller om brottets straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer.

30 kap.

5 §³

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten *därvid* i första hand *skall* bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

För brott som någon begått efter det att han eller hon fyllt arton men innan han eller hon fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

För brott som någon *har* begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten *då* i första hand *ska* bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

32 kap.

1 §⁴

Den som *är under tjuogoett år och som begått brott* får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *skall* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Den som *har begått brott innan han eller hon fyllt arton år* får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *ska* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. *Även den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt arton år får*

³ Senaste lydelse 2006:891. Ändringen innebär bl.a. att andra stycket tas bort.

⁴ Senaste lydelse 2006:891.

dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt tjuugoett år får inte dömas till ungdomsvård.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *skall* rätten *meddela* föreskrift om att den unge *skall* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *skall* framgå av domen.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, *skall* den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *skall* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får *meddelas* endast med den skadelidandes samtycke.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *ska* rätten *besluta en* föreskrift om att den unge *ska* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *ska* framgå av domen.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, *ska* den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *ska* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får *beslutas* endast med den skadelidandes samtycke.

2 §⁵

Den som är under tjuugoett år och som begått brott får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuugo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som har begått brott innan han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuugo och högst etthundrafemtio timmar.

⁵ Senaste lydelse 2015:80.

Den som är över arton år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som har fyllt arton år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som har fyllt tjuogoett år får inte dömas till ungdomstjänst.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

3 a §⁶

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomsövervakning om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Den som är över arton år får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som har begått brott inman han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomsövervakning om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Den som har fyllt arton år får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det. *Den som har fyllt tjuogoett år får inte dömas till ungdomsövervakning.*

Rätten får bestämma tiden för ungdomsövervakning till lägst sex månader och högst ett år.

Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i verkställighetsplanering och följa det som anges i verkställighetsplanen.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning.

35 kap.

2 §⁷

Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för

1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
2. våldtäkt eller grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller tredje stycket, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 §,
4. brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
5. folkmord, brott mot mänskligheten eller grov krigsförbrytelse enligt 1, 2 eller 11 § lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser,

⁶ Senaste lydelse 2020:617.

⁷ Senaste lydelse 2020:173.

6. terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, eller

7. försök till brott som avses i 1, 5 eller 6.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *tjugoett* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *arton* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2022.

2. Bestämmelsen i 35 kap. 2 § andra stycket i den nya lydelsen tillämpas även på brott som har begåtts före ikraftträdandet, om inte möjligheten att döma till påföljd har bortfallit dessförinnan enligt äldre bestämmelser.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 28 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av *nämnden* med det innehåll som avses i 11 §. *Om det inte finns särskilda skäl krävs ett sådant yttrande också för att rätten skall få döma den som inte har fyllt tjugooett år till fängelse i mer än tre månader.*

28 §¹

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av *socialnämnden* med det innehåll som avses i 11 §.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2022.

3 Ärendet och dess beredning

Regeringen beslutade den 25 juni 2009 att ge en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare (dir. 2009:60). I uppdraget ingick bl.a. att ta ställning till om lagöverträdare som har fyllt 18 men inte 21 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätningen och påföljdsvalet eller i något av dessa avseenden, och i så fall lämna förslag till ändringar. Utredningen, som antog namnet Påföljdsutredningen, överlämnade i maj 2012 betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34). En sammanfattning av betänkandet och lagförslagen i relevanta delar finns i *bilaga 1* och *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju2012/04191). Den 24 april 2012 beslutade chefen för Justitiedepartementet att ge en utredare i uppdrag att biträda departementet med att överväga vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens förslag leder till och föreslå nödvändiga författningsändringar. Uppdraget redovisades i en departementspromemoria i december 2012, Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54). En sammanfattning av promemorian och lagförslagen i relevanta delar finns i *bilaga 4* och *bilaga 5*. Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 6*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju2013/00356).

Vissa av Påföljdsutredningens förslag avseende det befintliga påföljdssystemet för unga lagöverträdare har lett till lagstiftning, se bl.a. propositionerna Tydligare reaktioner på ungas brottslighet (prop. 2014/15:25) och Ungdomsövervakning (prop. 2019/20:118).

I april 2017 tillkännagav riksdagen för regeringen det som utskottet anförde om straffmätning för lagöverträdare mellan 18 år och 21 år (bet. 2016/17:JuU21 punkt 10, rskr. 2016/17:224). Enligt tillkännagivandet finns det anledning att se över bestämmelsen om att gärningsmannens ungdom ska beaktas särskilt när det gäller personer som fyllt 18 år men inte 21 år vid tidpunkten för brottet. Regeringen gav i december 2017 en särskild utredare i uppdrag att överväga och föreslå ändringar beträffande den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. I uppdraget ingick att lämna förslag som innebär att den åldersgruppen behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid straffmätningen och när det gäller val av påföljd samt i processuellt hänseende. Vidare skulle utredaren analysera vad en sådan ordning kan få för konsekvenser för lagöverträdare i åldern 15–17 år och mot den bakgrunden överväga olika modeller för hur straffmätningen för lagöverträdare i den åldersgruppen skulle kunna ske.

Utredningen, som antog namnet Ungdomsreduktionsutredningen, lämnade betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85) den 18 december 2018. I enlighet med uppdraget lämnades bl.a. förslag som innebär att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid straffmätningen och när det gäller val av påföljd. För lagöverträdare i åldern 15–17 år förordades en lösning som innebär att regleringen skulle vara oförändrad. En sammanfattning av

betänkandet finns i *bilaga 7*. Utredningens lagförslag finns i *bilaga 8*. I ett särskilt yttrande till utredningen lämnades ett alternativt förslag om en slopad straffrättslig särbehandling för åldersgruppen 18–20 år vid återfall i allvarlig brottslighet som är kopplad till organiserad brottslighet eller annan kriminalitet förenad med gängbildning. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 9*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju2018/05295).

Vid remissbehandlingen ifrågasatte en majoritet av remissinstanserna betänkandets förslag om en generell slopad straffrättslig särbehandling av unga myndiga i åldern 18–20 år och reste samtidigt frågan om det, i syfte att åstadkomma en skärpt reaktion mot allvarlig brottslighet av unga myndiga t.ex. i kriminella nätverk, vore lämpligare med en mer avgränsad lösning. Som ett led i den fortsatta beredningen av betänkandet utarbetades därför ett utkast till lagrådsremiss (Ju2020/02657) med ett sådant förslag. Utkastet har remissbehandlats. Utkastets lagförslag finns i *bilaga 10* och en förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 11*. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju2020/02657).

Riksdagen har tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om straffvärdesbedömning (bet. 2016/17:JuU16 punkt 19, rskr. 2016/17:211). Enligt tillkännagivandet bör straffen för brott mot person i högre utsträckning än i dag grunda sig på den brottsliga handlingens straffvärde snarare än på brottslingens ålder och andra omständigheter som är knutna till honom eller henne. Vidare har riksdagen tillkännagett det som utskottet anför om att mord och vissa andra allvarliga brott ska kunna preskriberas endast om lagöverträdaren var under 18 år vid tidpunkten för brottet (bet. 2019/20:JuU4 punkt 4, rskr. 2019/20:34) samt det som utskottet anför om att avskaffa straffrabatten för unga lagöverträdare mellan 18 och 21 år vid återfall i brott (bet. 2019/20:JuU30 punkt 14, rskr. 2019/20:177).

I detta lagstiftningsärende behandlas förslagen i betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga, de förslag i Påföljdsutredningens betänkande och departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag som rör slopad särbehandling av unga lagöverträdare samt förslagen i utkastet till lagrådsremiss.

4 Bakgrund och allmänna utgångspunkter

4.1 Straffmätning och påföljdsval

Påföljdssystemets utveckling och principer

Med brottsbalken infördes 1965 en påföljdsreglering som i huvudsak grundade sig på individualprevention, dvs. idén att påföljden genom behandling, avskräckning eller oskadliggörande skulle motverka återfall i brott på individnivå. Särskilt framträdande var behandlingstanken. Behandlingstanken kom emellertid att kritiseras för att den ledde till olikheter inför lagen och för att det var svårt att i enskilda fall göra säkra prognoser om återanpassning.

Den 1 januari 1989 reformerades brottsbalkens regler om påföljdsbestämning (prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. [straffmätning och påföljdsval m. m.]). Reformen tydliggjorde att utgångspunkten för påföljdsbestämningen är hur allvarlig och klandervärd den brottslighet som den tilltalade döms för är. Flera förändringar har därefter genomförts i syfte att ytterligare betona principerna om proportionalitet mellan brott och straff, likabehandling, konsekvens och förutsebarhet. Dagens påföljdssystem vilar huvudsakligen på dessa principer.

Straffmätning

När ett straff mäts ut avgörs om brottsligheten ska föranleda ett bötesstraff eller en mer ingripande påföljd. Av 29 kap. 1 § brottsbalken följer att utgångspunkten för straffmätningen är brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Vid bedömningen av straffvärdet ska enligt 29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken hänsyn även tas till försvärande respektive förmildrande omständigheter, t.ex. enligt 3 § första stycket 3 om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Av andra stycket i samma paragraf framgår att en sådan strafflindringsgrund kan motivera ett lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Återfall i brott kan enligt 29 kap. 4 § brottsbalken i viss utsträckning medföra ett högre straff än vad straffvärdet motsvarar. Återfall beaktas i första hand vid valet av påföljd, i andra hand genom förverkande av villkorligt medgiven frihet och sist vid straffmätningen.

Vid straffmätningen beaktas enligt 29 kap. 5 § brottsbalken vidare vissa omständigheter hänförliga till den tilltalades person eller till hans eller hennes handlande efter brottet som är av sådant slag att det skulle vara oskäligt att inte beakta dem i lindrande riktning, s.k. billighetsskäl. Av 29 kap. 7 § brottsbalken följer att i lindrande riktning ska även beaktas om den tilltalade har begått brottet innan han eller hon fyllt 21 år. Det får då dömas till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Påföljdsval

Vid val av påföljd ska enligt 30 kap. 4 § brottsbalken särskilt avseende fästas vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Som skäl för fängelse beaktas brottslighetens straffvärde och art samt den tilltalades tidigare brottslighet. När straffvärdet motsvarar eller överstiger ett års fängelse gäller en presumtion för att välja fängelse. Denna presumtion kan brytas av den tilltalades låga ålder eller av s.k. billighetsskäl. Brottslighetens art som skäl för fängelse tar sikte på brottslighet som det anses lämpligt att ingripa mot med en sträng påföljd trots att straffvärdet i sig inte är påtagligt högt. Exempel på sådana brottstyper är mened, övergrepp i rättsak och narkotikabrott.

När det saknas skäl för fängelse ska villkorlig dom eller skyddstillsyn väljas, om det inte är aktuellt med överlämnande till särskild vård. Som skäl för att välja villkorlig dom ska enligt 30 kap. 7 § brottsbalken beaktas om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Som skäl för skyddstillsyn beaktas enligt 30 kap. 9 § brottsbalken om det finns anledning att anta att den påföljden kan bidra till att avhålla den tilltalade från fortsatt brottslighet.

Även då det finns skäl för fängelse kan villkorlig dom eller skyddstillsyn väljas förutsatt att det finns särskilda skäl för ett sådant påföljdsval. Särskilda skäl kan vara att den tilltalade samtycker till en föreskrift om samhällstjänst och en sådan är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Särskilda skäl för skyddstillsyn kan också vara t.ex. att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till brottet och den tilltalade förklarar sig villig att gå igenom lämplig behandling enligt en behandlingsplan, s.k. kontraktsvård. Skyddstillsyn kan enligt 30 kap. 11 § brottsbalken även förenas med fängelse i högst tre månader om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till straffvärdet eller tidigare brottslighet.

4.2 Påföljdssystemet för unga lagöverträdare

Unga lagöverträdare särbehandlas i påföljdssystemet

Unga lagöverträdare har sedan länge särbehandlats i straffrättsligt hänseende. Detta gäller särskilt åldersgruppen 15–17 år, men också lagöverträdare i åldern 18–20 år. Särbehandlingen görs både vid straffmätningen och när det gäller val av påföljd. Ett skäl som brukar framhållas för denna ordning är att unga typiskt sett inte anses ha nått sådan mognad och ansvarsförmåga att de bör behandlas som vuxna. De har också ansetts särskilt känsliga för de konsekvenser som straffrättsliga ingripanden kan leda till. Grunderna för den nuvarande regleringen om särbehandling för åldersgruppen 18–20 år infördes 1980 i samband med avskaffandet av ungdomsfängelse som påföljd (prop. 1978/79:212 om ändring i brottsbalken, m.m.). Regleringen fördes sedan över till 29 och 30 kap. brottsbalken i samband med 1989 års påföljdsreform.

Vid straffmätningen innebär särbehandlingen att om någon har begått ett brott innan han eller hon fyllt 21 år så ska dennes ungdom beaktas särskilt i mildrande riktning, se 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken. Det kallas ibland för ungdomsreduktion. I doktrin och praxis har det utvecklats riktlinjer för hur den bör göras. Straffnedsättningen blir generellt större för den som vid tidpunkten för brottet var väsentligt yngre än 21 år än för den som nästan uppnått denna ålder. I princip blir det fråga om allt större straffnedsättning ju yngre lagöverträdaren är. Även om reduktionen inte bör ske helt schematiskt utan också differentieras utifrån t.ex. straffets längd (se NJA 2000 s. 421) tillämpas ofta – som en allmän utgångspunkt i praxis – kvotdelar av straffvärdet enligt en fallande skala utifrån ålder. Enligt den ordningen reduceras straffvärdet för t.ex. en person som var 15 år till 1/5, en 18-åring till 1/2 och en 20-åring till 3/4 av det värde som gällt för en vuxen lagöverträdare. Av 29 kap. 7 § andra stycket

brottsbalken följer att ingen får dömas till strängare straff än 14 års fängelse, och följaktligen inte till livstids fängelse, för brott som begåtts före 21 års ålder.

Vid påföljdsvalet gäller delvis olika regler för åldersgrupperna 15–17 år respektive 18–20 år. För lagöverträdare som var under 18 år vid tidpunkten för lagföringen bestäms påföljden normalt till någon av de särskilda ungdomspåföljderna (se vidare nedan) eller till böter. Fängelse får enligt 30 kap. 5 § första stycket brottsbalken väljas som påföljd för den som begått brott före 18 års ålder endast om det finns synnerliga skäl. Om rätten anser att det finns sådana skäl ska påföljden i enlighet med bestämmelserna i 32 kap. 5 § brottsbalken i stället för fängelse bestämmas till slutna ungdomsvård på viss tid, om inte särskilda skäl talar mot det.

Lagöverträdare som fyllt 18 men inte 21 år vid tidpunkten för lagföringen kan dömas till samma slag av påföljder som andra myndiga lagöverträdare. Fängelse får enligt 30 kap. 5 § andra stycket brottsbalken väljas som påföljd för den som fyllt 18 men inte 21 år vid tidpunkten för brottet endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det. Under vissa förutsättningar kan det bli aktuellt att döma till någon av de särskilda ungdomspåföljderna.

Enligt 35 kap. 2 § första stycket brottsbalken preskriberas inte vissa allvarliga brott, t.ex. mord. Av andra stycket i samma paragraf följer emellertid att ett sådant brott som någon har begått före 21 års ålder alltid kan preskriberas.

I lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, förkortad LUL, finns särskilda bestämmelser om handläggningen hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år. Lagen innehåller bestämmelser om bl.a. förundersökning, åtalsprövning, personutredning, häktning och rättegången som ersätter och fyller ut regleringen i rättegångsbalken. Till skillnad från övriga bestämmelser i lagen, som i huvudsak avser mål och ärenden där den dömde inte har fyllt 18 år, avser flera av bestämmelserna om rättegången i 25–30 a §§ även mål där den tilltalade inte har fyllt 21 år. De bestämmelserna handlar bl.a. om krav på särskilt utsedda domare i ungdomsmål, offentlighet vid förhandling och skyndsamt handläggning.

Mer om påföljderna för unga lagöverträdare

I 32 kap. brottsbalken finns bestämmelser om de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård. Den 1 januari 2021 infördes en ny påföljd för unga lagöverträdare, ungdomsövervakning (prop. 2019/20:118, se nedan).

Ungdomsvård kan tillämpas om den tilltalade är under 21 år och har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga samt påföljden är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Om ett sådant behov av vård finns har ungdomsvård företräde framför ungdomstjänst. Åtgärderna ska framgå av ett ungdomskontrakt (när det gäller vård enligt socialtjänstlagen) eller en vårdplan (när det gäller vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga). Frågan om ungdomsvård är tillräckligt ingripande bedöms utifrån innehållet i de

föreslagna åtgärderna. Om de planerade åtgärderna inte kan sägas vara tillräckligt ingripande i förhållande till brottsligheten kan domstolen förena ungdomsvården med böter eller ungdomstjänst.

När det inte finns förutsättningar för ungdomsvård kan påföljden bestämmas till ungdomstjänst. Antalet timmar ungdomstjänst ska bestämmas med utgångspunkt i straffvärdet och andra omständigheter som är relevanta för straffmätningen, till lägst 20 och högst 150 timmar. En förutsättning för att domstolen ska kunna välja ungdomstjänst som påföljd är att påföljden är lämplig med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. En ytterligare förutsättning är att den anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. Utgångspunkten enligt praxis är att ungdomstjänst som självständig påföljd kan anses vara tillräckligt ingripande om det fängelsestraff som den unge med hänsyn till bl.a. dennes ålder skulle ha dömts till i det enskilda fallet inte överstiger sex månader (NJA 2007 s. 636). I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande. För att döma någon som är över 18 men yngre än 21 år till ungdomstjänst krävs att det finns särskilda skäl för det.

I fall där varken ungdomsvård eller ungdomstjänst utgör en tillräckligt ingripande straffrättslig reaktion med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet kan påföljden bestämmas till ungdomsövervakning.

Om det finns synnerliga skäl för att bestämma påföljden för brott som någon begått före 18 års ålder till fängelse ska påföljden i stället bestämmas till sluten ungdomsvård på viss tid, om inte särskilda skäl talar emot det. Med särskilda skäl som kan tala emot att påföljden bestäms till sluten ungdomsvård avses i första hand den tilltalades ålder vid lagföringen. Tiden för verkställighet av sluten ungdomsvård kan bestämmas till lägst 14 dagar och högst fyra år. Vid straffmätningen ska beaktas att villkorlig frigivning inte förekommer vid sluten ungdomsvård. Statens institutionsstyrelse (SiS) ansvarar för verkställigheten av sluten ungdomsvård.

Till skillnad från vad som gäller för fängelse finns det inga begränsningar när det gäller val av skyddstillsyn eller villkorlig dom som påföljd för lagöverträdare under 18 år. Eftersom det finns ett system med särskilda ungdomspåföljder utgör de påföljderna dock i praktiken ett andrahandsalternativ.

Tidigare reformer

Påföljdssystemet för unga lagöverträdare genomgick en större förändring 1999 och systemet reformerades sedan ytterligare 2007 (prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet och prop. 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare). Avsikten med de förändringar som genomfördes 1999 var att förutsebarhet, konsekvens och proportionalitet skulle ges ett större utrymme. Utgångspunkterna för reformen var att unga lagöverträdare så långt som möjligt fortfarande skulle hållas utanför kriminalvården och i stället bli föremål för åtgärder inom socialtjänsten. Bakgrunden till förändringarna var bl.a. den kritik om bristande trovärdighet som riktats mot påföljden överlämnande till vård inom

socialtjänsten. Därför gavs domstolarna större förutsättningar att pröva ingripandegraden av de åtgärder som socialtjänsten planerat för den unge inom ramen för påföljden. Ungdomstjänst infördes också som en tilläggsstraff till överlämnandepåföljden för att brottets allvar skulle kunna beaktas i ökad utsträckning. Vidare infördes slutet ungdomsvård som en ny frihetsberövande påföljd för att så långt som möjligt ersätta fängelse för unga under 18 år.

De förändringar som genomfördes i samband med 2007 års reform gick i samma riktning som 1999 års förändringar och innebar en ytterligare konkretisering av reaktionerna på brott av unga. Att åtgärder mot unga lagöverträdare i första hand ska vidtas inom socialtjänsten var en utgångspunkt även för den reformen. Överlämnande till vård inom socialtjänsten bytte namn till ungdomsvård. Tillämpningsområdet för påföljden fick också en annan avgränsning genom att det föreskrevs att den unge ska ha ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd för att påföljden ska komma i fråga. Vården och åtgärderna skulle enligt den nya lydelsen syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. Dessutom infördes ungdomstjänst som en självständig påföljd i syfte bl.a. att minska användningen av böter och korta frihetsberövande straff för unga.

Påföljdsutredningen och genomförda förslag avseende unga lagöverträdare

I Påföljdsutredningens översyn av påföljdssystemet ingick bl.a. att se över de särskilda påföljderna för unga lagöverträdare. Inom ramen för den delen av uppdraget skulle utredaren ta ställning till om lagöverträdare som har fyllt 18 men inte 21 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätningen och påföljdsvalet eller i något av dessa avseenden, och i så fall lämna förslag till ändringar (dir. 2009:60).

I betänkandet gjordes bedömningen att bestämmelsen om särbehandling vid straffmätningen i form av ungdomsreduktion bör finnas kvar för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år om straffvärdet är sådant att fängelse kan följa på brottet. Motsvarande bedömning gjordes inte i fråga om straffmätning av brott vars straffvärde endast motiverar ett bötesstraff.

När det gäller påföljdsvalet föreslogs att särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år bör slopas och att de särskilda ungdomspåföljderna i princip bör vara förbehållna personer som inte hade fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Vidare föreslogs att det inte bör förutsättas särskilda skäl för att döma lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år till fängelse, oavsett om fängelsestraffet är villkorligt eller inte. Det sistnämnda hör samman med att det i betänkandet föreslogs ett system med villkorligt fängelse för vuxna lagöverträdare. Som en följd av utredningens förslag att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år inte bör särbehandlas vid påföljdsvalet bedömdes det, i den efterföljande departementspromemorian, vara rimligt att de behandlas som vuxna lagöverträdare även under rättegången (Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag, Ds 2012:54). I promemorian föreslogs därför att samtliga bestämmelser om rättegången i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare bör avse mål mot den som inte har fyllt 18 år.

Påföljdsutredningen gjorde även bedömningen att det finns behov av nya inslag i påföljdssystemet för unga lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år. Regeringen behandlade vissa av Påföljdsutredningens förslag avseende det befintliga påföljdssystemet för unga lagöverträdare i propositionen Tydligare reaktioner på ungas brottslighet (prop. 2014/15:25). Ändringarna innebär bl.a. att det inte längre finns något krav på att den unge ska lämna samtycke för att ungdomstjänst ska kunna väljas som påföljd. Vidare infördes en lagreglerad samverkan för kommuner och de myndigheter som handlägger ärenden om unga lagöverträdare. Regeringen lämnade också förslag till hur en mer enhetlig tillämpning av ungdomsvård kan främjas och föreslog förstärkningar av insatserna efter verkställighet av slutna ungdomsvård. Vidare föreslogs att åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år ska benämnas straffvarning. Lagändringarna trädde i kraft den 1 juli 2015.

I propositionen Ungdomsövervakning (prop. 2019/20:118) behandlades förslagen i departementspromemorian Nya ungdomspåföljder (Ds 2017:25) och de förslag i Påföljdsutredningens betänkande som rör nya påföljdsslag för unga lagöverträdare (ungdomsövervakning och kontaktskyldighet för unga). Genom lagändringarna, som trädde i kraft den 1 januari 2021, infördes en ny påföljd för unga lagöverträdare, ungdomsövervakning. Påföljden ska tillämpas i fall där varken ungdomsvård eller ungdomstjänst utgör en tillräckligt ingripande straffrättslig reaktion med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Rätten får bestämma tiden för ungdomsövervakning till lägst sex månader och högst ett år. Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i en verkställighetsplanering som ska mynna ut i en individuellt utformad verkställighetsplan. Verkställighetsplanen ska alltid innehålla föreskrifter om möten med en koordinator och om inskränkningar i den dömdes rörelsefrihet samt en föreskrift om förbud mot bruk av narkotika och alkohol samt vissa andra medel och hälsofarliga varor. Inskränkningarna i rörelsefriheten ska bestå i antingen ett förbud att lämna bostaden under helgkvällar och helgnätter eller andra rörelseinskränkningar som t.ex. ett förbud att vistas på en viss plats eller inom ett visst område. Rörelseinskränkningarna ska kontrolleras med hjälp av elektroniska hjälpmedel. Kriminalvården ansvarar för verkställigheten av ungdomsövervakning.

4.3 Ordningen i övriga Norden

I de andra nordiska länderna särbehandlas lagöverträdare under 18 år. Någon motsvarighet till den svenska regleringen i fråga om ungdomsreduktion vid straffmätningen och särbehandling vid påföljdsvalet för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år förekommer emellertid inte i något annat nordiskt land. I några av länderna finns dock vissa särskilda regler kopplade till regleringen om villkorlig frigivning.

I övriga nordiska länder finns det inte heller särskilda bestämmelser om svåraste straff för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. I Danmark, Finland och Island finns möjlighet att döma till livstids fängelse. I Norge

finns påföljden förvar, vilket är ett tidsbestämt straff som kan användas om ett tidsbestämt straff inte anses tillräckligt för att värna samhället.

I Danmark kan lagöverträdare under 18 år dömas till samma slags påföljder som myndiga lagöverträdare men också till de särskilda ungdomspåföljderna ungdomskontrakt och ungdomssanktion. Att den tilltalade var under 18 år vid brottstillfället beaktas som en förmildrande omständighet vid straffmätningen och det får i sådana fall dömas till ett mildare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Lagöverträdare som var under 18 år när brottet begicks får inte dömas till livstids fängelse utan som mest till 20 års fängelse. Även vid bedömningen av om villkorlig frigivning ska ske ska hänsyn tas till den dömdes ålder. För dömda under 21 år kan villkorlig frigivning komma i fråga även om omständigheterna i övrigt talar mot det.

Även i Finland kan personer under 18 år dömas till samma slags påföljder som äldre lagöverträdare. Det finns också en särskild ungdomspåföljd som benämns ungdomsstraff. Den som var under 18 år vid tiden för brottet får inte dömas till ett ovillkorligt fängelsestraff, om det inte finns vägande skäl för det. Straffet för den som var under 18 år vid brottstillfället får bestämmas till högst tre fjärdedelar av det för brottet föreskrivna maximistraffet. Om livstids fängelse är föreskrivet för brottet får straffet bestämmas till fängelse i högst tolv år. Om den tilltalade var under 21 år vid brottstillfället finns ett större utrymme än annars att döma till ett villkorligt fängelsestraff med övervakning. Om den dömda var under 21 år vid brottet ska vidare villkorlig frigivning från ett ovillkorligt fängelsestraff normalt ska ske efter att hälften eller, i vissa fall, en tredjedel av straffet har avtjänats. I de fall brotten begåtts efter att den dömda fyllt 21 år sker villkorlig frigivning normalt efter att två tredjedelar eller, i vissa fall, hälften av straffet har avtjänats.

I Island finns inte särskilda ungdomspåföljder. Straffen är fängelse eller böter vilka kan ersättas av ett villkorligt straff som kan förenas med föreskrifter om exempelvis övervakning. Om den tilltalade var under 18 år vid tiden för brottet får straffet bestämmas till högst åtta års fängelse och det är tillåtet att för sådana unga lagöverträdare i vissa fall döma ut ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Att den tilltalade är under 21 år kan vidare utgöra skäl för att döma ut ett villkorligt i stället för ett ovillkorligt straff samt att låta villkorlig frigivning från ett fängelsestraff ske efter att en tredjedel av straffet avtjänats i stället för efter två tredjedelar.

I Norge kan lagöverträdare under 18 år dömas till samma slags påföljder som äldre lagöverträdare. De kan också dömas till ett s.k. ungdomsstraff. Det krävs särskilda skäl för att döma den som var under 18 år vid tiden för brottet till fängelse och i sådana fall får straffet bestämmas till fängelse i högst 15 år. Att den tilltalade var under 18 år vid brottstillfället ska även i allmänhet beaktas som en förmildrande omständighet vid påföljdsbestämningen. Straffet får i sådana fall sättas under vad som är föreskrivet för brottet. För att döma någon som är under 18 år till påföljden förvar krävs extraordinära omständigheter och förvarstiden får i sådana fall inte överstiga 15 år.

4.4 Behov och allmänna utgångspunkter

4.4.1 Ungdomsbrottslighet – utveckling och insatser

Ungdomsbrottslighet

Ungdomar som grupp begår brott i förhållandevis stor utsträckning. De är överrepresenterade i statistik över misstänkta och när det gäller antal lagföringar. Unga män är överrepresenterade jämfört med unga kvinnor när det gäller lagföringar: 81 procent av lagföringsbesluten för 15–20-åringar under 2020 avsåg män. Under 2020 utgjorde beslut om lagföringar mot lagöverträdare i åldersgruppen 15–20 år 20 procent av samtliga lagföringsbeslut, trots att denna åldersgrupp endast utgör 8 procent av den straffmyndiga befolkningen. Sett över en tioårsperiod har dock antalet lagföringsbeslut minskat såväl för åldersgruppen 15–17 år som för åldersgruppen 18–20 år, liksom för övriga åldersgrupper.

År 2020 meddelades 9 457 lagföringsbeslut (dom, strafföreläggande, straffvarning eller åtalsunderlåtelse) för personer som vid tiden för lagföringen var 15–17 år. De vanligaste påföljderna i domslut för denna åldersgrupp var böter respektive ungdomsvård, 1 404 respektive 1 540 beslut, samt ungdomstjänst, 1 299 beslut. Påföljden bestämdes till slutet ungdomsvård i 51 fall och fängelse i 4 fall. När det gäller villkorlig dom och skyddstillsyn dömdes dessa påföljder ut i 7 respektive 13 domslut. Rättspsykiatrisk vård dömdes ut i 1 fall. Strafförelägganden meddelades i 1 936 fall och beslut om straffvarning alternativt åtalsunderlåtelse i 3 127 fall.

När det gäller personer som vid tiden för lagföringen var 18–20 år meddelades totalt 12 274 lagföringsbeslut. De vanligaste påföljderna i domslut för denna åldersgrupp var böter, 4 668 beslut, villkorlig dom, 909 beslut, och skyddstillsyn, 829 beslut. Påföljden bestämdes till fängelse i 603 fall. När det gäller ungdomsvård och ungdomstjänst dömdes dessa påföljder ut i 224 respektive 191 domslut. Till slutet ungdomsvård dömdes i 14 fall och till rättspsykiatrisk vård i 23 fall. Strafförelägganden meddelades i 3 517 fall och beslut om åtalsunderlåtelse meddelades i 1 204 fall.

De vanligaste brottstyperna som unga lagförs för är narkotikabrott, framför allt ringa narkotikabrott, samt ringa stöld och stöld. Även misshandel och andra brott mot person samt skadegörelse förekommer oftare i lagföringar bland unga jämfört med äldre åldersgrupper. Vissa brottstyper är vanliga bland unga som döms tidigt och därefter fortsätter att begå brott, s.k. strategiska brott. Under 2021 publicerade Brå på uppdrag av regeringen en studie om sådana brott (Brå Strategiska brott bland ungdomar på 2010-talet, Rapport 2021:5). Studien visar att de mest strategiska brotten bland pojkar på 2010-talet var rån, grov stöld och våld eller hot mot tjänsteman. Bland flickor var narkotikabrott samt våld mot tjänsteman de mest strategiska brotten.

När det gäller vissa allvarigare brottstyper meddelades under 2020 beträffande åldersgruppen 15–17 år 9 lagföringsbeslut för mord, 2 för dråp, 50 för grov misshandel, 6 för människorov, 9 för olaga frihetsberövande, 14 för våldtäkt och 2 för grov våldtäkt, 62 för våldtäkt mot barn, 3 för grov våldtäkt mot barn, 249 för rån, 1 för grovt rån, 2 för grov utpressning, 5 för mordbrand, 1 för grov mordbrand, 7 för grovt narkotika-

brott och 1 för synnerligen grovt narkotikabrott, 2 för grov narkotikasmuggling och 6 för grovt vapenbrott. Totalt meddelades under 2020 drygt ca 430 lagföringsbeslut där det för huvudbrottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

När det gäller vissa allvarigare brottstyper för lagöverträdare som var 18–20 år meddelades under samma period 25 lagföringsbeslut för mord, 5 för dråp, 79 för grov misshandel, 1 för synnerligen grov misshandel, 26 för människorov, 15 för olaga frihetsberövande, 46 för våldtäkt, 3 för grov våldtäkt, 43 för våldtäkt mot barn, 2 för grov våldtäkt mot barn, 246 för rån, 11 för grovt rån, 14 för grov utpressning, 7 för mordbrand, 2 för grov mordbrand, 35 för grovt narkotikabrott och 1 för synnerligen grovt narkotikabrott, 3 för grov narkotikasmuggling och 42 för grovt vapenbrott. Totalt meddelades under 2020 drygt 610 lagföringsbeslut där det för huvudbrottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

Samlade och förstärkta insatser krävs för att möta ungdomsbrottsligheten

En av huvuduppgifterna för kriminalpolitiken är att förhindra att barn och unga hamnar i kriminalitet eller utsätts för brott. Att människor begår brott kan bero på olika och komplexa orsaker. Individer som börjar begå brott i unga år gör det ofta för att en rad nödvändiga skyddsfaktorer har saknats under uppväxten. Det kan handla om brister i hemmiljön, en skolgång som inte har fungerat eller att samhällets skyddsnet i något avseende har brutit. Psykisk sjukdom, missbruk, arbetslöshet eller ekonomisk otrygghet av annat slag kan också vara bidragande riskfaktorer.

Situationen i landets mest utsatta områden är oroväckande. Områdena präglas av social utsatthet, fattigdom och segregation vilket tar sig uttryck i trångboddhet, försämrade skolresultat, hög arbetslöshet och ökad otrygghet. Att motverka brottslighetens grundorsaker handlar till stor del om att skapa en god välfärd för alla. Det är både en fråga om ekonomisk trygghet och om att skapa förutsättningar för människor att på lika villkor välja väg i livets olika skeden. En trygg barndom och en trygg uppväxt utan droger och våld, en god boendemiljö liksom utbildning och arbete är särskilt viktiga faktorer. En generell välfärd är således ett viktigt skydd mot utanförskap och kriminalitet.

Vid grova brott måste samhället kunna reagera med adekvata sanktioner, och en kriminell livsstil ska kunna avbrytas i tid. För att minska brottsligheten och öka tryggheten i samhället behövs emellertid också ett effektivt brottsförebyggande arbete. Utöver de straffrättsliga åtgärder och satsningar som har gjorts under de senaste åren för att stärka rättsväsendets förmåga att utreda och lagföra brott finns det ett behov av att fortsätta utveckla det förebyggande arbetet. Under de senaste åren har flera åtgärder vidtagits.

Regeringen har presenterat ett nationellt brottsförebyggande program som syftar till att skapa förutsättningar för ett strukturerat och långsiktigt brottsförebyggande arbete i hela samhället. Programmet ska bidra till att det brottsförebyggande arbetet blir mer kunskapsbaserat, att fler aktörer vidtar brottsförebyggande åtgärder och att samverkan utvecklas på nationell, regional och lokal nivå (skr. 2016/17:126 Tillsammans mot brott – ett nationellt brottsförebyggande program). En av målsättningarna i det

brottsförebyggande programmet är att skyndsamma och samordnade insatser riktas till barn och unga som bedöms vara i riskzonen för att hamna i kriminalitet. Regeringen har också beslutat om en tioårig nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (skr. 2016/17:10 Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid). Vidare har regeringen förstärkt Brås stödjande roll gentemot andra aktörer samt inrättat regionala samordnare för brottsförebyggande arbete vid länsstyrelserna. Ett nationellt centrum mot våldsbejakande extremism har också inrättats vid Brå. Vidare har Kriminalvården, Polismyndigheten, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen på regeringens uppdrag tagit fram förslag på hur ett gemensamt nationellt avhoppprogram kan utformas för att kunna bidra till att förstärka samhällets stöd till individer som vill lämna kriminella eller våldsbejakande extremistiska miljöer och grupperingar.

Det finns dock behov av ytterligare insatser både inom och utanför rättsväsendet för att minska brottsligheten och öka människors trygghet. Det är av stor vikt att åtgärder mot kriminalitet är evidensbaserade och grundade i analyser av problemens orsaker och vilka åtgärder som är samhällsekonomiskt mest effektiva. Det gäller både åtgärder för att lagföra eller förhindra brott och för att förebygga brottens uppkomst. Regeringen har därför tillsatt en parlamentariskt sammansatt kommitté i form av en trygghetsberedning som ska bistå regeringen med underlag till utformningen av en kunskapsbaserad och brett förankrad kriminalpolitik som ska bidra till att uppfylla de kriminalpolitiska målen att minska brottsligheten och öka människors trygghet (dir. 2020:32). Kommittén ska slutredovisa sitt arbete senast den 31 oktober 2024. Regeringen har också gett en särskild utredare i uppdrag att lämna förslag på hur kommunerna kan få ett lagstadgat ansvar för brottsförebyggande arbete (dir. 2019:94). Flera centrala brottsförebyggande verktyg finns inom den kommunala verksamheten och kommunerna utgör tillsammans med Polismyndigheten kärnan i det lokala brottsförebyggande arbetet. Utredaren redovisade sitt uppdrag den 16 juni 2021 (Kommuner mot brott, SOU 2021:49). Betänkandet bereds nu vidare i Regeringskansliet. Regeringen avser vidare att ge Kriminalvården i uppdrag att vidareutveckla sitt återfallsförebyggande arbete med unga lagöverträdare.

4.4.2 Den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare bör förändras

Som redovisas i avsnitt 4.2 har den hittillsvarande ordningen med straffrättslig särbehandling av unga lagöverträdare funnits under en lång tid. Den grundar sig på synsättet att unga personer typiskt sett har en utvecklad ansvarsförmåga vilket bl.a. påverkar förmågan till självkontroll. Ungar är också generellt sett mer psykologiskt känsliga för bestraffning än vuxna. Samhället bör därför visa tolerans för den unges mognadsprocess. Det har också ansetts att frihetsberövanden, särskilt för unga lagöverträdare, kan motverka deras återanpassning i samhället och leda till att de fostras in i en kriminell livsstil och därmed öka risken för återfall i brott.

Dessa skäl för särbehandling är, framför allt när det gäller omyndiga lagöverträdare i åldern 15–17 år, som är barn, alljämt viktiga. För barn under 18 år ska också beaktas att FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), som sedan den 1 januari 2020 gäller som lag i Sverige, innehåller bestämmelser om barnets bästa och att det ska finnas lagar särskilt anpassade för barn (prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter). Överväganden om lagstiftningens utformning ska därför genomsyras av ett barnrättsperspektiv.

Materiellt sett får särbehandlingen till följd att brott begångna av unga lagöverträdare, genom ungdomsreduktionen vid straffmätningen och de särskilda regler som gäller vid påföljdsvalet, bestraffas lindrigare än om motsvarande brott begåtts av en lagöverträdare som fyllt 21 år. Den grundläggande utgångspunkten vid påföljdsbestämningen, dvs. att ett brotts straff ska stå i proportion till dess allvar (proportionalitetsprincipen), får alltså vägas mot, och i dessa fall stå tillbaka för, intresset av straffrättslig särbehandling av unga lagöverträdare.

Att en avvägning mellan dessa intressen görs är en nödvändighet. För åldersgruppen 15–17 år har den nuvarande ordningen för påföljdsbestämning också goda skäl för sig (jfr prop. 2014/15:25 s. 25 och prop. 2019/20:118 s. 35). När det gäller lagöverträdare i åldern 18–20 år bör avvägningen emellertid kunna leda till mer differentierade resultat än i dag. För lagöverträdare i den åldersgruppen kan skälen för särbehandling fortfarande väga över i vissa fall. Ju allvarligare brottslighet det är fråga om, desto större vikt är det emellertid rimligt att tillmäta straffsystemets krav på en tillräckligt ingripande reaktion. Detsamma gäller vid återfall i brott och vid brott av sådan art att det bedömts vara angeläget att kunna ingripa med en sträng påföljd trots att straffvärdet i sig inte är påtagligt högt. (Jämför riksdagens tillkännagivanden bet. 2016/17:JuU16 punkt 19, rskr. 2016/17:211, bet 2016/17:JuU21 punkt 10, rskr. 2016/17:224 och bet. 2019/20:JuU30 punkt 14, rskr. 2019/20:177.)

Unga vuxnas förmåga till ansvarstagande och mognad utvecklas successivt. Någon generell och allmänt giltig gräns för när de nått erforderlig mognadsgrad låter sig inte uppställas. På flera sätt anses den emellertid tillräckligt utvecklad i anslutning till myndighetsåldern. Myndighetsåldern har t.ex. betydelse för såväl vilket ansvar en person har för sina handlingar som hans eller hennes rättigheter och skyldigheter i olika avseenden. Lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år särbehandlas varken under förundersökningen, vid åtalsprövningen eller vid användande av straffprocessuella tvångsmedel såsom t.ex. häktning. De särbehandlas inte heller när det kommer till formerna för verkställighet av ett häktningsbeslut eller fängelsestraff.

Vid en internationell jämförelse framstår också det hittillsvarande hänsynstagandet till den tilltalades ålder för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år vid påföljdsbestämningen som långtgående. Någon motsvarighet till det svenska systemet med ungdomsreduktion vid straffmätningen och särbehandling vid påföljdsvalet för myndiga lagöverträdare återfinns inte i något annat nordiskt land, även om det i vissa av dem finns särskilda regler om villkorlig frigivning avseende lagöverträdare i den åldersgruppen.

När det gäller allvarlig brottslighet som begås av personer över 18 år kan det med fog hävdas att den nuvarande regleringen kan leda till att

reaktionen på allvarlig brottslighet blir alltför begränsad och inte står i proportion till brottets allvar. Vidare kan det ifrågasättas om genomslaget för hänsynstaganden till unga lagöverträdarens bristande mognad och känslighet för ingripanden, ställt mot andra intressen, ges lämpliga proportioner i rättstillämpningen.

En ordning som innebär att myndiga personer kan begå allvarlig brottslighet och få sina straff nedsatta med hälften, kan riskera att undergräva straffsystemets trovärdighet och legitimitet. Den grundläggande utgångspunkten för påföljdsbestämningen ska vara brottets svårhet och vid grova brott måste samhället kunna reagera med adekvata sanktioner. Människor har ett rätt till skydd mot allvarlig brottslighet.

För påföljdssystemets trovärdighet är det också av väsentlig betydelse att återfall i brott kan ges ett tillräckligt genomslag. Att så kan ske är viktigt även när det är fråga om en ung myndig person som har återfallit i brott, t.ex. efter en tidigare utdömd ungdomspåföljd (jfr prop. 2019/20:118 s. 33 och 34). Detsamma gäller brottslighet av sådan art att det bedömts vara angeläget att kunna ingripa med en sträng påföljd trots att straffvärdet i sig inte är påtagligt högt.

Sammanfattningsvis gör regeringen bedömningen att reglerna för påföljdsbestämningen för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år i större utsträckning än enligt den nuvarande ordningen bör vara desamma som för andra myndiga lagöverträdare. Det finns ett behov av förändringar av regelverket för dem som har fyllt 18 men inte 21 år i syfte att säkerställa detta. Det behovet bör tillgodoses genom ändringar i bestämmelserna om straffmätning och val av påföljd för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. Det finns skäl i samband med det att också överväga förändringar av ungdomspåföljdernas tillämpningsområde och preskription samt de bestämmelser som handlar om rättegången för unga lagöverträdare.

5 Förändringar i den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare

5.1 Slopad ungdomsreduktion vid straffmätningen för allvarliga brott

Regeringens förslag: Om någon har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 men innan han eller hon fyllt 21 år och det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, ska hans eller hennes ungdom inte beaktas särskilt vid straffmätningen. Den tilltalades ungdom ska inte heller beaktas särskilt vid försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott. Detsamma ska gälla om brottets straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer.

Regeringens bedömning: Ungdomsreduktionens storlek bör inte regleras i lag.

Ungdomsreduktionsutredningens förslag och bedömning stämmer delvis överens med regeringens. Utredningen föreslår att ungdomsreduktionen ska slopas vid straffmätningen för samtliga brott som begås av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år samt att det beträffande lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år ska införas en reglering om reduktionens tillämpning.

Remissinstanserna: Några remissinstanser, t.ex. *Justitiekanslern, Luleå tingsrätt, Kammarrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Jönköping, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Diskrimineringsombudsmannen* och *Karolinska institutet* liksom *Göteborgs kommun, Ronneby kommun* och *Skurups kommun*, har inte något att invända mot utredningens förslag att slopa den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. *Göteborgs kommun* och *Brottsoffermyndigheten* framför att det finns sakliga skäl som talar för att unga som är inblandade i organiserad brottslighet och annan kriminalitet som är förenad med gängbildning ska dömas strängare än vad som är fallet i dag. *Polismyndigheten* framför bl.a. att det är viktigt att ungas brottsliga gärningar får omedelbara följdverkningar och att det skapas förutsättningar för att unga i riskzonen ska kunna tas ur sin destruktiva miljö.

En majoritet av remissinstanserna ifrågasätter emellertid behovet av eller motsätter sig en generellt slopad särbehandling för åldersgruppen 18–20 år, bl.a. med hänsyn till ungdomsbrottslighetens utveckling och ungdomars bristande mognad. *Säkerhetspolisen* framhåller att förslagen riskerar att öka ungdomars exponering för våldsbejakande extremism i anstaltsmiljöer. Flera remissinstanser, t.ex. *Helsingborgs tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Brottsoffermyndigheten, Kriminalvården, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Sveriges advokatsamfund* och *Sveriges Kommuner och Regioner*, hänvisar som ett alternativ till det särskilda yttrandet till utredningen där det förespråkas en slopad ungdomsreduktion för allvarlig upprepad brottslighet som är kopplad till organiserad brottslighet eller annan kriminalitet förenad med gängbildning. *Attunda tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten* ställer sig emellertid tveksamma till en sådan modell eftersom den enligt deras uppfattning torde medföra bevissvårigheter. *Åklagarmyndigheten* förespråkar i stället en modell kopplad till straffskalan eller till det samlade straffvärdet för brottsligheten. *Svea hovrätt*, som anför att det kan finnas situationer där den nuvarande tillämpningen av ungdomsreduktionen kan göra det svårt att utmäta ett straff i proportion till brottslighetens allvar, lämnar förslag till ett alternativ där antingen det förhållandet att den dömda återfallit i brott som kan föranleda fängelse i minst två år eller begått brott som utgjort ett led i en brottslighet som utövats inom ramen för en gängbildning eller med utnyttjande av ett våldskapital ska tillmätas betydelse. Även *Ekobrottsmyndigheten* lyfter fram en liknande modell som ett tänkbart alternativ. *Attunda tingsrätt* framhåller att en lösning skulle kunna vara att rikta in sig på brottstyper som förknippas med gängbrottslighet. *Förvaltningsrätten i Falun* förordar att ungdomsreduktionen görs fakultativt beträffande åldersgruppen 18–20 år.

Beträffande ungdomsreduktionen för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 18 år anser en majoritet av de remissinstanser som yttrar sig, t.ex. *Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland,*

Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Förvaltningsrätten i Falun, Åklagarmyndigheten, Barnafriad – Nationellt kunskapscentrum, Barnombudsmannen, Kriminalvården, Brå, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Örebro universitet, Sveriges Kommuner och Regioner, Akademikerförbundet SSR, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Göteborgs kommun, Helsingborgs kommun, Herrljunga kommun, Umeå kommun, Malmö kommun och Örebro kommun att den inte bör förändras. *Attunda tingsrätt* anser att om ungdomsreduktionen slopas för unga myndiga lagöverträdare bör det också införas straffskärpningar för åldersgruppen 15–17 år. *Ronneby kommun* anser att ungdomsreduktionen bör tas bort helt.

Helsingborgs tingsrätt framför att förslaget konsekvenser för tillämpningen av strafflindringsgrunden i 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken bör belysas. *Hovrätten för Västra Sverige* och *Uppsala tingsrätt* instämmer i utredningens bedömning att tillämpningen av den regleringen torde öka.

Några remissinstanser, t.ex. *Åklagarmyndigheten, Statens institutionsstyrelse* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*, ställer sig bakom utredningens förslag att i lag reglera ungdomsreduktionens tillämpning. Även *Hovrätten för Västra Sverige* framför att det finns omständigheter som talar för att det finns behov av en sådan reglering, medan *Svea hovrätt* och *Malmö tingsrätt* avstyrker utredningens förslag. Enligt *Svea hovrätt* är storleken på ungdomsreduktionen väletablerad i praxis och det saknas därför skäl att införa den föreslagna regleringen. *Malmö tingsrätt* anser att bestämmelsen skulle vara svår att tillämpa och riskera att medföra oavsiktliga förändringar av rättsläget.

Förslaget och bedömningen i utkastet till lagrådsremiss stämmer delvis överens med regeringens. I utkastet lämnas inte något förslag om att ungdomsreduktionen ska slopas vid straffmätningen för brott som begås av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år om brottets straffvärde uppgår till ett år eller mer.

Remissinstanserna: En majoritet av de remissinstanser som yttrar sig, t.ex. *Hovrätten för Västra Sverige, Luleå tingsrätt, Förvaltningsrätten i Falun, Förvaltningsrätten i Jönköping, Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Brottsoffermyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Barnafriad – Nationellt kunskapscentrum, Karolinska institutet, Statskontoret, Sveriges Kommuner och Regioner, Föreningen Sveriges Socialchefer, Sveriges Domareförbund, Sveriges kristna råd, Bodens kommun, Malmö kommun, Ronneby kommun, Stockholms kommun och Västerviks kommun*, tillstyrker i allt väsentligt eller har inga invändningar mot förslaget. *Hovrätten för Västra Sverige, Helsingborgs tingsrätt, Förvaltningsrätten i Falun, Justitiekanslern, Fryshuset* och *Malmö kommun* anser att den föreslagna avgränsningen är den lämpligaste och att den på ett ändamålsenligt sätt säkerställer syftet med reformen. Enligt *Riksdagens ombudsmän, Hovrätten för Västra Sverige, Norrköpings tingsrätt, Stockholms tingsrätt* och *Justitiekanslern* blir undantaget från den generella ungdomsreduktionen tydligt och förutsägbart med utkastets förslag. *Kriminalvården* anser att utkastets förslag är bättre utformat än utredningens för att komma tillrätta med den problematik som har identifierats med organiserad brottslighet och kriminalitet som är förenad

med gängbildning. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* och *Socialstyrelsen* välkomnar att förslaget har begränsats till att avse allvarlig brottslighet. *Sveriges kristna råd* anser att det finns skäl som talar för att unga myndiga lagöverträdare i vissa fall ska kunna dömas hårdare, men att det är viktigt att det finns utrymme för domstolarna att kunna göra en individuell bedömning. *Malmö tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt* har ingen invändning mot bedömningen att brottets svårhet i högre grad än tidigare bör vara styrande för påföljdsbestämningen vid allvarlig brottslighet som begås av unga myndiga. *Skurups kommun* anser att ungdomsreduktionen borde avskaffas vid alla former av brott som begås av unga myndiga personer.

När det gäller frågan om vilket minimistraff som bör bilda utgångspunkt för avgränsningen anser *Riksdagens ombudsmän*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Helsingborgs tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt* att ett lägsta föreskrivet straff på ett år eller mer framstår som ändamålsenligt, medan *Uppsala tingsrätt* anser att det är rimligare att utgå från bestämmelserna om s.k. obligatorisk häktning i rättegångsbalken i vilka ett minimistraff på två år används. Även *Sveriges advokatsamfund* anser att ett minimistraff på ett år är alltför lågt. *Malmö tingsrätt* anser det kan övervägas om inte ett lägsta föreskrivet straff om ett år och sex månader bör användas beträffande fullbordade brott, bl.a. eftersom gärningsmannens bristande mognad kan spela roll vid exempelvis personrån. Tingsrätten förordar vidare att endast förberedelse eller stämpling till brott med ett lägsta föreskrivet straff om fyra år bör omfattas av reformen. Även *Kammarrätten i Stockholm* anser att ytterligare överväganden bör göras i frågan om vilket lägsta föreskrivna straff som ska användas vid osjälvtändiga brott.

Några remissinstanser, bl.a. *Riksdagens ombudsmän*, *Svea hovrätt*, *Uppsala tingsrätt*, *Domstolsverket*, *Brå*, *Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet*, *Örebro universitet* och *Sveriges advokatsamfund*, avstyrker eller ifrågasätter behovet av förslaget. *Stockholms tingsrätt* anser att även det avgränsade förslag som lämnas i utkastet riskerar att få övervägande negativa konsekvenser. *Riksdagens ombudsmän*, *Svea hovrätt*, *Attunda tingsrätt*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Kammarrätten i Stockholm* och *Domstolsverket* anser att förslaget leder till svårmotiverade tröskeleffekter i förhållande till dels sådan brottslighet av unga myndiga lagöverträdare som inte omfattas av reformen, dels brottslighet som begås av lagöverträdare i åldern 15–17 år. Några remissinstanser, t.ex. *Svea hovrätt*, *Attunda tingsrätt*, *Helsingborgs tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt*, lyfter särskilt fram att förslaget kan innebära att ett brott som i det enskilda fallet har ett straffvärde som uppgår till fängelse i ett år eller mer inte alltid kommer att omfattas av reformen. *Åklagarmyndigheten* och *Ekobrottsmyndigheten* pekar på att ungdomsreduktionen med utkastets förslag kommer att kvarstå oförändrad avseende exempelvis grovt olaga hot, fridskränkingsbrott, allvarliga fall av misshandel och narkotikabrott, grovt bedrägeri och grovt penningtvåtsbrott, även när straffvärdet i det enskilda fallet uppgår till fängelse i ett år eller mer. Enligt *Åklagarmyndigheten* gör sig skälen bakom den föreslagna förändringen lika starkt gällande i de fallen varför förslaget kan framstå som inkonsekvent. *Ekobrottsmyndigheten* pekar på att systematisk ekonomisk brottslighet ofta utgör en del av den

organiserade brottsligheten. *Säkerhetspolisen* anser att även brott mot rikets säkerhet och viss terrorismrelaterad brottslighet bör omfattas av förslaget, vilket enligt myndigheten skulle kunna ha en preventiv effekt. *Svea hovrätt* anser för sin del att förslaget är oförenligt med de principer om proportionalitet och ekvivalens som påföljdssystemet bygger på. Hovrätten förespråkar därför, i likhet med *Riksdagens ombudsmän*, att ytterligare avgränsningar görs för att rikta in reformen mot bl.a. kriminalitet förenad med gängbildning. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser däremot att en avgränsning med utgångspunkt i straffskalan för brottet är förenlig med principen om straff i proportion till brottets allvar till skillnad från en lösning som är kopplad till brottslighet som begås i ett gängsammanhang. *Uppsala tingsrätt* anser att det är bra att den gällande ordningen vid straffmätningen bibehålls vid mindre allvarlig brottslighet, men framför att det är svårt att motivera varför ett hänsynstagande till den tilltalades ungdom ska ges olika genomslag beroende på brottets allvar. *Riksdagens ombudsmän*, *Norrköpings tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten*, *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*, *Sveriges kristna råd* och *Stockholms kommun* framför att de tröskeeffekter i förhållande till lagöverträdare under 18 år som förslaget leder till riskerar att medföra att personer i den åldern kan komma att utsättas för påverkan att ta ansvar för eller begå brott. *Åklagarmyndigheten* tillägger att tröskeeffekter är oundvikliga om man vill skärpa straffen för åldersgruppen 18–20 år utan att göra förändringar beträffande lagöverträdare under 18 år.

Riksdagens ombudsmän, *Svea hovrätt*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten* och *Linnéuniversitetet* instämmer i utredningens och utkastets bedömning att en slopad generell ungdomsreduktion vid allvarlig brottslighet kommer medföra att strafflindringsgrunden i 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken kommer tillämpas i högre utsträckning.

Attunda tingsrätt, *Norrköpings tingsrätt*, *Socialstyrelsen* och *Linnéuniversitetet* framför att det bör övervägas att med förebild i vissa andra nordiska länder komplettera förslaget med särskilda bestämmelser om villkorlig frigivning för lagöverträdare under 21 år. Vikten av att Kriminalvården utvecklar sitt återfallsförebyggande arbete för att på ett adekvat kunna möta unga myndigas behov betonas av flera remissinstanser, t.ex. *Norrköpings tingsrätt*, *Linnéuniversitetet*, *Linköpings universitet*, *Fryshuset* och *Malmö kommun*.

Ett antal remissinstanser, t.ex. *Riksdagens ombudsmän*, *Svea hovrätt*, *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Attunda tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten*, *Ekobrottsmyndigheten* och *Offentlighetsanställdas förhandlingsråd*, efterfrågar i olika avseenden klargöranden om hur utkastets förslag förhåller sig till viss annan reglering om bl.a. straffmätningen vid flerfaldig brottslighet och ny påföljdsbestämning efter tidigare dom. Vidare anser *Malmö tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt* att det bör klargöras hur förslaget ska tillämpas beträffande brott som har en särskild straffskala för mindre grova fall. *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Malmö tingsrätt* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* har vissa synpunkter på den lagtekniska utformningen av förslaget.

Barnombudsmannen och Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet anser att det finns ett behov av att lagreglera ungdomsreduktionens tillämpning för att förhindra att praxis skärps i försvärande riktning beträffande åldersgruppen 15–17 år. Liknande synpunkter framförs av *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* som tillägger att förslaget konsekvenser för den åldersgruppen bör följas upp.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Ungdomsreduktionen slopas för unga myndiga vid straffmätningen för brott med ett minimistraff på fängelse i ett år eller mer

Utgångspunkten för påföljdsbestämningen är hur allvarlig eller klandervärd den begångna brottsligheten är. För brott som någon begått före 21 års ålder ska enligt 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Som redogörs för i avsnitt 4.4.2 anser regeringen att det finns ett behov av förändringar av regleringen i syfte att säkerställa att brotts svårhet i högre grad än tidigare är styrande för påföljdsbestämningen vid brottslighet som begås av någon i åldern 18–20 år. Ett tänkbart sätt att åstadkomma en sådan ordning är att, som föreslås i betänkandet, helt slopa den generella ungdomsreduktionen vid straffmätningen för den åldersgruppen. En majoritet av remissinstanserna motsätter sig emellertid utredningens förslag, bl.a. med hänvisning till vad som redovisas om att den lagförda ungdomsbrottsligheten minskar och att unga myndiga uppvisar en i förhållande till äldre personer i allmänhet bristande mognad och ansvarsförmåga.

För lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år kan också skälen för särbehandling vid straffmätningen fortfarande anses väga över när det gäller brottslighet av mindre allvarligt slag. Som några remissinstanser påpekar begår majoriteten av unga lagöverträdare ett eller ett par mindre allvarliga brott och slutar inte sällan att begå brott när de blir äldre. För att undvika onödiga repressionsökningar bör sådan mindre allvarlig brottslighet även fortsättningsvis omfattas av en generell ungdomsreduktion och unga myndiga lagöverträdare mötas av en större tolerans från samhällets sida. I likhet med utkastet anser regeringen därför att utredningens förslag om en vid alla former av brottslighet slopad ungdomsreduktion för unga myndiga lagöverträdare inte bör genomföras.

Vid allvarligare brottslighet som begås av unga myndiga lagöverträdare är det emellertid rimligt att tillmäta straffsystemets krav på en tillräckligt ingripande reaktion en större tyngd. Vid grova brott måste samhället kunna reagera med adekvata sanktioner. Flera remissinstanser, t.ex. *Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt, Förvaltningsrätten i Falun, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten* och *Sveriges advokatsamfund*, som helt eller delvis motsätter sig utredningens förslag, framför att det kan finnas skäl att förändra den nuvarande ordningen för ungdomsreduktion vid straffmätningen av allvarlig eller mycket allvarlig brottslighet. I det särskilda yttrandet till utredningen, i utkastet och vid remissbehandlingen lyfts flera tänkbara alternativ till sådana förändringar fram.

Som framhålls i utkastet bör de förändringar som övervägs så långt som möjligt stämma överens med påföljdssystemets uppbyggnad och brotts-

balkens systematik och inte innebära större förändringar än nödvändigt. Det är viktigt att säkerställa en förutsebar rättstillämpning, att lika fall behandlas lika av domstolarna och att reformen får avsedd effekt samtidigt som utrymme ges till en nyanserad straffmätning i det enskilda fallet. Ändringarna får inte leda till att påföljdssystemet uppfattas som orättvist eller godtyckligt.

I det särskilda yttrandet till utredningen föreslås att den generella ungdomsreduktionen inte ska tillämpas vid återfall i allvarlig brottslighet som är kopplad till organiserad brottslighet eller annan kriminalitet förenad med gängbildning. Som några remissinstanser framför kan det finnas fördelar med en sådan eller liknande lösningar, bl.a. på så sätt att de skulle träffa brottslighet i gängmiljö som förekommer även bland yngre lagöverträdare, vilka inte sällan tidigare kan ha dömts för flera eller allvarliga brott. Att sådan brottslighet bör mötas av en skärpt reaktion är ett av skälen till det behov av förändringar i särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år som redovisas ovan.

I likhet med vad som anges i utkastet finns det emellertid vägande skäl mot avgränsningar som tar sin utgångspunkt i de omständigheter som förs fram i det särskilda yttrandet. Hur återfall i brott ska påverka straffmätningen regleras i 29 kap. brottsbalken och som t.ex. *Svea hovrätt* och *Kriminalvården* påpekar finns där också en straffskärpningsgrund som hänför sig till brottslighet som utövats i organiserad form. En ordning av ett slag som medger att en och samma omständighet tillåts påverka straffmätningen på flera olika sätt kan leda till att regelsystemet blir svårtillämpat och svåröverskådligt. Det finns också en risk för att återfallet eller att det är fråga om brottslighet som utövats i organiserad form – om de omständigheterna knyts till tillämpningen av ungdomsreduktionen – i det enskilda fallet får ett genomslag som inte motsvarar dess betydelse. I vissa fall kan det leda till avsevärda skillnader vid straffmätningen för brott med i övrigt likartade omständigheter. Exempelvis skulle en 18-åring som tidigare dömts för brott i vissa fall riskera ett dubbelt så långt fängelsestraff som den ostraffade 18-åring som gör sig skyldig till samma slags brott. Det skulle också kunna leda till att allvarligare brott straffas lindrigare än mindre allvarliga brott, exempelvis skulle en tidigare straffad 18-åring som gör sig skyldig till en våldtäkt straffas hårdare än den tidigare ostraffade 18-åringen som döms för två fall av våldtäkt. Det kan ifrågasättas om sådana effekter kan anses förenliga med den proportionalitet som bör prägla påföljdsbestämningen. Detsamma gäller de likartade effekter som skulle vara förbundna med de alternativ som förs fram av *Svea hovrätt* eller i det särskilda yttrandet där sådana omständigheter som att det varit fråga om brottslighet som utövats inom ramen för gängbildning eller med utnyttjande av ett våldskapital föreslås ensamt eller tillsammans andra faktorer kunna vara utslagsgivande för tillämpningen av ungdomsreduktionen. Till detta kommer att alternativ som begränsas till brottslighet som utövats i organiserad form eller i gängmiljö inte möjliggör en skärpt reaktion beträffande allvarlig brottslighet som normalt inte utövas under sådana former, t.ex. sexualbrott eller allvarlig våldsbrottslighet i nära relationer. Sammanfattningsvis delar därför regeringen utkastets bedömning att nackdelarna med att låta den omständigheten att det är fråga om återfall eller om brottslighet som utövats i organiserad form

avgöra tillämpningen av den generella ungdomsreduktionen är så pass betydande att dessa alternativ inte bör väljas.

Av de skäl som framförs i utkastet bör det inte heller användas en teknik som innebär att ungdomsreduktionen slopas vid vissa brottstyper som förknippas med gängbrottslighet. Det gäller särskilt eftersom en sådan modell kan uppfattas som inkonsekvent i den utsträckning en brottskatalog inte innehåller brottstyper för vilka straffskalan helt eller delvis sammanfaller med vad som föreskrivs för något av de brott som omfattas, dvs. att det exempelvis ingår ett brott med ett lägsta föreskrivet straff om två år medan ett annat brott med samma minimistraff inte gör det.

I utkastet föreslås i stället, i enlighet med vad *Åklagarmyndigheten* och *Ekobrottsmyndigheten* förespråkar, en avgränsning som gör tillämpningen av ungdomsreduktionen avhängig av en föreskriven straffskala. I likhet med flera remissinstanser, bl.a. *Riksdagens ombudsmän*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Norrköpings tingsrätt*, *Stockholms tingsrätt* och *Justitiekanslern*, anser regeringen att det är en ändamålsenlig lösning. På så sätt skapas förutsättningar för en ordning som innebär en fortsatt särbehandling vid straffmätningen i mindre allvarliga fall samtidigt som den möjliggör en reaktion som i större utsträckning motsvarar brottslighetens allvar vid allvarlig brottslighet. Som framhålls av *Riksdagens ombudsmän*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Norrköpings tingsrätt*, *Stockholms tingsrätt* och *Justitiekanslern* innebär det en tydlig reglering som ger goda förutsättningar för en enhetlig rättstillämpning. Straffskalan är ett mått på hur allvarligt lagstiftaren ser på den aktuella brottstypen i förhållande till andra brott. Att använda sig av straffskalan för att avgränsa tillämpningsområdet för en viss reglering är också en väl beprövad lagstiftningsteknik. Det gäller såväl föreskrivet maximistraff som minimistraff för viss brottslighet.

I regleringen om anhållande och häktning sker avgränsningen genom att regleringen knyter an till straffskalans övre gräns, dvs. att det på brottet ska kunna följa fängelse i exempelvis ett år eller mer för att tvångsmedlet ska få användas. Även de straffrättsliga reglerna om preskription anknyter till det straff som högst kan följa på brottet. Som lyfts fram i utkastet utgör emellertid en avgörande nackdel med att knyta slopandet av ungdomsreduktionen till ett föreskrivet maximistraff att många brott har en vid straffskala och att den därför inte skulle kunna omfatta brott som i det enskilda fallet är mindre allvarligt. I stället bör, i enlighet med vad som anförs i utkastet, utgångspunkten vara det lägsta föreskrivna straffet för en viss brottstyp. En sådan avgränsning skulle säkerställa att den generella ungdomsreduktionen även fortsättningsvis kan användas vid straffmätning av mindre allvarlig brottslighet samtidigt som den inte tillämpas vid straffmätningen för allvarliga brott. Så används exempelvis föreskrivet minimistraff för att i rättegångsbalken reglera användningen av beslag och hemliga tvångsmedel liksom i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare för att avgöra när en utredning om brott bör inledas mot någon som inte har fyllt 15 år.

När det gäller frågan om vilket minimistraff som bör bilda utgångspunkt för en sådan avgränsning gör regeringen följande överväganden. I utkastet föreslås att det minimistraff som bör användas är fängelse i ett år eller mer. Om gränsen, på det sätt som förespråkas av *Malmö tingsrätt* och *Uppsala tingsrätt*, i stället skulle dras vid ett minimistraff om två år eller ett år och

sex månader skulle allvarliga brott som exempelvis rån alljämt vara föremål för ungdomsreduktion. Mot bakgrund av utgångspunkterna för reformen framstår sådana straffnivåer inte som ändamålsenliga. Vid en samlad bedömning bedömer regeringen, i likhet *Riksdagens ombudsmän, Hovrätten för Västra Sverige, Helsingborgs tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt*, att det minimistraff som lämpligen bör användas är fängelse i ett år. Som framförs i utkastet säkerställer en sådan nivå att reformen i denna del kommer att omfatta allvarlig brottslighet, exempelvis brott som kan begås av unga myndiga lagöverträdare bl.a. inom ramen för kriminella nätverk, liksom allvarliga sexualbrott. Det handlar t.ex. om mord, dråp, grov misshandel, synnerligen grov misshandel, människorov, människohandel, olaga frihetsberövande, våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, grovt koppleri, rån, grovt rån, grov utpressning, mordbrand, grov mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, grovt övergrepp i rättsak, grovt narkotikabrott och synnerligen grovt narkotikabrott, grov narkotikasmuggling, synnerligen grov narkotikasmuggling, grovt vapenbrott, synnerligen grovt vapenbrott och terroristbrott. För sådana brott kommer det inte heller kunna dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Försök, förberedelse och stämpling

Som konstateras i utkastet har ett försöksbrott enligt 23 kap. 1 § brottsbalken samma straffmaximum som ett fullbordat brott och det finns försöksgärningar som kan framstå som i princip lika allvarliga som fullbordade brott. Som exempel kan nämnas ett långt framskridet försök till mord som innebär att målsäganden får livsvariga invalidiserande skador, eller ett långt framskridet försök till rån eller våldtäkt där det endast är rena tillfälligheter, utanför gärningsmannens kontroll, som gör att brottet inte fullbordas. Att undanta sådana försöksbrott från den reform som föreslås förefaller enligt regeringen som olämpligt trots att straffet för försöksbrott får sättas lägre än det lägst föreskrivna straffet för fullbordat brott. Det finns visserligen brott för vilka skälen för att inkludera försöksbrott inte är lika starka som vid brott som innebär försök till exempelvis uppsåtligt dödande. Att dela upp reformen så att den beträffande försöksbrotten endast skulle omfatta vissa brottstyper framstår emellertid inte som en lämplig eller framkomlig väg. I stället delar regeringen utkastets uppfattning att det utifrån utgångspunkterna för reformen framstår som en mer rimlig och ändamålsenlig ordning att den generella ungdomsreduktionen inte ska tillämpas vid straffmätningen av sådana försöksbrott för vilka minimistraffet för fullbordat brott uppgår till fängelse i ett år eller mer. Detsamma gäller förberedelse- och stämplingsgärningar enligt 23 kap. 2 § brottsbalken även om straffet för ett sådant brott, som *Malmö tingsrätt* och *Kammarrätten i Stockholm* påpekar, som regel sätts lägre än för ett försök till samma brott (jfr bl.a. NJA 2020 s. 703 p. 13). Att som *Malmö tingsrätt* förespråkar endast inkludera förberedelse- och stämplingsbrott för vilka minimistraffet för fullbordat brott uppgår till fängelse i fyra år eller mer skulle innebära att exempelvis brottslighet i form av planering av eller försök att förmå annan att begå grov misshandel, rån, grovt narkotikabrott eller grovt vapenbrott skulle kunna omfattas av ungdomsreduktion. I förekommande fall kan det

handla om unga myndiga lagöverträdare som involverar personer under 18 år i sådan kriminalitet.

När det gäller det straffansvar som enligt 23 kap. 6 § brottsbalken gäller för den som underlåter att avslöja eller förhindra brott gör regeringen följande överväganden. I regleringen om underlåtenhetsansvar ingår ett straffansvar för den som utövar ett bestämmande inflytande i en sammanslutning och som underlåter att förhindra ett brott inom ramen för sammanslutningen. Den regleringen infördes bl.a. för att utvidga möjligheterna att ingripa mot ledande personer inom den organiserade brottsligheten och omfattar – liksom straffansvaret för att underlåta att anmäla eller avslöja brott – vissa mycket allvarliga brott för vilka det ansetts särskilt angeläget att förhindra att ett fullbordat brott kommer till stånd (se prop. 2015/16:113 Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet s. 52). Det handlar bl.a. om mord, dråp, grov misshandel, synnerligen grov misshandel, människorov, grovt koppleri, rån och grovt rån. I likhet med vad som anförs beträffande försöksbrotten framstår det enligt regeringen som rimligt och ändamålsenligt att den generella ungdomsreduktionen inte ska tillämpas vid straffmätningen av sådana brott för vilka minimistraffet för fullbordat brott uppgår till fängelse i ett år eller mer. Detsamma bör gälla andra former av underlåtenhetsansvar.

Brott genom anstiftan eller medhjälp har samma straffskala som fullbordade brott. Bestämmelserna om anstiftan och medhjälp är generell tillämpliga på brottsbalksbrott och specialstraffrättsliga brott som har fängelse i straffskalan. Det medför att medverkan till sådana brott för vilka det är föreskrivet ett lägsta straff om fängelse i ett år inte heller kommer att omfattas av ungdomsreduktionen.

En ventil för brott vars straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer

Som framhålls av flera remissinstanser, t.ex. *Svea hovrätt*, *Attunda tingsrätt*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Kammarrätten i Stockholm* och *Domstolsverket*, kan en ordning som gör tillämpningen av ungdomsreduktionen avhängig av en föreskriven straffskala leda till tröskeeffekter. Det gäller i förhållande till dels brottslighet som begås av lagöverträdare i åldern 15–17 år, dels sådan brottslighet av unga myndiga lagöverträdare som inte omfattas av reformen. Sådana tröskeeffekter kan i vissa fall vara påtagliga. Mot bakgrund av den proportionalitet som bör prägla påföljdssystemet har regeringen viss förståelse för synpunkten att de kan framstå som omotiverade.

När det gäller förhållandet till lagöverträdare i åldern 15–17 år har utredningen, efter att ha övervägt olika modeller för hur ungdomsreduktionen skulle kunna planas ut för den åldersgruppen, gjort bedömningen att intresset att minska tröskeeffekter i förhållande till unga myndiga lagöverträdare inte kan motivera en ökad repressionsnivå för den som begår brott före 18 års ålder. Regeringen, liksom i princip samtliga remissinstanser som yttrar sig i den delen, instämmer i den bedömningen. Som redovisas i avsnitt 4.4.2 har den nuvarande ordningen för påföljdsbestämning för åldersgruppen 15–17 år goda skäl för sig. Den omständigheten att tröskeeffekter uppstår i förhållande till brottslighet som begås av lagöverträdare i den åldern är inte heller så tungt vägande att

den bör hindra en slopad ungdomsreduktion för unga myndiga vid allvarlig brottslighet. Detsamma gäller den omständigheten att sådana tröskel-effekter, på sätt som uttrycks av några remissinstanser, eventuellt kan leda till att personer under 18 år kan komma att utsättas för påverkan att ta på sig ansvaret för eller begå brott.

I fråga om sådan brottslighet av unga myndiga lagöverträdare som inte omfattas av den föreslagna ordningen kopplad till en föreskriven straffskala gör regeringen följande överväganden. När det gäller myndiga lagöverträdare är det rimligt att väga skälen för ungdomsreduktionen mot intresset av att vid allvarlig brottslighet kunna mäta ut ett straff som i högre grad står i proportion till brottets allvar. Ju allvarligare brottslighet det är fråga om, desto större vikt bör straffsystemets krav på en tillräckligt ingripande reaktion tillmätas. Ovan anförts att gränsen för särbehandling som utgångspunkt bör dras vid brott med föreskrivet minimistraff på fängelse i ett år eller mer. På de skäl som anges av bl.a. *Svea hovrätt*, *Attunda tingsrätt*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten* och *Ekobrottsmyndigheten* bör det emellertid övervägas att komplettera utkastets förslag så att det även omfattar brott som i det enskilda fallet kan ha ett förhållandevis högt straffvärde men där brottstypen har en vid straffskala.

Som framhålls i utkastet finns det visserligen vägande skäl emot att avgränsa ungdomsreduktionens tillämpning med utgångspunkt i brottslighetens straffvärde. Bristande förutsebarhet och risk för olikheter i rättstillämpningen är sådana nackdelar. Enligt regeringen får dessa olägenheter emellertid anses vara mindre när brottets straffvärde används som ett komplement till en avgränsning som knyter an till brottens straffskalor. För att införa en s.k. straffvärdeventil talar vidare de synpunkter som lämnats av *Åklagarmyndigheten*, *Ekobrottsmyndigheten* och *Säkerhetspolisen* om att en sådan ventil skulle kunna användas vid allvarligare fall av brott som inte sällan begås inom ramen för kriminella nätverk, t.ex. grov stöld och narkotikabrott, liksom grövre terrorismrelaterad brottslighet.

Att komplettera en modell som i första hand anknyter till brottets föreskrivna minimistraff med en möjlighet att även beakta brottets straffvärde i ett enskilt fall används också i rättegångsbalkens reglering om hemliga tvångsmedel (se 27 kap. 18 och 20 a §§ rättegångsbalken). En straffvärdeventil bör emellertid, liksom enligt nämnda reglering, inte omfatta fall där brottslighetens samlade straffvärde vid straffmätningen av flerfaldig brottslighet uppgår till en viss nivå, trots att inget enskilt brott är av allvarligt slag. En sådan ordning skulle också kunna leda till omotiverade skillnader vid den straffrättsliga bedömningen beroende på om en person döms till ansvar för fler än ett brott vid ett och samma tillfälle eller om det är fråga om återfall i brott av motsvarande slag.

Sammanfattningsvis talar enligt regeringen övervägande skäl för att utkastets förslag kompletteras med en straffvärdeventil som innebär att ungdomsreduktionen inte heller ska tillämpas vid straffmätningen för brott vars straffvärde, i det enskilda fallet, uppgår till fängelse ett år eller mer. En sådan ventil bör därför införas.

Fortsatta möjligheter att beakta den tilltalades ålder vid straffmätningen för allvarlig brottslighet

Den skärpta syn som kommer till uttryck genom den föreslagna ordningen när det gäller straffmätningen av allvarliga brott begångna av unga myndiga lagöverträdare medför inte några ändringar beträffande straffmätningen för den stora majoritet av unga lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år som begår mindre allvarlig brottslighet, t.ex. ringa narkotikabrott, ringa stöld och stöld. Detsamma gäller för andra brott vars straffvärde ofta inte utgör skäl för fängelse, t.ex. misshandel och skadegörelse. Däremot kommer allvarliga brott som begås av personer i den åldersgruppen mötas av en kraftigare reaktion än tidigare.

Det kommer emellertid även fortsättningsvis finnas möjligheter att beakta den tilltalades ålder vid straffmätningen för allvarlig brottslighet. I de fall den tilltalades handlade har stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga finns det en skyldighet att, i enlighet med 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken, beakta den omständigheten i mildrande riktning vid bedömningen av brottslighetens straffvärde. Utrymmet att beakta bl.a. denna förmildrande omständighet har vidgats genom 2010 års straffmättningsreform (se prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m. s. 26–30). Den hittillsvarande ordningen medför att det normalt sett inte finns anledning att tillämpa den aktuella strafflindringsgrunden då den till viss del tar sikte på samma omständigheter som den generella ungdomsreduktionen (jfr NJA 2000 s. 314). I likhet med vad utredningen, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten* och *Linnéuniversitetet* bedömer kan det dock förmodas att den bestämmelsen kommer att tillämpas oftare i de fall den tilltalades ungdom inte i allmänhet ska beaktas vid straffmätningen.

En sådan utveckling bör inte, som *Uppsala tingsrätt* befarar, riskera att påverka förutsebarheten och enhetligheten i praxis negativt. Domstolen ska fortfarande enligt den grundläggande straffmättningsbestämmelsen bestämma straffet med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning (jfr prop. 2009/10:147 s. 28). För att den aktuella strafflindringsgrunden ska tillämpas ska det, som framhålls av *Åklagarmyndigheten*, även fortsättningsvis krävas att den unga lagöverträdarens utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga varit bristande jämfört med andra i samma ålder och att det funnits en samband mellan denna brist och brottet (samma prop. s. 45).

Något underlag för att, som *Attunda tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt* och *Linnéuniversitetet* efterfrågar, överväga särskilda bestämmelser om villkorlig frigivning för dem som är under 21 år finns inte i detta lagstiftningsärende. Som uttrycks av flera remissinstanser är det likväl viktigt att det återfallsförebyggande arbete som Kriminalvården bedriver i anstalt och efter villkorlig frigivning på ett adekvat kan möta unga myndigas behov. Åtgärder har också vidtagits för att förstärka de återfallsförebyggande åtgärderna vid villkorlig frigivning (se prop. 2018/19:77 Förstärkta återfallsförebyggande åtgärder vid villkorlig frigivning) och åstadkomma en tydligare koppling mellan tidpunkten för villkorlig frigivning och deltagande i sådana åtgärder under anstaltstiden (prop. 2020/21:18 En tydligare koppling mellan villkorlig frigivning och

deltagande i återfallsförebyggande åtgärder). Regeringen avser att ge Kriminalvården i uppdrag att vidareutveckla sitt återfallsförebyggande arbete med unga lagöverträdare (se avsnitt 4.4.1).

Enligt ett antal remissinstanser finns det skäl att utveckla och klargöra hur förslaget om slopad ungdomsreduktion vid allvarlig brottslighet är avsett att tillämpas vid straffmätningen för flerfaldig brottslighet. Vid flerfaldig brottslighet sker straffmätning enligt asperationsprincipen. Det innebär att utgångspunkten för straffvärdebedömningen utgörs av det allvarligaste av de brott som föreligger till bedömning. Till straffvärdet för detta läggs en efter hand minskande del av straffvärdet för vart och ett av de övriga brotten efter brottens allvar (se bl.a. NJA 2008 s. 359 och NJA 2009 s. 485 I–III). Som vissa remissinstanser påpekar kan det, vid straffmätningen av flerfaldig brottslighet, uppstå situationer där den generella ungdomsreduktionen är tillämplig för vissa brott men inte för andra. De avvägningar som behöver göras i sådana fall är emellertid inte nya utan uppträder i rättstillämpningen även med nuvarande ordning. Det saknas därför anledning att, inom ramen för detta lagstiftningsärende, göra några närmare uttalanden om straffmätningen vid flerfaldig brottslighet. Detsamma gäller regleringen om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom i 34 kap. brottsbalken.

Storleken på ungdomsreduktionen bör inte regleras i lag

I syfte att säkerställa att ungdomsreduktionen även fortsättningsvis ska kunna tillämpas oförändrad beträffande lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år föreslår utredningen att det ska införas en reglering om reduktionens tillämpning i 29 kap. 7 § brottsbalken. Förslaget stöds av *Åklagarmyndigheten*, *Statens institutionsstyrelse*, *Barnombudsmannen* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*. *Svea hovrätt* och *Malmö tingsrätt* avstyrker emellertid förslaget.

Som *Svea hovrätt* påpekar är storleken på ungdomsreduktionen väletablerad i praxis. Utredningens förslag i denna del måste också ses i ljuset av förslaget att helt slopa ungdomsreduktionen för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. Nu föreslås den i stället kvarstå oförändrad för den åldersgruppen vid mindre allvarlig brottslighet. I likhet med utkastet bedömer regeringen därför att utredningens förslag inte bör genomföras. Det förhållandet att ungdomsreduktionen för unga myndiga slopas vid straffmätningen för allvarliga brott är alltså inte avsett att påverka tillämpningen av ungdomsreduktionen vid annan brottslighet, t.ex. sådan som begås av lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år (se avsnitt 10.1). Regeringen avser att ge Brå i uppdrag att följa upp tillämpningen av de lagändringar som nu föreslås och hur praxis utvecklas i dessa hänseenden (se avsnitt 9).

Avsikten är inte heller att påverka rådande praxis om att storleken på låga dagsböter eller penningböter inte påverkas den tilltalades ungdom (se bl.a. NJA 2014 s. 658 p. 7). För att det förhållandet ska gälla även fortsättningsvis krävs inte särskild reglering i lag.

5.2 Inga särskilda bestämmelser om straffmaximum

Regeringens förslag: För brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt 18 år ska det, om det är föreskrivet för brottet, vara möjligt att döma till fängelse i högst 18 år eller på livstid. Allvarliga brott som har begåtts av någon som har fyllt 18 år ska också kunna leda till ett förhöjt straffmaximum vid återfall i allvarlig brottslighet.

Ungdomsreduktionsutredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen föreslår att det beträffande lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år ska införas en reglering om att det strängaste fängelsestraff som kan komma i fråga för lagöverträdare i den åldersgruppen ska vara fängelse i nio år.

Remissinstanserna: Några remissinstanser yttrar sig särskilt i frågan om ett höjt straffmaximum för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. *Kriminalvården* anser att det skulle vara uppenbart olämpligt att införa en möjlighet att döma ut livstids fängelse för unga myndiga lagöverträdare, bl.a. eftersom risken för återfall i brott ökar utifrån längden på ett fängelsestraff och ett ökat bruk av sådana straff inte är ett lämpligt instrument för att uppnå en minskad brottslighet. En liknande uppfattning har *Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet* och *Örebro universitet* som bl.a. pekar på att ett tidsbestämt straff kan få genomgripande negativa effekter för en ung lagöverträdare. *Sveriges advokatsamfund* och *Göteborgs kommun* framhåller att det måste finnas ett absolut hinder mot att döma lagöverträdare under 21 år till livstids fängelse.

Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt i frågan om brott som har begåtts i åldern 18–20 år ska kunna leda till att straffskalan utvidgas vid återfall i allvarlig brottslighet. *Hovrätten för Västra Sverige* och *Åklagarmyndigheten* framför att en sådan förändring framstår som konsekvent i förhållande till utredningens förslag i övrigt. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* motsätter sig en förändring i den delen.

Förslaget i utkastet till lagrådsremiss överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över förslaget. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Attunda tingsrätt*, *Malmö tingsrätt* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* tillstyrker eller har inga invändningar mot förslaget mot bakgrund av utkastets förslag om slopad ungdomsreduktion vid straffmätningen för allvarliga brott. *Riksdagens ombudsmän*, *Svea hovrätt*, *Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet*, *Örebro universitet*, *Fryshuset*, *Sveriges advokatsamfund*, *Sveriges kristna råd* och *Östersunds kommun* avstyrker eller är tveksamma till förslaget att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år ska kunna dömas till livstids fängelse, bl.a. eftersom risken för återfall i brott ökar utifrån längden på ett fängelsestraff och att livstidsstraffet av många skäl kan betraktas som inhumant. *Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet* anser att ett livstidsstraff, liksom fängelsestraff generellt, drabbar en ung myndig lagöverträdare hårdare än andra vuxna lagöverträdare i form av bl.a.

uteblivna möjligheter till utbildning och sysselsättning. *Norrköpings tingsrätt* anser att nuvarande straffmaximum på 14 års fängelse torde vara tillräckligt för att i tillräcklig utsträckning kunna beakta brottets allvar.

Svea hovrätt avstyrker, med hänvisning till hovrättens uppfattning att den nuvarande särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare bör behållas, förslaget om att allvarliga brott som har begåtts av någon som har fyllt 18 år ska kunna leda till ett förhöjt straffmaximum vid återfall i allvarlig brottslighet.

För att säkerställa att ungdomsreduktionen kan tillämpas oförändrad för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år anser *Malmö tingsrätt*, i likhet med utredningen, att det bör införas en reglering om att det strängaste fängelsestraff som kan komma i fråga för den åldersgruppen ska vara fängelse i nio år.

Skälen för regeringens förslag

Inga särskilda bestämmelser om straffmaximum för unga myndiga

I 26 kap. 1 och 2 §§ brottsbalken finns det generella bestämmelser om minimi- och maximitider för fängelse på viss tid samt om förhöjt straffmaximum vid flerfaldig brottslighet. För brott som någon har begått före 21 års ålder finns i 29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken särskilda regler om det högsta straff som får dömas ut. Dessa innebär att det längsta straff som får dömas ut enligt huvudregeln är fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livtid är föreskrivet för brottet eller vid flerfaldig brottslighet är det dock möjligt att döma ut fängelse i fjorton år.

Som en följd av förslaget om slopad ungdomsreduktion för lagöverträdare i åldern 18–20 år vid allvarlig brottslighet bör det också övervägas om det finns ett behov av att förändra regleringen om det svåraste straffet för den åldersgruppen. Utredningen föreslår att de formella begränsningar som finns om högsta straff bara ska gälla den som var under 18 år vid tiden för brottet. Ett sådan förändring framstår enligt regeringen som konsekvent även i förhållande till den mer begränsade reform som nu föreslås beträffande straffmätningen för åldersgruppen 18–20 år. Frågan om straffmätning i närheten av brottsbalkens generella straffmaximum skulle bl.a. kunna uppkomma vid straffmätningen av sådan allvarlig brottslighet för vilken den generella ungdomsreduktionen föreslås avskaffas. Om fjorton år skulle behållas som straffmaximum skulle det kunna leda till att utrymme saknas att göra en tillräckligt sträng straffmätning för de allra allvarligaste brotten, t.ex. mord. Det skulle därmed i praktiken bli fråga om en delvis bibehållen ungdomsreduktion vid straffmätningen i dessa fall. Ett längre tidsbestämt fängelsestraff än fjorton år bör alltså vara möjligt att döma ut för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år.

En annan fråga är om en sådan höjning av straffmaximum för lagöverträdare i denna åldersgrupp bör innefatta även fängelse på livtid eller om den bör begränsas till att avse ett längre tidsbestämt straff, t.ex. fängelse i 18 år. Regeringen gör därvid följande överväganden. Fängelse på livtid får dömas ut om det är föreskrivet för brottet eller, vid flerfaldig brottslighet, för något av brotten. Livstids fängelse är föreskrivet för ett antal brott i brottsbalken, t.ex. mord, människorov, grov mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse, grovt brott. Vidare är livstids fängelse före-

skrivet för folkmord enligt lagen (1964:169) om straff för folkmord (1 §) samt för terroristbrott enligt lagen (2003:148) om straff för terroristbrott (2 § andra stycket). Livstidsstraffet är formellt livsvarigt. I praktiken sker dock ofta tidsbestämning av livstidsstraff när viss tid förflutit, numera främst genom prövning i allmän domstol enligt lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid. Lagen innebär inte någon rätt att få ett livstidsstraff omvandlat till fängelse på viss tid. Straffet kan alltså även i praktiken vara livsvarigt.

Några remissinstanser tar avstånd från utredningens förslag att låta lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år kunna dömas till livstids fängelse. Flera av dessa instansers invändningar, bl.a. att straffskärpningar och ett ökat användande av fängelse inte utgör effektiva åtgärder för att minska brottsligheten eller har någon återfallsförebyggande effekt och att livstidsstraffet kan bedömas som inhumant, tar dock närmast sikte på användningen av livstidsstraffet och gäller även andra myndiga lagöverträdare. Regeringen konstaterar att dessa synpunkter liksom andra liknande invändningar mot användande av livstidsstraffet har framförts i de lagstiftningsärenden som under senare år handlat om skärpningar av straffet för mord. Förändringar av straffet för det brottet har emellertid genomförts i syfte att livstidsstraffet ska kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare. I de lagstiftningsärendena har också getts uttryck för att livstidsstraffet fyller en viktig funktion som det yttersta fördömandet vid de mest klandervärda handlingarna som någon kan utföra (se prop. 2013/14:194 Skärpt straff för mord s. 14 och 15 och prop. 2018/19:138 Straffet för mord s. 15 och 16). I de övriga nordiska länderna finns inte några särskilda restriktioner i fråga om fängelsestraffets längd när det gäller lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. I samtliga dessa länder, med undantag för Norge, finns det möjligheter att döma till fängelse på livstid.

Sammantaget gör regeringen bedömningen att det inte bör finnas några särskilda bestämmelser om svåraste straff för brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt 18 år. Om det är föreskrivet för brottet ska det alltså vara möjligt att döma lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år till fängelse i högst 18 år eller på livstid.

Förslaget är inte avsett att påverka den i praxis väletablerade ordningen för tillämpningen av ungdomsreduktionen vid brottslighet som begås av lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år (jfr avsnitt 5.1 och 10.1). Något behov av att som utredningen och *Malmö tingsrätt* föreslår ändra bestämmelserna om vilket svåraste straff som kan dömas ut för den åldersgruppen finns därför inte.

Brott som begås av unga myndiga bör kunna leda till ett förhöjt straffmaximum vid återfall i allvarlig brottslighet

Om någon döms för ett brott och därefter gör sig skyldig till ny brottslighet är det fråga om återfall i brott. Är det fråga om återfall i allvarlig brottslighet kan enligt 26 kap. 3 § brottsbalken straffskalan utvidgas. Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon ett nytt brott som är belagt med fängelse i mer än sex år får han eller hon dömas för återfallet till fängelse som med fyra år överstiger det högsta straff som kan

följa på brottsligheten. Brotts som begåtts av någon innan han eller hon fyllt 21 år får emellertid inte läggas till grund för en sådan förhöjning.

Utredningen föreslår att bestämmelsen om skärpt straffskala vid återfall i brott ska ändras så att den omfattar fall där den återfallsgrundande brottsligheten begåtts av lagöverträdare i åldern 18–20 år. Behovet av ett sådan ändring ökar som en konsekvens av förslaget att slopa ungdomsreduktionen för unga myndiga vid allvarlig brottslighet (se avsnitt 5.1). Enligt regeringen är också de straffnivåer som styr tillämpligheten av den bestämmelsen sådana att den förändring som föreslås framstår som påkallad. Om en ung myndig person har dömts till fängelse i två år och därefter återfaller i brott som har ett maximistraff som överstiger fängelse i sex år bör det finnas tillgång till ett förhöjt straffmaximum för att vid behov kunna lämna tillräckligt utrymme åt den återfallsskärpning som kan krävas vid straffmätningen. Bestämmelsen om skärpt straffskala vid återfall i allvarlig brottslighet bör därför ändras på så sätt att den även ska omfatta fall när den återfallsgrundande brottsligheten begåtts av en ung myndig person.

5.3 Ingen särbehandling vid påföljdsvalet

Regeringens förslag: Det ska inte krävas särskilda skäl för att döma någon som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år men innan han eller hon fyllt 21 år till fängelse.

Ungdomsvård ska som utgångspunkt vara förbehållen personer som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år ska dock få dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Ungdomstjänst och ungdomsövervakning ska vara förbehållna personer som inte har fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Den som har fyllt 18 år ska få dömas till ungdomstjänst eller ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt 21 år ska inte få dömas till ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning.

Ungdomsreduktionsutredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen föreslår inte att den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år ska få dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Utredningen har inte lämnat något förslag beträffande ungdomsövervakning.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt om kravet på särskilda skäl för fängelse respektive tillämpningsområdet för ungdomsvård och ungdomstjänst. *Hovrätten för Västra Sverige* framhåller att den inte har någon erinran mot förslaget att slopa kravet på särskilda skäl för fängelse beträffande lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år även om inga förändringar görs beträffande straffmätningen för den åldersgruppen. Hovrätten anser också att de särskilda ungdomspåföljderna bör vara tillämpliga endast när den tilltalade begått brott före 18 års ålder. *Åklagarmyndigheten* anser att förslaget om en slopad särbehandling vid påföljdsvalet är en logisk följd av en avskaffad ungdomsreduktion för lagöverträdare i åldern 18–20 år. Vidare

delar myndigheten bedömningen att tillämpningsområdet för ungdomspåföljderna bör knytas till åldern vid brottet i stället för tidpunkten för rättsens dom. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* motsätter sig uttryckligen ett förändrat tillämpningsområde för de särskilda ungdomspåföljderna. *Förvaltningsrätten i Falun* motsätter sig ett slopande av särbehandlingen vid påföljdsvalet eftersom kravet på särskilda skäl för att kunna döma till fängelse, enligt förvaltningsrättens mening, regelmässigt torde vara uppfyllt beträffande den åldersgruppen vid allvarlig brottslighet.

Hovrätten för Västra Sverige anser att det bör övervägas att införa ett krav på att den som är över 18 år ska få dömas till ungdomsvård endast om det finns särskilda skäl för det. *Åklagarmyndigheten* lyfter behovet av en undantagsregel som innebär att ungdomsvård ska kunna komma i fråga för lagöverträdare i åldern 18–20 år, t.ex. då den unge redan vårdas enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, om det finns särskilda skäl för det.

Flera remissinstanser, t.ex. *Förvaltningsrätten i Jönköping*, *Helsingborgs kommun* och *Örebro kommun*, ser ett behov av att analysera konsekvenserna för tillämpningen av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga beträffande ungdomar i åldern 18–20 år i ljuset av utredningens förslag att ändra tillämpningsområdet för de särskilda ungdomspåföljderna, t.ex. ungdomsvård, till att inte längre omfatta lagöverträdare i den åldern. *Förvaltningsrätten i Falun* kan inte se att reformen i något beaktansvärt avseende påverkar tillämpningen av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. *Socialstyrelsen* påpekar att socialtjänstens möjligheter att inom ramen för påföljdssystemet stödja ungdomar i åldersgruppen 18–20 år med ett socialt nedbrytande beteende kan komma att minska som en konsekvens av utredningens förslag.

Förslaget i utkastet till lagrådsremiss överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt om kravet på särskilda skäl för fängelse respektive tillämpningsområdet för ungdomspåföljderna. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Attunda tingsrätt* och *Stockholms tingsrätt* har inga invändningar mot förslaget om att det inte ska krävas särskilda skäl för att döma en ung myndig lagöverträdare till fängelse. *Svea hovrätt*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Förvaltningsrätten i Falun*, *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* och *Örebro universitet* avstyrker eller ifrågasätter förändringen bl.a. med hänvisning till att den inte krävs för att skärpa reaktionen vid allvarlig brottslighet och att den skulle leda till en ökad användning av fängelsestraff även vid mindre allvarlig brottslighet, t.ex. vid återfall i sådan brottslighet eller då brottets art talar för fängelse. *Riksdagens ombudsmän* har en liknande uppfattning. *Åklagarmyndigheten* anser att det är angeläget att överväga behovet av förändringen ytterligare eftersom risken enligt myndigheten är överhängande att betydligt fler lagöverträdare i den aktuella åldersgruppen döms till korta fängelsestraff på grund av återfall i brott. *Malmö tingsrätt* förespråkar att tillämpningen av den aktuella påföljdsvalsregeln avgränsas utifrån det lägsta föreskrivna straffet för brottet, t.ex. fängelse i ett år eller ett år och sex månader. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* förordar en liknande lösning som tar sikte på att det i

lagstiftningen bör komma till uttryck att särskilda skäl för fängelse ska anses föreligga om det för brottet är föreskrivet ett lägsta straff på fängelse i ett år eller mer. *Uppsala tingsrätt* anser att det finns en risk för att vad som anses utgöra synnerliga skäl för att döma den som begått brott före 18 års ålder till fängelse förändras om motsvarande krav på särskilda skäl för de lagöverträdare som är över 18 år slopas. *Hovrätten för Nedre Norrland* och *Hovrätten för Västra Sverige* efterfrågar klagöranden om hur förslaget förhåller sig till påföljdscombinationen skyddstillsyn i förening med fängelse.

Hovrätten för Västra Sverige, Attunda tingsrätt, Malmö tingsrätt, Norrköpings tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Sveriges Kommuner och Regioner, Malmö kommun och *Ronneby kommun* tillstyrker eller har inga invändningar mot förslaget om förändringar i ungdomspåföljdernas tillämpningsområde. *Svea hovrätt* har inte några synpunkter på utformning av förslaget i den delen, men avstyrker det med hänvisning till hovrättens uppfattning att den nuvarande särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare bör behållas. *Sveriges Kommuner och Regioner* anser att det är rimligt att ungdomsvård i första hand förbehålls personer som inte har fyllt 18 år, men att det bör finnas en möjlighet att i vissa fall döma en ung myndig person till en sådan påföljd och att det tydligare bör framgå att det gäller även när det pågår insatser mot den unge med stöd av socialtjänstlagen. Även *Socialstyrelsen, Föreningens Sveriges Socialchefer, Malmö kommun* och *Östersunds kommun* ser positivt på att det ska vara möjligt döma den som har begått brott efter 18 års ålder till ungdomsvård om det finns särskilda skäl. *Malmö kommun* framhåller för sin del vikten av att den möjligheten används restriktivt. *Örebro universitet* anser inte att ungdomspåföljdernas tillämpningsområde bör inskränkas.

Skälen för regeringens förslag

Det bör inte krävas särskilda skäl för att döma en ung myndig lagöverträdare till fängelse

Om den tilltalade har fyllt 18 men inte 21 år vid tidpunkten för brottet får rätten enligt 30 kap. 5 § andra stycket brottsbalken döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det. Frågan om det finns tillräckliga skäl för fängelse med anledning av brottets straffvärde avgörs med beaktande av längden på det straff som skulle dömas ut om fängelse valts som påföljd med tillämpning av den s.k. ungdomsreduktionen (i praxis betecknat straffmättningsvärdet). Ett straffmättningsvärde motsvarande fängelse i ett år krävs för att det ska finnas en presumtion att välja fängelse som påföljd (se bl.a. NJA 2012 s. 849, NJA 2014 s. 559, NJA 2014 s. 990 och NJA 2015 s. 1024). Vid bedömningen av om det annars finns skäl för fängelse beaktas tidigare brottslighet eller brottets art. Kravet på särskilda skäl innebär att det behövs starkare skäl för att bestämma påföljden till fängelse när den tilltalade inte har fyllt 21 år vid tidpunkten för brottet än annars.

Utredningen föreslår att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år inte ska särbehandlas vid valet av påföljd bl.a. på så sätt att det inte ska krävas särskilda skäl för att döma lagöverträdare i den åldersgruppen till fängelse. Samma förslag lämnas av Påföljdsutredningen (SOU 2012:34 band 3

s. 822–828). Enligt regeringens mening framstår ett slopande av särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare vid påföljdsvalet som angeläget för att säkerställa den avsedda effekten av det förslag som lämnas beträffande ungdomsreduktionen: att allvarlig brottslighet som begås av unga myndiga lagöverträdare ska mötas av en kraftigare reaktion än tidigare. Om kravet på särskilda skäl med hänsyn till gärningens straffvärde kvarstod skulle, till skillnad från vad *Helsingborgs tingsrätt* och *Förvaltningsrätten i Falun* anser, en osäkerhet kunna uppstå i rättstillämpningen i frågan om vilken betydelse det skulle ges vid valet av påföljd beträffande brottslighet för vilken ungdomsreduktionen föreslås avskaffas, t.ex. rån.

Flera remissinstanser invänder mot förslaget på den grunden att det skulle leda till en ökad repressionsnivå, t.ex. i form av en ökad användning av fängelsestraff, även i de fall det är den unga myndiga lagöverträdarens tidigare brottslighet eller brottets art som talar för att välja fängelse som påföljd. Som redovisas i avsnitt 4.4.2 är det för påföljdssystemets trovärdighet emellertid av väsentlig betydelse att återfall i brott kan ges ett tillräckligt genomslag vid den straffrättsliga bedömningen. Samhället måste genom en skärpt reaktion vid återfall kunna markera att upprepad brottslighet är allvarligare än enstaka brott. Att så kan ske är viktigt även när det är fråga om återfall i brott av en ung myndig person, t.ex. efter en tidigare utdömd ungdomspåföljd (jfr prop. 2019/20:118 s. 33 och 34). Som Påföljdsutredningen påpekat kan det dock på grund av de restriktioner som finns mot att döma unga myndiga lagöverträdare till fängelse ibland saknas förutsättningar att beakta återfallet i tillräcklig utsträckning vid valet av påföljd (se SOU 2012:34 band 3 s. 825). Även det förhållandet att det är fråga om brott av sådan art att det bedömts vara angeläget att kunna ingripa med en sträng påföljd trots att straffvärdet i sig inte är påtagligt högt bör enligt regeringen kunna tillmätas en ökad betydelse vid påföljdsbestämningen för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. Det handlar exempelvis om sexuellt utnyttjande av barn, mened, övergrepp i rättsak, barnpornografibrott, grovt rattfylleri, narkotikabrott, vapenbrott och viss terrorismrelaterad brottslighet.

Tyngden i skälen mot utredningens förslag måste också bedömas i ljuset av de allmänna utgångspunkterna vid påföljdsbestämningen och de förändringar som genomförts i regelverket sedan särbehandlingen i påföljdsvalet för unga myndiga lagöverträdare infördes. Vid valet av påföljd är fängelse den svåraste påföljden som ska väljas i sista hand. Domstolen ska alltså först pröva om villkorlig dom eller skyddstillsyn är tillräckligt ingripande påföljder. Möjligheterna att välja en annan påföljd än fängelse vid artbrottslighet eller återfall i brott har ökat genom de allteftersom utvidgade möjligheterna att förena en icke frihetsberövande påföljd med en föreskrift om samhällstjänst. Huvudsyftet med dessa reformer har varit att minska antalet korta fängelsestraff (jfr bl.a. prop. 1997/98:96 s. 83–88 och 95–99). I förarbetena framhålls att en föreskrift om samhällstjänst kan vara särskilt lämpad för unga lagöverträdare (samma prop. s. 99). Av betydelse beträffande påföljdsvalet för unga myndiga lagöverträdare är vidare att ungdomsreduktionen vid straffmätningen för den åldersgruppen föreslås kvarstå oförändrad vid mindre allvarlig brottslighet. I enlighet med vad Högsta domstolen framhållit krävs det mer för att t.ex. brottslighetens art ska anses vara tillräcklig för

att i ett enskilt fall motivera ett fängelsestraff när straffmätningsvärdet är förhållandevis lågt (se t.ex. NJA 2014 s. 559 p. 27, NJA 2014 s. 990 p. 10 och 14 och Högsta domstolens dom den 2 juli 2021 i mål nr B 2862-20 p. 11).

Lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år särbehandlas inte i förhållande till andra myndiga lagöverträdare enligt bestämmelserna i rättegångsbalken och lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare om förundersökning, åtalsprövning eller straffprocessuella tvångsmedel såsom t.ex. häktning. De särbehandlas inte heller när det gäller formerna för verkställighet av ett häktningsbeslut eller fängelsestraff enligt bestämmelserna i häkteslagen (2010:611) eller fängeselagen (2010:610). På nämnda områden är det endast misstänkta eller dömda personer under 18 år som omfattas av särskilda bestämmelser.

Sammanfattningsvis anser regeringen att särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare vid påföljdsvalet bör slopas helt och inte, som *Malmö tingsrätt* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* ger uttryck för, avgränsas utifrån brottets allvar. Kravet på särskilda skäl för att döma lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år till fängelse bör alltså tas bort och påföljdsvalet för den åldersgruppen således ske utifrån samma regelverk som för andra myndiga lagöverträdare, men med fortsatt beaktande av den tilltalades ungdom vid straffmätningen för mindre allvarlig brottslighet enligt 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken. I likhet med vad ett par remissinstanser påpekar kan den förändringen, tillsammans med det förslag som lämnas om en slopad ungdomsreduktion vid straffmätningen för allvarliga brott (se avsnitt 5.1), förutses påverka utrymmet att för allvarlig brottslighet döma unga myndiga lagöverträdare till skyddstillsyn med fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken (jfr NJA 2015 s. 1024 p. 29–35).

Förslaget är inte avsett att påverka påföljdsvalet för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år, t.ex. när det gäller vad som enligt 30 kap. 5 § första stycket brottsbalken ska anses utgöra tillräckliga skäl för att döma den som begått brott före 18 års ålder till fängelse.

De särskilda ungdomspåföljderna bör vara förbehållna personer som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet...

Av bestämmelserna i 32 kap. brottsbalken följer att ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning och slutna ungdomsvård i viss utsträckning kan tillämpas även för den som är över 18 år. Förutsättningarna för det skiljer sig dock åt mellan påföljderna. Ungdomsvård kan tillämpas för den som är under 21 år vid tiden för domen, om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen eller lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. Ungdomstjänst kan tillämpas för den som är över 18 år vid domstillfället om det finns särskilda skäl för det. Den nya ungdomspåföljden ungdomsövervakning har ett i det avseendet motsvarande tillämpningsområde som ungdomstjänst (se avsnitt 4.2 och prop. 2019/20:118 s. 41). Lagöverträdare över 18 år kan i vissa situationer även dömas till slutna ungdomsvård i stället för fängelse. Det förutsätter dock att den tilltalade var under 18 år vid tidpunkten för brottet.

Utredningen föreslår att ungdomsvård och ungdomstjänst ska vara förbehållna lagöverträdare som var under 18 år vid tiden för brottet. Det är också utgångspunkten för de förslag som lämnas av Påföljdsutredningen (SOU 2012:34 band 3, s. 816–822). En tydlig majoritet av de remissinstanser som yttrar sig, t.ex. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Attundatingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Stockholms tingsrätt*, *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* och *Sveriges Kommuner och Regioner*, ställer sig också bakom eller har inga invändningar mot förslag i den riktningen. Genom att, som är fallet med slutna ungdomsvård, utgå från åldern vid tiden för brottet skulle lagstiftarens avsikt att ungdomspåföljderna i första hand ska komma i fråga för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år ytterligare tydliggöras (se prop. 1997/98:96 s. 200, prop. 2005/06:165 s. 77 och prop. 2019/20:118 s. 130). Det skulle också skapas en med reglerna för påföljdsbestämning och personutredning i brottmål mer sammanhängande reglering. Det är således åldern vid brottstillfället som är avgörande för särbehandlingen av unga lagöverträdare vid såväl straffmätningen som påföljdsvalet enligt 29 och 30 kap. brottsbalken. Det är även i de fall den tilltalade var under 18 år vid tidpunkten för brottet som åklagaren enligt 11 § LUL är skyldig att inför beslut i åtalsfrågan inhämta yttrande från socialnämnden.

Övervägande skäl talar därför enligt regeringen för att de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst och ungdomsövervakning som utgångspunkt bör vara förbehållna personer som inte har fyllt 18 år vid tiden för brottet.

... men undantag bör kunna komma i fråga beträffande ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det

Beträffande ungdomstjänst och ungdomsövervakning kan den ordningen åstadkommas genom att påföljderna ska kunna tillämpas endast i de fall brottsligheten begåtts innan den tilltalade fyllt 18 år. I det avseendet överensstämmer förslaget med vad som gäller för slutna ungdomsvård (jfr 32 kap. 5 § brottsbalken). I likhet med vad utredningen föreslår bör det emellertid inte vara uteslutet att döma den som vid lagföringstillfället fyllt 18 år till ungdomstjänst eller ungdomsövervakning om det finns särskilda skäl för det. Bedömningen av om en sådan undantagssituation är för handen bör lämpligen göras på samma sätt och på samma grunder som med nuvarande ordning. Det innebär bl.a. att det kan finnas skäl att välja ungdomstjänst eller ungdomsövervakning som påföljd för en person som vid lagföringstillfället har fyllt 18 år om brottsligheten har skett strax före artonårsdagen (se prop. 2005/06:165 s. 132 och prop. 2019/20:118 s. 130). Den som har fyllt 21 år bör, i likhet med vad som gäller enligt nuvarande ordning, inte få dömas till ungdomstjänst eller ungdomsövervakning.

Även ungdomsvård bör som huvudregel endast tillämpas som påföljd beträffande brottslighet som begåtts före det att den unge fyllt 18 år. Eftersom det förekommer att personer som har fyllt 18 år kan vara föremål för åtgärder enligt socialtjänstlagen och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga bör det, som Påföljdsutredningen och *Åklagarmyndigheten* föreslår, emellertid finnas en möjlighet att döma den som begått ett brott efter det att han eller hon fyllt 18 år till ungdomsvård, även

om det bör ske med restriktivitet. På så vis ges möjlighet för socialtjänsten att inom ramen för påföljdssystemet stödja ungdomar i åldersgruppen 18–20 år. Ibland kan det nämligen framstå som lämpligast att låta pågående vårdinsatser mot den tilltalade enligt socialtjänstlagen eller lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga fortgå utan avbrott under förutsättning att åtgärderna framstår som tillräckligt ingripande (jfr SOU 2012:34 band 3 s. 820–822). Den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år bör därför få dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Även i de fallen kommer det finnas förutsättningar att enligt 32 kap. 1 § andra stycket brottsbalken besluta om ungdomstjänst som en tilläggsstraffsanktion till ungdomsvård. Den förändring som ovan föreslås beträffande tillämpningsområdet för ungdomstjänst som en fristående påföljd är inte avsedd att påverka det. Liksom enligt nuvarande ordning bör den som har fyllt 21 år inte få dömas till ungdomsvård.

6 Allvarliga brott som begås av unga myndiga lagöverträdare ska undantas från preskription

Regeringens förslag: Bestämmelserna om undantag från preskription för vissa allvarliga brott ska gälla den som har fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet.

Ungdomsreduktionsutredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt i frågan. *Hovrätten för Västra Sverige* och *Åklagarmyndigheten* godtar utredningens förslag, medan *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* motsätter sig en förändring av den nuvarande regleringen.

Förslaget i utkastet till lagrådsremiss överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över förslaget. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* tillstyrker förslaget med hänvisning till att det är angeläget att grova brott mot barn, t.ex. våldtäkt, inte preskriberas. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Attunda tingsrätt* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* har inga invändningar mot utformningen av förslaget. Det har inte heller *Svea hovrätt*, som dock avstyrker förslaget med hänvisning till hovrättens uppfattning att den nuvarande särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare bör behållas.

Skälen för regeringens förslag: Regler om straffrättslig preskription finns huvudsakligen i 35 kap. brottsbalken. De gäller även på specialstraffrättsens område. De allmänna preskriptionstiderna, som utgår från brottens föreskrivna straffskalor, anges i 35 kap. 1 §.

Av 35 kap. 2 § första stycket brottsbalken framgår att vissa allvarliga brott inte preskriberas, nämligen

- mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
- våldtäkt eller grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller tredje stycket, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
- våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 §,
- brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
- folkmord, brott mot mänskligheten eller grov krigsförbrytelse enligt 1, 2 eller 11 § lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser,
- terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, och
- försök till brott som avses i första, femte och sjätte strecksatserna.

I 35 kap. 2 § andra stycket brottsbalken finns en undantagsregel som föreskriver att brott som avses i första stycket som någon begått före 21 års ålder alltid kan preskriberas. Som skäl för den ordningen har anförts att den straffrättsliga särbehandlingen av unga lagöverträdare borde komma till uttryck även vid preskriptionsreglernas utformning (se prop. 2009/10:50 Avskaffande av preskription för vissa allvarliga brott s. 21).

Utredningen föreslår att de brott som undantas från preskription enligt 35 kap. 2 § första stycket brottsbalken ska preskriberas endast om brottet har begåtts av någon innan han eller hon fyllt 18 år. Ett sådant förslag framstår enligt regeringen som konsekvent i förhållande till de förändringar av den straffrättsliga särbehandlingen avseende unga myndiga som föreslås beträffande straffmätning och påföljdsval. Vid sådana förhållanden finns det inte något skäl till fortsatt särbehandling i preskriptionshänseende av sådana allvarliga brott som inte preskriberas för andra myndiga lagöverträdare. Det gäller även försöksbrotten (jfr avsnitt 5.1). Det kan i det sammanhanget konstateras att de fullbordade brotten alla har ett lägsta föreskrivet straff på fängelse i minst två år. Åldersgränsen i 35 kap. 2 § andra stycket brottsbalken bör alltså ändras på sätt att brott som undantas från preskription ska kunna preskriberas om brottet begåtts av någon innan han eller hon fyllt 18 år.

7 Särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare i rättegången

Regeringens förslag: En viss bestämmelse i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ska tas bort, nämligen den som innebär att det i normalfallet krävs ett yttrande från socialnämnden för att någon som är under 21 år ska kunna dömas till fängelse i mer än tre månader.

Regeringens bedömning: I lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare bör det inte göras ändringar i bestämmelserna om offentlighet vid förhandling, skyndsam handläggning, särskilt utsedda domare och avkunnande av dom i mål mot den som inte har fyllt 21 år.

Ungdomsreduktionsutredningens förslag stämmer inte överens med regeringens förslag och bedömning utom i fråga om kravet på yttrande från socialnämnden vid dom på fängelse i mer än tre månader. Utredningen föreslår att bestämmelserna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som gäller offentlighet vid förhandling, skyndsam handläggning och avkunnande av dom ska tillämpas endast i mål mot den som inte har fyllt 18 år samt att kravet på att mål mot unga lagöverträdare ska handläggas av domare som särskilt har utsetts av domstolen ska tas bort.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt. *Hovrätten för Västra Sverige* och *Malmö tingsrätt* tillstyrker utredningens förslag. *Åklagarmyndigheten* anser att förslagen är en logisk följd av en avskaffad straffrättslig särbehandling. *Riksdagens ombudsmän* och *Förvaltningsrätten i Falun* delar inte den uppfattningen, utan efterfrågar en utförligare motivering till varför rättegångsbestämmelserna ska ändras. *Malmö tingsrätt* anser att det särskilt bör övervägas om inte regeln om att en dom i mål mot unga lagöverträdare ska avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen helt ska tas bort med hänsyn till att sådana mål ofta är mycket omfattande. *Attunda tingsrätt* framför att bestämmelsen om att det i målet ska finnas ett yttrande från socialnämnden för att rätten ska få döma den som inte har fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader inte är nödvändig och bör tas bort oavsett om utredningens förslag genomförs i övrigt. *Riksdagens ombudsmän*, *Hovrätten för Västra Sverige* och *Attunda tingsrätt* tillstyrker utredningens förslag om att kravet på att särskilt utsedda domare ska handlägga mål mot unga lagöverträdare bör tas bort även beträffande lagöverträdare under 18 år. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* motsätter sig utredningens förslag till förändrade rättegångsbestämmelser.

Bedömningen i utkastet till lagrådsremiss överensstämmer med regeringens utom i fråga om kravet på yttrande från socialnämnden vid dom på fängelse i mer än tre månader.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över bedömningen i utkastet till lagrådsremiss. *Förvaltningsrätten i Falun*, *Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor*, *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* instämmer i utkastets bedömning. *Uppsala tingsrätt* anser att det är bra att kravet på särskilda ungdomsdomare finns kvar. *Malmö tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt* anser däremot att det saknas skäl till fortsatt särbehandling av unga myndiga lagöverträdare i rättegången om den slopas beträffande påföljdsvalet. *Riksdagens ombudsmän*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Svea hovrätt*, *Norrköpings tingsrätt* och *Kammarrätten i Stockholm* anser under alla förhållanden att kravet på särskilt utsedda ungdomsdomare bör avskaffas, bl.a. eftersom regleringen är svår att efterleva i praktiken och har fått begränsat genomslag. *Riksdagens ombudsmän* och *Hovrätten för Västra Sverige* framför att generella utbildningsinsatser för domare är att föredra framför ett specialiseringskrav. *Hovrätten för Västra Sverige* anser att det mot bakgrund av förslaget att inskränka tillämpningsområdet för ungdomspåföljderna inte finns något behov av yttrande från socialnämnden vid dom på fängelse i mer än tre månader för den som inte har fyllt 21 år. Av liknande skäl anser *Svea hovrätt* att det kan finnas ett behov av att i vart fall nyansera det kravet, medan *Justitiekanslern* efterfrågar en analys av vad förslaget om slopad

särbehandling av unga myndiga lagöverträdare vid påföljdsvalet får för konsekvenser för detsamma. *Riksdagens ombudsmän* och *Svea hovrätt* anser att det finns skäl att se över regeln om att en dom i mål mot unga lagöverträdare ska avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Bestämmelser om rättegången för unga lagöverträdare

Som anges i avsnitt 4.2 finns det en särskild reglering om rättegången för unga lagöverträdare i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Lagen, som innehåller särskilda bestämmelser om handläggning hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år, ersätter och fyller ut regleringen i rättegångsbalken. I den mån det inte finns några bestämmelser i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare gäller rättegångsbalkens regler.

Enligt 25 § första stycket LUL ska mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt 21 år, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma gäller i fråga om nämndemän. I andra stycket görs undantag för mål som handlar om brott på vilka endast böter kan följa. Sådana mål får handläggas även av andra än särskilt utsedda ungdomsdomare.

Enligt 27 § första stycket LUL ska mål mot den som inte har fyllt 21 år, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, om möjligt sättas ut till handläggning på ett sådant sätt att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet. Enligt paragrafens andra stycke får rätten besluta att ett mål mot någon som inte har fyllt 21 år ska handläggas inom stängda dörrar, om offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för. Om det finns skäl att besluta om stängda dörrar beträffande en tilltalad och det samtidigt finns en annan tilltalad i målet som har fyllt 21 år, ska rätten, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under 21 år som ett särskilt mål.

Enligt 28 § första meningen LUL får rätten döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande från socialnämnden i den kommun som har ansvaret för den unge. Om det inte finns särskilda skäl krävs enligt andra meningen i samma paragraf ett sådant yttrande också för att rätten ska få döma den som inte har fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader. Utformningen av yttrandet regleras i 11 § LUL, som innehåller bestämmelser om åklagarens skyldighet att inhämta yttrande innan beslut fattas i åtalsfrågan beträffande den som är misstänkt för att ha begått brott innan han eller hon fyllt 18 år.

Enligt 29 § första stycket LUL ska mål mot den som inte har fyllt 21 år behandlas skyndsamt. Om åtal väcks mot någon som inte har fyllt 18 år för brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, ska enligt paragrafens andra stycke de tidsfrister som gäller för mål där den tilltalade är häktad tillämpas.

Av 30 § LUL följer att i mål mot den som inte har fyllt 21 år ska, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen.

Det finns inte tillräckliga skäl att slopa den straffprocessuella särbehandlingen av unga myndiga

Utredningen föreslår att bestämmelserna i 27–30 §§ LUL ska ändras till att endast omfatta mål mot lagöverträdare under 18 år samt att bestämmelsen i 28 § andra meningen samma lag om krav på yttrande från socialnämnden för att rätten ska få döma den som inte har fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader ska slopas. Samma förslag lämnas i departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54 s. 262–269).

Som påpekas av utredningen och i promemorian an knyter bestämmelserna om rättegången i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare delvis till de straffrättsliga bestämmelserna om val av påföljd. Det gäller särskilt bestämmelserna i 28 § LUL om inhämtande av yttrande från socialnämnden. Även bestämmelsen i 25 § första stycket samma lag om särskilt utsedda domare i ungdomsmål har bl.a. när det gäller lagöverträdare i åldern 18–20 år motiverats med att särskilda bestämmelser om påföljdsvalet gäller för dem (prop. 1994/95:12 Handläggning av ungdomsmål s. 84). Att unga myndiga lagöverträdare enligt vad som föreslås i avsnitt 5.3 inte ska särbehandlas vid valet av påföljd talar alltså, som *Malmö tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten* ger uttryck för, i viss utsträckning för att den åldersgruppen inte bör omfattas av särskilda rättegångsbestämmelser. Som framhålls ovan särbehandlas lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år inte heller när det gäller bestämmelser om förundersökning, åtalsprövning, straffprocessuella tvångsmedel eller verkställighet av ett häktningsbeslut eller fängelsestraff.

Bestämmelserna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare om offentlighet vid förhandling, yttrande från socialnämnden, skyndsam handläggning och avkunnande av dom har emellertid tillkommit vid skilda tillfällen och mot olika bakgrund (se Ds 2012:54 s. 247–255). Lagstiftningen ger bl.a. uttryck för att det är viktigt att mål mot unga lagöverträdare inte tilldrar sig större uppmärksamhet än nödvändigt och att de behandlas skyndsamt. Det anses vidare angeläget att domen kan förklaras muntligen för unga personer efter avslutad huvudförhandling. Dessa särskilda hänsynstaganden, som även gäller unga myndiga personer, har funnits under lång tid i den straffprocessuella lagstiftningen och motiven bakom dem framstår enligt regeringen alltjämt som relevanta. Sammantaget görs därför bedömningen att det, i samband med de föreslagna förändringarna i den straffrättsliga särbehandlingen, inte finns tillräckliga skäl att utmönstra den straffprocessuella särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare vad avser bestämmelserna om offentlighet vid förhandling, skyndsam handläggning och avkunnande av dom i 27, 29 och 30 §§ LUL. Utredningens förslag i de delarna bör därför inte genomföras.

När det däremot gäller regleringen i 28 § andra meningen LUL, om krav på att yttrande från socialnämnden som huvudregel ska finnas för att kunna döma den som är under 21 år till fängelse i mer än tre månader, talar kopplingen till regleringen om val av påföljd för en förändring. Redan av första meningen i samma paragraf följer att det krävs ett yttrande från socialnämnden för att döma den tilltalade till ungdomsvård. I likhet med

vad utredningen, promemorian, *Hovrätten för Västra Sverige* och *Attunda tingsrätt* framför finns det därutöver inte något behov av att behålla bestämmelsen i andra meningen för att kunna tillvarata möjligheten att i vissa fall döma den som har begått brott efter 18 års ålder till ungdomsvård (se avsnitt 5.3). Inte heller i övrigt finns det skäl att behålla bestämmelsen. Regleringen i 28 § andra meningen LUL bör därför tas bort.

Krav på särskilda domare i mål mot unga lagöverträdare?

Utredningen föreslår vidare att bestämmelsen i 25 § LUL om att särskilt utsedda domare ska handlägga mål mot lagöverträdare under 21 år ska upphöra att gälla. I promemorian föreslås att denna bestämmelse ska tillämpas endast i mål mot den som inte har fyllt 18 år (se Ds 2012:54 s. 260 och 261).

Regeringen gör i denna del följande överväganden. Bestämmelser om särskilda nämndemän i ungdomsmål har funnits under lång tid. Kravet på att även lagfarna domare ska vara särskilt utsedda för att handlägga ungdomsmål tillkom 1995. När specialiseringen infördes angavs en rad fördelar med att det vid domstolarna finns särskilda domare som handlägger ungdomsmål. Det ansågs vara av stor betydelse att såväl ordföranden som rättens övriga ledamöter är väl insatta i kriminella ungdomars problem för att kunna bestämma en lämplig påföljd. En ytterligare fördel angavs vara vikten av personkontinuitet, dvs. att den unge om han eller hon återkommer efter att ha begått nya brott möter samma person (se prop. 1994/95:12 s. 83). Reformen utvärderades 2001 och skälen för en specialisering beträffande ungdomsmålen bedömdes fortfarande vara relevanta. Kravet på särskild lämplighet för de lagfarna domarna och nämndemännen ersattes dock med en bestämmelse om att de ska vara särskilt utsedda av domstolen (se prop. 2000/01:56 Ändringar i handläggningen av ungdomsmål m.m. s. 20–24).

Som utredningen påpekar har organisationen av de allmänna domstolarna genomgått stora förändringar sedan den senaste utvärderingen av ordningen med särskilda domare och nämndemän i ungdomsmål. Flera av domstolarna är större och handläggningen av målen har förändrats. Den ändrade organisationen kan, som bl.a. några domstolar framför, medföra att vissa av de skäl som anfördes för en specialisering av domare, t.ex. vikten av personkontinuitet, inte längre är lika framträdande. Det finns dock fortfarande många små och mellanstora domstolar som har behållit sin storlek och organisation. Det framstår enligt regeringen vidare som viktigt att de domare som handlägger mål mot unga lagöverträdare har upparbetade kunskaper om ungdomsbrottslighetens karaktär och de omständigheter som kan leda till att unga begår brott samt är väl bekanta med det särskilda påföljdssystemet för unga lagöverträdare. Även om de förslag som lämnas i avsnitt 5 innebär att väsentliga delar av den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga slopas kommer de även fortsättningsvis omfattas av vissa särskilda bestämmelser. Det är visserligen inte givet att en i lag reglerad specialisering alltid är nödvändig eller lämplig. Det måste emellertid tas hänsyn till att ordningen med särskilda domare i mål mot unga lagöverträdare har gällt under lång tid och att det, på sätt som redovisas ovan, alljämt finns vissa skäl för den.

För målen mot barn under 18 år måste det också fästas avseende vid att barnkonventionen innehåller bestämmelser om beaktande av barnets bästa och att det ska finnas lagar särskilt anpassade för barn (se avsnitt 4.4.2). Barnkonventionen har ställning som svensk lag och överväganden om lagstiftningens utformning ska därför genomsyras av ett barnrättsperspektiv. Artikel 40 i konventionen behandlar ett barns rätt till en värdig och barnanpassad straffrättslig process och kriminalvård. Enligt denna artikel ska staterna verka för speciellt anpassade förfaranden för barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott. Som *Riksdagens ombudsmän* och *Hovrätten för Västra Sverige* lyfter fram kan även utbildningsinsatser vara värdefulla för att tillgodose de krav som konventionen ställer i dessa hänseenden. Bestämmelserna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare utgör emellertid i sig en viktig del i uppfyllandet av konventionens bestämmelser. FN:s kommitté för barnets rättigheter, som uppmanat Sverige att fortsätta arbetet med att tillse att rättsskipnings-systemet för unga lagöverträdare fullt ut överensstämmer med konventionen, har också rekommenderat konventionsstaterna att säkerställa att specialiserade domare utses för att handlägga mål som gäller unga lagöverträdare.

Mot den bakgrunden och med hänsyn till de skäl för en specialisering som anføres ovan bör det även fortsättningsvis ställas krav på att mål mot den som är under 21 år ska handläggas av särskilda domare. Detsamma bör gälla i fråga om nämndemän. Utredningens förslag om att ta bort kravet på särskilt utsedda domare bör därför inte genomföras.

8 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2022.

Bestämmelsen om avskaffad preskription i den nya lydelsen ska även tillämpas på brott som vid lagens ikraftträdande ännu inte har preskriberats.

Ungdomsreduktionsutredningens förslag överensstämmer inte med regeringens när det gäller föreslaget ikraftträdandedatum. Utredningen lämnar inte något förslag avseende retroaktiv tillämpning av förslaget om avskaffad preskription.

Remissinstanserna: Det är enbart *Malmö tingsrätt* som kommenterar behovet av övergångsbestämmelser. Enligt tingsrätten kommer en frånvaro av särskilda övergångsbestämmelser medföra att den föreslagna förändringen av bestämmelserna om straffskärpning vid återfall i allvarlig brottslighet i 26 kap. 3 § brottsbalken kan tillämpas även i de fall den återfallsgrundande brottsligheten har begåtts före ändringen. Enligt tingsrätten är en sådan retroaktivt skärpande effekt olämplig. Tingsrätten efterlyser också ett klagörande i frågan om de föreslagna förändringarna om preskription ska tillämpas retroaktivt.

Förslaget i utkastet till lagrådsremiss överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Stockholms tingsrätt* anser att det inte finns tillräckligt starka skäl att ge bestämmelsen om avskaffad preskription retroaktiv effekt och avstyrker därför förslaget. Övriga remissinstanser yttrar sig inte över förslaget.

Skälen för regeringens förslag: Lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Det föreslås att detta sker den 1 januari 2022.

Förslagen om slopad ungdomsreduktion, inga särskilda straffmaximum och ingen särbehandling vid påföljdsvalet (se avsnitt 5) innebär att skärpta påföljder kan dömas ut. Av 2 kap. 10 § regeringsformen följer bl.a. att svårare brottspåföljd inte får åläggas för en gärning än den som var föreskriven när gärningen begicks. En motsvarande bestämmelse finns i artikel 7 i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Vidare gäller enligt 5 § andra stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken, kallad promulgationslagen, att straff ska bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs men att, om en annan lag gäller när dom meddelas, den lagen ska tillämpas om den leder till frihet från straff eller till lindrigare straff.

Förslagen i avsnitt 5 som innebär att reaktionen på brottet blir strängare får tillämpas endast på gärningar som har begåtts efter ikraftträdandet. Några övergångsbestämmelser beträffande dessa ändringar behövs därför inte. Avsaknaden av sådana bestämmelser innebär inte att förslaget om förhöjd straffskala vid återfall i allvarlig brottslighet, som *Malmö tingsrätt* framför, får en retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel.

I avsnitt 6 föreslås att brott som enligt 35 kap. 2 § brottsbalken undantas från preskription ska preskriberas endast om brottet har begåtts av någon innan han eller hon fyllt 18 år. Enligt den nuvarande ordningen preskriberas sådana brott om de har begåtts av någon innan eller hon fyllt 21 år. Av 12 § promulgationslagen följer att ändrade regler om preskription inte ska tillämpas på brott som begåtts innan de nya reglerna trädde i kraft. Bestämmelsen i 12 § kan dock frångås genom lag. Det är således enligt gällande rätt möjligt att besluta att nya bestämmelser om preskription även ska gälla för redan begångna men inte preskriberade brott. Utredningen har inte analyserat frågan särskilt. I utkastet föreslås att bestämmelsen om avskaffad preskription i den nya lydelsen även ska tillämpas på brott som vid lagens ikraftträdande ännu inte har preskriberats. Regeringen gör följande överväganden.

När preskription avskaffades för bl.a. mord och senare för våldtäkts- och könsstympningsbrott mot barn infördes särskilda övergångsbestämmelser som innebar att ändringarna gavs retroaktiv verkan. I samband därmed uttalades dock att möjligheten att göra avsteg från huvudregeln i 12 § promulgationslagen bör tillämpas med återhållsamhet och att det för att frångå den bör finnas goda skäl (se prop. 2009/10:50 s. 31 och prop. 2019/20:69 Barnpornografibrottet och preskription av brott mot barn s. 43 och 44). Preskriptionsbestämmelser har tidigare getts retroaktiv verkan även när det gäller förlängning av preskriptionstiden vid vissa brott som begås mot barn (se prop. 1994/95:2 Ökat skydd för barn Ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp, m.m., prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, prop. 2009/10:70 Barnpornografibrottet, prop.

2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning och prop. 2012/13:194 Stärkt skydd för barn mot sexuella övergrepp).

I enlighet med vad som uttalats i tidigare lagstiftningsärenden bör det finnas goda skäl för att frångå huvudregeln i 12 § promulgationslagen. Regleringen i 35 kap. 2 § första stycket brottsbalken avser brott för vilka det finns starka allmänna respektive enskilda intressen av att lagföring kan ske, vilket talar för att de föreslagna ändringarna bör gälla även för redan begångna brott. Det är vidare inte fråga om att undanta en ny brottstyp från preskription. Regeringen anser, till skillnad från *Stockholms tingsrätt*, sammantaget att det, vid den avvägning som måste göras mellan intresset av förutsebarhet i straffrättskipningen och behovet av retroaktiv tillämpning av de föreslagna ändrade preskriptionsbestämmelserna, inte finns skäl att i detta fall avvika från de bedömningar som gjorts tidigare. Tvärtom är det lämpligt att tillämpningen i fråga om retroaktivitet är densamma som vid tidigare gjorda ändringar avseende preskription (jfr prop. 2019/20:69 s. 44). Det bör alltså föreslås en särskild övergångsbestämmelse av innebörden att preskription avskaffas även för brott som har begåtts före ikraftträdandet, förutsatt att brottet inte preskriberats dessförinnan enligt äldre bestämmelser.

Beträffande det förslag som lämnas om att det inte ska ställas särskilda krav på inhämtade av yttrande från socialnämnden för att kunna döma lagöverträdare under 21 år till fängelse i mer än tre månader (se avsnitt 7) är utgångspunkten när det gäller processrättslig lagstiftning att nya regler blir tillämpliga genast efter ikraftträdandet. Det finns därför inte något behov av övergångsbestämmelser.

9 Konsekvenser av förslagen

Regeringens bedömning: Kostnaden för Kriminalvårdens genomförande av förslagen uppgår till drygt 450 miljoner kronor per år. I budgetpropositionen för 2021 tillskötts medel till Kriminalvårdens anslag, för att täcka merkostnaderna. För rättsväsendets myndigheter i övrigt och för kommunerna innebär förslagen inte några ökade kostnader.

Ungdomsreduktionsutredningens bedömning stämmer delvis överens med regeringens. I utredningen beräknas att Kriminalvården kommer att behöva tillföras 1,1 miljarder kronor per år för genomförande av utredningens förslag.

Remissinstanserna: *Kriminalvården* bedömer att förslagen – utöver de ökade kostnaderna för anstalt- och häktesverksamhet samt frivård som redovisas i utredningen – även kommer att medföra kostnadsökningar för myndighetens transportverksamhet med ungefär 27 miljoner kronor. Myndigheten betonar också de praktiska problem som kan uppstå på grund av en hög belägningsgrad på anstalt och häkten samt att det finns för få särskilda ungdomsplatser på anstalt. Dessa brister kan enligt myndigheten förmodligen bara lösas genom nyproduktion. Även *Statskontoret* lyfter

fram Kriminalvårdens bristande platskapacitet och att en utökning av antalet platser tar mycket lång tid. *Malmö tingsrätt* påpekar att ett ökat antal häktade mål kan medföra påtagliga konsekvenser för sådana domstolar, likt tingsrätten, där det inte är ovanligt med mål med ungdomar som är misstänkta för allvarlig brottslighet. *Domstolsverket*, som delar den uppfattningen, anför att förutom en ökad arbetsbelastning och ökade kostnader för domstolarna innebär fler häktnings- och omhäktningsförhandlingar och fler överklaganden i häktningsfrågor dessutom att det allmännas kostnader för försvarare och tolkar kan antas öka. Vidare anser myndigheten att det saknas en utförlig analys i betänkandet av hur stor påverkan utredningens förslag kan komma att ha på domstolarnas organisation och ekonomi. *Aklagarmyndigheten* framför att förslaget kommer att kräva mer resurser hos myndigheten på flera olika områden till följd av bl.a. en ökad mängd frihetsberövanden, mer aktiv förundersökningsledning samt ett ökat antal huvudförhandlingar och överklaganden och att det krävs en fördjupad analys innan beslut om att genomföra reformen fattas. *Malmö kommun* pekar på att de ekonomiska konsekvenserna för kommunerna av utredningens förslag behöver analyseras.

Bedömningen i utkastet till lagrådsremiss stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna: *Kriminalvården* beräknar att kostnaden för myndigheten med anledning av de förslag som lämnas i utkastet kommer uppgå till ca 880 miljoner kronor per år. Myndigheten hänvisar särskilt till att förslagen kommer att leda till att fler unga myndiga lagöverträdare kommer att dömas till fängelse och att det kan tillkomma ytterligare kostnader för ett ökat användande av icke frihetsberövande påföljder, frihetsberövanden i avvaktan på rättegång samt för transporter av frihetsberövade. *Riksdagens ombudsmän* och *Linköpings universitet* lyfter fram de praktiska problem som kan uppstå på grund av Kriminalvårdens bristande platskapacitet och att den bristen medför en risk för negativa konsekvenser för unga lagöverträdare vid verkställigheten av fängelsestraff och för det återfallsförebyggande arbetet. *Linnéuniversitetet* bedömer att Kriminalvården kommer att behöva ta fram särskilda ungdomsplatser för att inte de negativa rehabiliteringseffekterna av reformen ska bli än mer påtagliga och anför att detta borde innebära ytterligare kostnadsökningar. *Svea hovrätt*, *Attunda tingsrätt* och *Helsingborgs tingsrätt* gör bedömningen att förslaget kommer att innebära ett ökat antal häktade och därmed ökade kostnader för domstolarna. Även *Hovrätten för Nedre Norrland* framför att kostnaderna för domstolarna underskattats och att förslagen i utkastet kommer att leda till längre förhandlingar och att fler domar överklagas till högre instans. Liknande synpunkter framförs av *Uppsala tingsrätt*. Av i princip samma skäl anser *Aklagarmyndigheten* att förslaget kommer att leda till ökade kostnader för åklagarväsendet. Myndigheten tillägger att ett ökat antal frihetsberövade personer kommer att ställa krav på en mer aktiv förundersökningsledning och närvaro vid fler häktningsförhandlingar.

Skälen för regeringens bedömning

Kostnader för statliga myndigheter och kommunerna

Förslaget om förändringar i den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år kommer att innebära längre strafftider och att fler lagöverträdare i den åldern kommer att dömas till fängelse. Framför allt kommer de förlängda strafftiderna att medföra ökade kostnader för Kriminalvården.

Utredningen beräknar Kriminalvårdens ökade kostnader för förslagen avseende lagöverträdare i åldern 18–20 år till 1,1 miljarder kronor. Beräkningen bygger på utredningens förslag att ungdomsreduktionen ska slopas vid straffmätningen för samtliga brott som begås av lagöverträdare i den åldersgruppen. I lagrådsremissen lämnas ett mer begränsat förslag som innebär att ungdomsreduktionen ska tas bort vid straffmätningen dels för brott för vilka det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller mer, dels för brott vars straffvärde i ett enskilt fall uppgår till en sådan nivå (se avsnitt 5.1). Ett på så sätt avgränsat alternativ innebär att strafftiderna endast kommer att öka beträffande allvarlig brottslighet och att inte lika många unga myndiga kommer att dömas till fängelse som med utredningens förslag. När det gäller mindre allvarlig brottslighet kan, till skillnad från vad *Kriminalvården* antar, förändringarna i påföljdsbestämningen för unga myndiga lagöverträdare överlag antas bli betydligt mindre. Detta gäller särskilt mot bakgrund av den bibehållna ungdomsreduktionen vid sådan brottslighet och möjligheterna att välja en annan påföljd än fängelse vid artbrottslighet eller återfall i brott (jfr avsnitt 5.3). Enligt regeringen kan några nämnvärt utökade kostnader för ett ökat användande av fängelse vid mindre allvarlig brottslighet inte förutses. Detsamma gäller icke frihetsberövande påföljder. Mot denna bakgrund kan det antas att kostnaderna för Kriminalvården kommer att bli väsentligt lägre än vad utredningen beräknat. Med utgångspunkt i tillgänglig lagföringsstatistik och en beräknad framtida dygnskostnad för en plats i anstalt kan kostnaderna för Kriminalvården uppskattas till drygt 450 miljoner kronor per år. Anslag i den storleksordningen bör också kunna täcka eventuella kostnadsökningar för myndighetens transportverksamhet. Det har i budgetpropositionen för 2021 tillskjutits medel för att täcka kostnaderna för genomförande av förslagen och för att kunna tillskapa fler tillfälliga och permanenta platser på häkten och anstalter (prop. 2020/21:1 utg.omr. 4 avsnitt 2.10.6, bet. 2020/21:JuU1, rskr. 2020/21:124). Det finns emellertid skäl att noga följa utvecklingen.

Någon nämnvärd ökning av tvångsmedel i form av anhållande och häktning kan inte förutses med anledning av de förslag som lämnas. Vid förundersökningar om sådan allvarlig brottslighet som omfattas av förslagen avseende slopad särbehandling vid straffmätningen torde de åtgärderna förekomma i hög utsträckning även med den nuvarande ordningen. Detsamma kan antas gälla antalet domar rörande allvarlig brottslighet som överklagas till högre instans. Förslagen kan inte heller i övrigt antas leda till mer än marginella kostnadskonsekvenser för Polismyndigheten, åklagarväsendet och Sveriges Domstolar eller staten i övrigt. Eventuella kostnadskonsekvenser bedöms därför rymmas inom befintliga anslag, även om det finns skäl att följa utvecklingen.

När det gäller frågan om kostnadsökningar för kommunerna överväger utredningen detta främst med anledning av utredningens förslag till förändringar i påföljdssystemet för brott som begås av lagöverträdare i åldern 15–17 år. Några sådana förslag lämnas emellertid inte (se avsnitt 4.4.2 och 5.1). De förslag som lämnas avseende unga myndiga lagöverträdare antas inte leda till några kostnadsökningar för kommunerna. Tvärtom kan kostnaderna för kommunerna antas minska något som en konsekvens av förslaget att de särskilda ungdomspåföljderna ska vara förbehållna personer som inte fyllt 18 år vid tiden för brottet (se avsnitt 5.3).

Övriga konsekvenser

När det gäller jämställdhet mellan män och kvinnor är de förslag som lämnas könsneutrala. Även med bestämmelser som gäller lika för alla kan emellertid olika grupper påverkas av dem i olika utsträckning. Enligt den redovisade statistiken lagförs fler unga män än unga kvinnor för brott (se avsnitt 4.4.1). Detta innebär att fler män än kvinnor kommer att beröras av de nya reglerna. I den mån kvinnor drabbas av brott bedöms förslaget kunna bidra till det jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra, som har ett särskilt fokus på kopplingen mellan maskulinitet och våld och även inkluderar våld i unga relationer.

Reformen bör följas upp

Den reform som nu föreslås innebär att myndiga lagöverträdare i åldern 18–20 år i flera avseenden behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid påföljdsbestämningen. Utformningen av en sådan reglering rymmer frågor om avvägningar mellan olika befogade intressen. Utgångspunkten vid påföljdsbestämningen, att ett brotts straff ska stå i proportion till dess allvar (proportionalitetsprincipen), vägs mot intresset av straffrättslig särbehandling för unga lagöverträdare.

Synen på brott och adekvata reaktioner på brott förändras och utvecklas över tiden och det är viktigt att lagstiftningen återspeglar de värderingar som finns i samhället. Det finns också skäl att fortlöpande följa utvecklingen på området för att vara uppmärksam på om tillämpningen av lagstiftningen står i överensstämmelse med dess syfte. Vidare kan det finnas anledning att utvärdera om lagstiftningen är lämpligt avgränsad i fråga om den brottslighet som omfattas av förslaget om slopad särbehandling vid straffmätningen för unga myndiga lagöverträdare liksom om förslagen om förändring av särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare påverkar påföljdspraxis för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år. Regeringen kommer därför att ge Brå i uppdrag att följa upp tillämpningen av de lagändringar som nu föreslås och hur praxis utvecklas i dessa hänseenden.

10 Författningskommentar

10.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

26 kap.

3 § Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har fått laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får *han eller hon dömas för återfallet* till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får inte läggas till grund för *en* sådan förhöjning som anges i första stycket.

En utländsk dom får tillmätas samma verkan som en svensk.

Paragrafen innehåller bestämmelser om förhöjt straffmaximum vid återfall i allvarlig brottslighet. Övervägandena finns i avsnitt 5.2.

I *andra stycket* ändras den relevanta åldersgränsen på så sätt att brott som har begåtts av någon efter det att han eller hon fyllt 18 år får läggas till grund för en sådan förhöjning av straffskalan som anges i paragrafens första stycke. Tidigare fick endast återfallgrundande brott som begåtts efter det att den tilltalade fyllt 21 år beaktas.

Övriga ändringar är språkliga.

29 kap.

7 § Har någon begått brott innan han eller hon fyllt tjuogoett år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får *det* inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får *det* dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

Första stycket gäller inte i fråga om brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt arton år om det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, eller i fråga om försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott. Detsamma gäller om brottets straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer.

Paragrafen innehåller bestämmelser om straffmätning för brott som har begåtts av unga lagöverträdare, den s.k. ungdomsreduktionen. Vidare innehåller paragrafen bestämmelser om svåraste straff för brott som har begåtts av unga lagöverträdare. Övervägandena finns i avsnitt 5.1 och 5.2.

Ändringen i *andra stycket* innebär att bestämmelserna om svåraste straff endast ska gälla för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 18 år, i stället för som tidigare 21 år. Sådana lagöverträdare får alltså inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid eller på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av bestämmelserna om en förhöjd straffskala vid flerfaldig brottslighet får det dock dömas till fängelse i högst 14 år.

Det nya *tredje stycket* innebär för det första att den tilltalades ungdom inte ska beaktas särskilt vid straffmätningen i fråga om brott som har begåtts av någon efter det att han eller hon fyllt 18 år om det för brottet är

föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, eller i fråga om försök, förberedelse eller stämpling enligt 23 kap. 1 och 2 §§ till brott med ett sådant lägsta straff samt vid underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådan brottslighet enligt 23 kap. 6 §. I de fallen ska straffmätningen ske utan någon ungdomsreduktion, dvs. på samma sätt som för andra myndiga lagöverträdare. Vid gradindelade brott är varje grad av brottet en egen brottstyp. Frågan om ungdomsreduktionen ska tillämpas eller inte får således avgöras utifrån det minimistraff som är föreskrivet för respektive svårhetsgrad, t.ex. för mindre grova fall. Bestämmelsen i 23 kap. 4 § om anstiftan och medhjälp är generellt tillämplig på brottsbalksbrott och specialstraffrättsliga brott som har fängelse i straffskalan. Brott genom anstiftan eller medhjälp har samma straffskala som fullbordat brott. Medverkan till brott för vilka det är föreskrivet ett lägsta straff om fängelse i ett år eller mer omfattas därmed inte heller av ungdomsreduktionen i första stycket.

Ungdomsreduktionen ska inte heller tillämpas i fråga om brott vars straffvärde enligt 29 kap. 1–3 §§ uppgår till fängelse i ett år eller mer. Straffvärdeventilen är tillämplig även på osjälvständiga brottsformer och på brott som begås genom anstiftan eller medhjälp. Straffvärdeventilen är även tillämplig på medverkan till ett osjälvständigt brott. Däremot är ventilen inte tillämplig vid straffmätningen av flerfaldig brottslighet där brottslighetens samlade straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer, trots att inget enskilt brott bedöms ha ett straffvärde som uppgår till fängelse i ett år eller mer. Vid straffmätningen av flerfaldig brottslighet kan alltså uppstå situationer där ungdomsreduktionen är tillämplig för vissa brott men inte för andra.

Vidare innebär tredje stycket att rätten vid sådan brottslighet som där avses inte får döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet med stöd av bestämmelsen i paragrafens första stycke andra meningen.

Förändringen i andra stycket och införandet av det nya tredje stycket är inte avsedda att påverka bestämmelserna i första stycket om att, eller hur, den tilltalades ungdom ska beaktas vid straffmätningen för annan brottslighet än den som avses i tredje stycket.

Övriga ändringar är språkliga.

30 kap.

5 § För brott som någon *har* begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten *då* i första hand *ska* bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om val av påföljd för unga lagöverträdare. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

Paragrafen ändras på så sätt att *andra stycket* tas bort. Det innebär att det inte längre krävs särskilda skäl för att döma till fängelse för brott som någon *har* begått efter det att han eller hon fyllt 18 men innan han eller hon fyllt 21 år. Påföljdsvalet för den åldersgruppen ska alltså ske enligt samma regelverk som för andra myndiga lagöverträdare, men med fortsatt beaktande av den tilltalades ungdom vid straffmätningen för mindre allvarlig brottslighet enligt 29 kap. 7 § första stycket, dvs. för brott för

vilka det inte är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer eller för brott vars straffvärde inte uppgår till fängelse i ett år eller mer.

Övriga ändringar är språkliga.

32 kap.

1 § Den som *har begått brott innan han eller hon fyllt arton år* får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *ska* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. *Även den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt tjugooett år får inte dömas till ungdomsvård.*

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *ska* rätten *besluta* en föreskrift om att den unge *ska* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *ska* framgå av domen.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, *ska* den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *ska* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får *beslutas* endast med den skadelidandes samtycke.

Paragrafen innehåller bestämmelser om ungdomsvård. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

Paragrafen ändras på sätt att det av *första stycket* framgår att ungdomsvård som utgångspunkt ska vara förbehållen personer som inte har fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Även den som har begått brott efter att det att han eller hon fyllt 18 år ska få dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt 21 år vid domstillfället får inte dömas till ungdomsvård.

Exempel på när det kan finnas särskilda skäl att döma till ungdomsvård enligt första stycket är när det pågår insatser mot den tilltalade enligt 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU. I sådana fall kan det finnas skäl att döma till ungdomsvård om de insatser som framgår av vårdplanen är tillräckligt ingripande. Så kan vara fallet om socialnämnden har beslutat om placering på ett särskilt ungdomshem enligt 12 § LVU. Även i de fall insatser pågår enligt socialtjänstlagen (2001:453) och den unge ska följa ett ingripande ungdomskontrakt kan det undantagsvis finnas särskilda skäl att döma till ungdomsvård.

Övriga ändringar är språkliga.

2 § Den som *har begått brott innan han eller hon fyllt arton år* får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra

oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som *har fyllt* arton år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det. *Den som har fyllt tjuoett år får inte dömas till ungdomstjänst.*

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Paragrafen innehåller bestämmelser om ungdomstjänst. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

Paragrafen ändras dels så att det av *första stycket* framgår att endast den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år får dömas till ungdomstjänst, dels så att det i *andra stycket* anges att den som är över 21 år vid domstillfället inte får dömas till ungdomstjänst. För vad som kan utgöra särskilda skäl att döma någon som är över 18 år vid domstillfället till ungdomstjänst, se prop. 2005/06:165 s. 132.

3 a § Den som *har begått brott innan han eller hon fyllt arton år* får dömas till ungdomsövervakning om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Den som *har fyllt arton år* får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det. *Den som har fyllt tjuoett år får inte dömas till ungdomsövervakning.*

Rätten får bestämma tiden för ungdomsövervakning till lägst sex månader och högst ett år.

Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i verkställighetsplanering och följa det som anges i verkställighetsplanen.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning.

Paragrafen innehåller bestämmelser om ungdomsövervakning. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

Paragrafen ändras på så sätt att det av *första stycket* framgår att endast den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år får dömas till ungdomsövervakning samt att den som har fyllt 21 år vid domstillfället inte får dömas till ungdomsövervakning. För vad som kan utgöra särskilda skäl att döma någon som är över 18 år vid domstillfället till ungdomsövervakning, se prop. 2019/20:118 s. 130.

35 kap.

2 § Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för

1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
2. våldtäkt eller grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller tredje stycket, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 §,
4. brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
5. folkmord, brott mot mänskligheten eller grov krigsförbrytelse enligt 1, 2 eller 11 § lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser,

6. terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, eller

7. försök till brott som avses i 1, 5 eller 6.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *arton* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

Paragrafen innehåller bestämmelser om undantag från preskription. Övervägandena finns i avsnitt 6.

Av regleringen följer att brotten i *första stycket* inte blir föremål för åtalpreskription, påföljdspreskription eller absolut preskription. Det stycket är oförändrat. Paragrafens *andra stycke* ändras på så sätt att reglerna om avskaffad preskription inte gäller om de brott som avses i första stycket har begåtts av någon som var under 18 år, i stället för som tidigare 21 år. För dessa fall finns det i 35 kap. 4 § andra stycket bestämmelser om senarelagd utgångspunkt för beräkning av preskriptionstid vid de brott som anges i första stycket 2–4.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2022.

2. Bestämmelsen i 35 kap. 2 § andra stycket i den nya lydelsen tillämpas även på brott som har begåtts före ikraftträdandet, om inte möjligheten att döma till påföljd har bortfallit dessförinnan enligt äldre bestämmelser.

Enligt *punkt 1* träder lagen i kraft den 1 januari 2022.

Av övergångsbestämmelsen i *punkt 2* framgår att 35 kap. 2 § andra stycket ska tillämpas även på brott som har begåtts före ikraftträdandet, om inte möjligheten att döma till påföljd har bortfallit dessförinnan enligt äldre bestämmelser. De nya bestämmelserna om att reglerna om avskaffad preskription inte ska gälla om brottet begåtts av någon under 18 år ges alltså retroaktiv verkan.

Övervägandena finns i avsnitt 8.

10.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

28 § Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av *socialnämnden* med det innehåll som avses i 11 §.

Paragrafen innehåller en bestämmelse om att rätten får döma till ungdomsvård endast under förutsättning att det i målet finns ett yttrande från *socialnämnden* enligt 11 §. Övervägandena finns i avsnitt 7.

Paragrafen ändras på så sätt att *andra meningen* tas bort. Ändringen innebär att det inte längre krävs att det i målet finns ett yttrande från *socialnämnden* för att rätten ska få döma den som inte har fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader.

I övrigt ändras paragrafen språkligt.

Vårt uppdrag

Vår övergripande uppgift har varit att göra en översyn av påföljdssystemet för såväl vuxna som unga lagöverträdare. Inom ramen för denna översyn har vi bl.a. haft i uppdrag att

- analysera och föreslå hur användningen av fängelse, i första hand de korta straffen, kan minska samtidigt som trovärdigheten i systemet kan upprätthållas
- analysera och föreslå hur det kan undvikas att små skillnader i straffvärde leder till stora skillnader i påföljdsval
- analysera och föreslå hur betydelsen av brottslighetens art kan begränsas och dess innebörd klart avgränsas
- ta ställning till och föreslå vilka kriterier som ska gälla för tidigare brottslighet och vilken betydelse sådan brottslighet ska tillmätas vid påföljdsvalet och straffmätningen samt i fråga om förverkande av villkorligt medgiven frihet
- analysera och föreslå hur valet av ingripanden som inte utgör fängelse i anstalt ska ske, vilket innehåll och vilken utformning i övrigt ingripandena ska ha samt hur de ska följas upp och hur reaktionerna vid återfall i brott och annan misskötsamhet ska utformas – när det gäller valet av ingripande ska bl.a. undersökas bättre möjligheter att anpassa ingripandena efter brottsligheten och i vilken utsträckning den tilltalades personliga förhållanden ska tillmätas betydelse
- analysera och föreslå hur användningen av dagsböter kan öka, hur dagsbotens belopp ska beräknas, hur verkställigheten av dagsböter kan effektiviseras och hur reaktionen ska se ut vid utebliven betalning, se över förhållandet mellan dagsböter och penningböter samt utreda andra frågor om böter som kan uppkomma
- ta ställning till om lagöverträdare som har fyllt 18 men inte 21 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätning och påföljdsval eller något av dessa avseenden samt analysera hur ungdom bör beaktas vid straffmätningen i de fall straffnedsättning ska ske
- utvärdera om syftet med 2007 års reform av påföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst har uppnåtts, med inriktning på domstolarnas påföljdsval och innehållet i påföljderna
- se över var och en av påföljderna slutna ungdomsvård, ungdomsvård och ungdomstjänst såvitt avser påföljdens ställning, huvudmannskapet för påföljden, valet av påföljden, dess innehåll och utformning i övrigt samt uppföljning och reaktion vid återfall i brott eller annan misskötsamhet
- utreda om det bör utvecklas nya inslag som kan vara särskilt lämpliga för unga lagöverträdare
- lämna förslag till en slopad eller mer begränsad användning av böter för lagöverträdare som har begått brott före 18 års ålder

- se över regleringen om sammanträffande av brott och förändring av påföljd och därvid särskilt beakta intresset av att regleringen förenklas och utformas på ett principiellt mer sammanhängande sätt.

En övergripande fråga har varit att överväga om det bör införas ett system med villkorligt fängelse. För det fall att ett sådant system inte föreslås har vi haft i uppdrag att föreslå hur den i direktiven eftersträvade utvecklingen av påföljdssystemet kan ske inom ramen för den befintliga strukturen.

Påföljdssystemet för unga lagöverträdare

Övergripande utgångspunkter

Vi har haft följande utgångspunkter för våra överväganden.

- Påföljdssystemet för unga lagöverträdare fungerar relativt väl. Det finns dock behov av nya inslag.
- Socialtjänstens huvudansvar för unga lagöverträdare ska bibehållas. Samverkan med polis, åklagare och domstolar ska utvecklas och göras mer enhetlig.
- Det bör uppnås en större likabehandling och likformighet vid verkställigheten av ungdomspåföljderna i olika kommuner.
- Inte heller för unga lagöverträdare ska någon särbehandling vid påföljdsvalet ske på grund av brottets art.

Lagöverträdare under 18 år ska dömas till en ungdomspåföljd

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt 18 år ska påföljden som huvudregel bestämmas till en ungdomspåföljd. Det ska krävas synnerliga skäl för att döma den som är under 18 år vid gärningstillfället till sluten ungdomsvård.

Om den tilltalade vid tidpunkten för domen har hunnit fylla 18 år och det skulle vara olämpligt att bestämma påföljden till en ungdomspåföljd med hänsyn till den tilltalades ålder, ska det finnas möjlighet att bestämma påföljd i enlighet med vad som gäller för vuxna lagöverträdare. Det ska då krävas synnerliga skäl för att döma ut ett ovillkorligt fängelsestraff.

Ungdomsvård och ungdomstjänst

Det finns ett fortsatt och kontinuerligt behov av såväl central som lokal samverkan mellan socialtjänsten och rättsväsendets aktörer, dvs. Åklagarmyndigheten, polismyndigheterna och domstolarna. För att säkerställa att samtliga berörda myndigheter medverkar i lokal samverkan om rutiner och handläggning av ärenden angående unga lagöverträdare,

ska det i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) föreskrivas en skyldighet för myndigheterna att verka för att sådan samverkan sker.

Ungdomsvård

Det nuvarande tillämpningsområdet för ungdomsvård, dvs. kravet på att det ska finnas ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd, behålls. Det ska dock tydliggöras i socialtjänstlagen att det är socialnämndens ansvar att det görs en bedömning av om den unge har ett särskilt behov av åtgärder som syftar till att motverka en ogynnsam utveckling när det hämtas in ett yttrande enligt 11 § LUL. Detta kan möjliggöra för Socialstyrelsen att genom föreskrifter och/eller allmänna råd verka för en mer enhetlig tolkning av begreppet ”särskilt behov av vård eller annan åtgärd”. Utbildning och regional samverkan kan också göra att begreppet tolkas mer enhetligt i olika kommuner.

Att de åtgärder som ingår i ett ungdomskontrakt eller en vårdplan redan har fullgjorts i sin helhet vid tidpunkten för lagföringen ska inte utgöra något hinder mot att döma till ungdomsvård. Rätten ska då kunna förordna att påföljden ska anses verkställd.

Socialtjänsten bör alltid ha kunskap om den misstänkta brottsligheten och dess allvar när yttrande och förslag till åtgärder utarbetas. Det kan uppnås genom att regeln om socialtjänstens närvaro vid polisförhör efterlevs bättre och genom att åklagaren informerar socialtjänsten om den misstänkta brottsligheten.

Domstolens ansvar för att ungdomskontrakten och vårdplanerna uppfyller kraven på tydlighet och konkretion ska tydliggöras ytterligare i lagstiftningen.

Skyndsamhetskravet i 4 § LUL ska inte utgöra hinder mot att ge socialtjänsten tillräckligt med tid för att upprätta ungdomskontrakt och vårdplan inom åklagarens frist för att väcka åtal. Om det behövs för att socialtjänsten ska kunna färdigställa förslag till åtgärder, ska åklagaren därtill ha möjlighet att överskrida den särskilda åtalsfristen i 4 § LUL.

För att tillgodose behovet av utvärdering av de metoder och påföljdsformer som används i Sverige bör det övervägas att ge Socialstyrelsen i uppdrag att – i samverkan med andra aktörer – göra en utvärdering av vilka effekter olika metoder, program och påföljder som tillämpas för unga lagöverträdare har för att motverka återfall i brott.

Ungdomstjänst

Ett uttryckligt samtycke från den tilltalade ska inte vara en förutsättning för att döma ut ungdomstjänst som självständig påföljd eller som förstärkningspåföljd till ungdomsvård. Det förhållandet att den unge aktivt motsätter sig att utföra ungdomstjänst ska dock vägas in i lämplighetsbedömningen.

Bedömningen av om ungdomstjänst är en lämplig påföljd ska göras mer enhetligt i olika kommuner. Socialstyrelsen bör genom föreskrifter och/eller allmänna råd verka för en mer enhetlig tolkning av lämplighetsbegreppet. Utbildning och regional samverkan kan också göra att begreppet tolkas mer enhetligt.

Verkställighetstiden för ungdomstjänst bör göras mer enhetlig. Ungdomstjänst ska börja verkställas senast två månader från det att domen vunnit laga kraft, om inte särskilda skäl talar mot det. Om det inte finns särskilda skäl mot det ska ungdomstjänst som längst verkställas under en period av sex månader. Verkställighetstiden ska därutöver så långt möjligt anpassas till antalet utdömda timmar. Särskilda bestämmelser om det införs i socialtjänstlagen.

Det ska förtydligas i socialtjänstlagen att en mindre del av ungdomstjänsten alltid ska bestå av särskilt anordnad verksamhet. Det ska därtill anges uttryckligen att den särskilt anordnade verksamheten ska innehålla vägledande inslag som särskilt syftar till att avhålla den unge från att återfalla i brott.

Böter och varningsstraff

Enligt våra direktiv ska vi överväga vägar att slopa eller i vart fall minska användningen av dagsböter för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år.

Vi har kommit fram till att tillämpningsområdet för ungdomstjänst eller andra ungdomspåföljder inte bör utvidgas till sådana fall där idag ungdomstjänst anses för ingripande, dvs. sådana fall som idag leder till ett mycket lindrigt dagsbotsstraff. I stället föreslår vi att om någon begått ett brott innan han eller hon fyllt 18 år och straffvärdet är sådant att det inte påkallas en mer ingripande påföljd än ett lågt antal dagsböter ska domstolen kunna döma till ett varningsstraff. Vid bedömningen av om varningsstraff är tillräckligt ingripande ska särskilt beaktas om den unge tidigare gjort sig skyldig till brott. Varningsstraff ska vara en av ungdomspåföljderna och den ska antecknas i belastningsregistret som andra påföljder.

Om brottsligheten är sådan att det kan förväntas att den unge skulle ha dömts till ett varningsstraff om åtal hade väckts, ska åklagaren kunna meddela åtalsunderlåtelse.

Sluten ungdomsvård

Vi har – såsom det anges i våra direktiv – övervägt om det finns behov av längre frihetsberövande vid sluten ungdomsvård för att möta även mycket allvarlig brottslighet. Vi har dock stannat vid att maximitiden för sluten ungdomsvård, fyra år, inte bör höjas.

Vi har också övervägt om det behövs bättre möjligheter till kontroll och stöd den första tiden efter att frihetsberövandet upphört. Socialnämndens ansvar för att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som unga kan ha efter att ha verkställt sluten ungdomsvård ska tydlig-göras genom ett tillägg i socialtjänstlagen.

En något utvidgad möjlighet att besluta om förebyggande insatser utan den unges samtycke, s.k. mellantvång enligt 22 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, ska införas. I de fall den unge verkställt sluten ungdomsvård tonas kravet på aktualitet ned gällande den unges riskbeteende som en förutsättning för mellantvång.

Behov av nya påföljder

I de fall den unge inte kan dömas till ungdomsvård och ungdomstjänst inte är en lämplig påföljd saknas i dag ofta en lämplig påföljd. I andra fall är vare sig ungdomsvård eller ungdomstjänst tillräckligt ingripande, utan att det föreligger synnerliga skäl för en frihetsberövande påföljd. Inte sällan döms det då till skyddstillsyn, vilket måste sägas vara en olämplig påföljd. I andra fall döms det till ett högt bötesstraff, vilket inte heller är någon lämplig påföljd för en ung person. För att täcka in dessa luckor i påföljdssystemet föreslår vi två nya påföljder.

Kontaktskyldighet för unga

Vi föreslår att det införs en ny ungdomspåföljd kallad *kontaktskyldighet för unga*. Innehållet i påföljden ska så långt möjligt fyllas med vad som i dag kan ingå i åtgärden särskilt kvalificerad kontaktperson enligt socialtjänstlagstiftningen. Socialnämnden i den unges hemort ska vara huvudman för påföljden.

Kontaktskyldighet för unga ska väljas som påföljd i de fall brottets allvar och den unges tidigare brottslighet påkallar en mer ingripande påföljd än låga böter eller ett varningsstraff men det inte finns förutsättningar för vare sig ungdomsvård eller ungdomstjänst. Valet av kontaktskyldighet för unga inte föregås av någon behovsbedömning eller någon bedömning av om påföljden är lämplig för den unge. Inte heller ska den förutsätta den unges eller vårdnadshavarens samtycke.

Den som döms till kontaktskyldighet för unga ska åläggas en skyldighet att hålla kontakt med en särskilt utsedd kontaktperson på en tid mellan två och sex månader. Domstolen ska bestämma kontaktskyldighetens längd utifrån brottslighetens straffvärde och övriga omständigheter som påverkar straffmätningen.

Innehållet i verkställigheten ska som utgångspunkt bestå av kontakt med kontaktpersonen. I den mån det anses verkningsfullt kan tiden delvis användas till deltagande i programverksamhet eller annan verksamhet som syftar till att motverka risken för återfall i brott.

Kontaktskyldighet för unga ska också kunna användas som förstärkningspåföljd till ungdomsvård under samma förutsättningar som ungdomstjänst.

Ungdomsövervakning

Vi föreslår att det införs en ny ungdomspåföljd kallad ungdomsövervakning. Påföljden ska tillämpas i de situationer där vare sig ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga är en tillräckligt ingripande straffrättslig reaktion.

Valet av ungdomsövervakning ska inte föregås av någon behovsbedömning eller någon bedömning av om påföljden är lämplig för den unge. Inte heller ska den förutsätta den unges eller vårdnadshavarens samtycke.

För att ungdomsövervakning ska vara tillräckligt ingripande vid allvarlig brottslighet ska den innefatta tydliga inskränkningar i den unges

rörelsefrihet, utan att det innebär institutionsvistelse. Påföljden ska så långt möjligt ha ett behandlingsinriktat innehåll med intensiva påverkansåtgärder som syftar till att bryta begynnande brottskarriärer och kriminella tankemönster.

Statens institutionsstyrelse (SiS) ska vara huvudman för påföljden.

Ungdomsövervakning ska pågå under tid av lägst sex månader och högst ett år. Domstolen ska bestämma påföljdens längd utifrån brottslighetens straffvärde och övriga omständigheter som påverkar straffmätningen.

När någon dömts till ungdomsövervakning ska det göras en individuell utformad verkställighetsplan, baserad på en omfattande och allsidig kartläggning och utredning av den unges förhållanden.

Verkställighetsplanen ska kunna reglera frågor om den unges boende, skolgång, sysselsättning och fritid, missbruksbehandling, annan vård och behandling eller andra motsvarande åtgärder som syftar till att den unge ska avhålla sig från brott och annars utvecklas gynnsamt.

Verkställighetsplanen ska därtill innehålla tvingande beslut om skyldighet för den unge att hålla kontakt med en särskilt förordnad koordinator samt vissa rörelseinskränkningar. Inskränkningarna i rörelsefriheten ska bestå av antingen förbud att lämna bostaden under helgkvällar och helgnätter eller andra rörelseinskränkningar som kan antas verka brottsförebyggande, till exempel förbud att vistas på vissa platser eller inom vissa områden. Efterlevnaden av frihetsinskränkningarna ska kunna kontrolleras bl.a. med hjälp av elektroniska hjälpmedel. De frihetsinskränkande inslagen ska kunna trappas ned om den unge följer övriga delar av verkställighetsplanen.

Verkställighetsplanen ska också innehålla beslut om drogfrihet och drogkontroll.

Om den dömde inte kommer till sammanträffanden med koordinatören ska han eller hon på begäran av SiS kunna hämtas genom polishandräckning. Även de frihetsinskränkande inslagen ska i vissa fall kunna genomdrivas med hjälp av polis.

Ny påföljdsbestämning efter tidigare ungdomspåföljd

Om den som dömts till ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård begår annat brott innan påföljden helt har verkställts, ska rätten i stället för att bestämma ny påföljd för den tillkommande brottsligheten under vissa förutsättningar kunna besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också det andra brottet (s.k. konsumtionsdom). Ett sådant beslut ska kunna meddelas endast om det tillkommande brottet i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse eller det annars finns särskilda skäl.

Rätten ska också under vissa förutsättningar kunna undanröja den tidigare utdömda ungdomspåföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Som huvudregel ska då endast en ny ungdomspåföljd kunna dömas ut. Ett sådant beslut ska kunna meddelas endast om det finns särskilda skäl och om dom meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts.

Vi har enligt direktiven haft att överväga om lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätningen och påföljdsvalet eller i något av dessa avseenden.

Vi föreslår att det inte ska förutsättas särskilda skäl för att döma lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år till fängelse oavsett om fängelsestraffet är villkorligt eller ovillkorligt.

De särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård ska vara förbehållna personer som inte hade fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Detsamma ska gälla påföljderna varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning. Den som har begått brott efter att ha fyllt 18 men inte 21 år ska dock kunna dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl.

Om straffvärdet är sådant att fängelse kan följa på brottet och gärningsmannen är under 21 år ska hans eller hennes ungdom även fortsättningsvis beaktas vid straffmätningen. Vid brott vars straffvärde endast motiverar ett bötesstraff ska dock inte gärningsmannens ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen, om han eller hon fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet.

Ekonomiska konsekvenser av våra förslag

Våra förslag kommer att påverka framför allt Kriminalvården i relativt stor omfattning.

Förslagen innebär att det inte ska göras någon särbehandling av vissa brott eller brottstyper till följd av att de är av viss art. Som utgångspunkt ska gälla att fängelsestraff som understiger ett år ska dömas ut villkorligt, om inte den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott i sådan omfattning att ett villkorligt fängelsestraff är uteslutet. En följd av detta bör bli en förhållandevis kraftig minskning av antalet utdömda ovillkorliga fängelsestraff som understiger ett år.

Våra förslag innebär vidare att de icke frihetsberövande påföljderna för vuxna lagöverträdare, dvs. villkorligt fängelse med olika tilläggssanktioner, kommer att få ett tydligare och i många fall mer ingripande innehåll. Behovet av insatser från frivården kommer därmed att öka påtagligt.

Våra förslag innebär dessutom att ett villkorligt fängelsestraff alltid ska verkställas. Om verkställighet inte kan ske genom att den dömda fullgör den tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet förenats med, måste tilläggssanktionen bytas ut eller – i sista hand – det villkorliga fängelsestraffet verkställas i anstalt.

Våra förslag angående påföljder för unga lagöverträdare innebär nya och utvidgade åtaganden för socialtjänsten och Statens institutionsstyrelse. Antalet ungdomar som döms till de nya påföljderna kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning kan dock antas bli förhållandevis begränsat, några hundra per år.

Den omställning som förslagen innebär för Kriminalvården kommer att leda till omställningskostnader för myndigheten. Initialt kan dessa kostnader antas medföra att myndigheten får ökade kostnader jämfört med

i dag. På sikt gör vi dock bedömningen att kostnaden för Kriminalvårdens nya åtaganden uppvägs av minskningen av antalet intagna i anstalt.

Kostnaderna för verkställighet av ungdomspåföljder kan antas öka något, framför allt till följd av införandet av påföljden ungdomsövervakning. Även de föreslagna förändringarna när det gäller ungdomsvård och ungdomstjänst samt införandet av påföljden kontaktskyldighet för unga kan förväntas bidra till att verkställigheten av påföljderna för unga blir något dyrare än i dag.

Förutom för Kriminalvården kan våra förslag förväntas leda till utbildnings- och omställningskostnader för andra myndigheter som har att tillämpa de nya bestämmelserna, som t.ex. de allmänna domstolarna, Åklagarmyndigheten, SiS, polismyndigheterna och Kronofogdemyndigheten. Förslagen kommer också att få processrättsliga konsekvenser, vilka kommer att utredas i ett annat sammanhang.

Ett genomförande av våra förslag till förändringar av bötesstraffet skulle leda till en betydande intäktsökning för staten.

Vi gör bedömningen att våra förslag sammantaget inte kommer att öka det allmännas utgifter. Det bör dock betonas att effekterna av våra förslag i hög utsträckning är beroende av andra förändringar som sker inom kriminalpolitiken.

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 1 kap. 3–5 §§, 25 kap. 1–3 och 8 §§, 26 kap. 1, 5, 6 och 8 §§, 27 kap. 1–2 och 3–7 §§, 29 kap. 4, 5 och 7 §§, 30 kap. 1, 3 och 5 §§, 31 kap. 2 och 3 §§, 32 kap. 1–5 §§, 33 kap. 6 §, 34 kap. 1–8, 10 och 11 §§, 35 kap. 7–10 §§, 36 kap. 11 §, 37 kap. 10 och 11 §§ samt 38 kap. 1, 2 a–6, 8, 9, 12, 19 och 20 §§ ska ha följande lydelse,

dels att 27 kap. 2 a §, hela 28 kap., 30 kap. 4 och 6–11 §§, 34 kap. 18 §§, 35 kap. 11 §, 37 kap. 8 § samt 38 kap. 2 § ska upphöra att gälla,

dels att rubrikerna till 27, 30, 31, 32 och 34 kap. ska ha följande lydelse, *dels* att det i 27 kap. ska införas tio nya paragrafer, 8–17 §§, att det i 29 kap. ska införas en ny paragraf, 1 a §, att det i 31 kap. ska införas tio nya paragrafer, 1 och 4–12 §§, att det i 32 kap. ska införas elva nya paragrafer, 6–16 §§, samt att det i 34 kap. ska införas två nya paragrafer, 9 och 12 §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

3 §¹

Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt *villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.*

Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt *de påföljder för unga lagöverträdare som anges i 32 kap.*

4 §

Om användningen av straffen gäller vad i bestämmelserna om de särskilda brotten är stadgat samt vad därutöver är särskilt föreskrivet. *Övriga* påföljder får, enligt vad därom är föreskrivet, tillämpas trots att de inte är nämnda i bestämmelserna om de särskilda brotten.

Om användningen av straffen gäller vad i bestämmelserna om de särskilda brotten är stadgat samt vad därutöver är särskilt föreskrivet. *Särskilda* påföljder för *unga lagöverträdare* får, enligt vad därom är föreskrivet, tillämpas trots att de inte är nämnda i bestämmelserna om de särskilda brotten.

32 kap. Om överlämnande till särskild vård för unga

32 kap. Om ungdomspåföljder

¹ Senaste lydelse SFS 1988:942.

Allmänna förutsättningar för att döma till en ungdomspåföljd

1 §

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år ska påföljden, om inte annat sägs i detta kapitel, bestämmas till en ungdomspåföljd eller till böter

Om den tilltalade vid tidpunkten för domen är över arton år och det skulle vara olämpligt att bestämma påföljden till en ungdomspåföljd, ska påföljden i stället bestämmas enligt vad som följer av 30 och 31 kap. Rätten får avstå från att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt endast om det finns synnerliga skäl.

Även den som begått brott efter att ha fyllt arton men inte tjuogoett år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl.

Varningsstraff

2 §

Rätten får döma till varningsstraff om det inte med hänsyn till brottslighetens straffvärde är påkallat med en mer ingripande påföljd än dagsböter

Vid bedömningen av om varningsstraff är tillräckligt ingripande ska särskilt beaktas om den unge tidigare gjort sig skyldig till brott.

Ungdomsvård

1 §²

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda

3 §

Rätten får döma till ungdomsvård om den unge har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas

bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna skall syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och *art samt* den unges tidigare brottslighet.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av socialtjänstlagen, skall rätten meddela föreskrift om att den unge skall följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet skall framgå av domen.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, skall den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

den unge. Vården och åtgärderna ska syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst, *kontaktskyldighet för unga* eller böter, är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet.

4 §

Ska åtgärder enligt 3 § vidtas med stöd av socialtjänstlagen, ska rätten meddela föreskrift om att den unge ska följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden, om inte annat följer av sista stycket. Innehållet i kontraktet ska framgå av domen.

Ska åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, ska den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Ungdomsvård får dömas ut endast om arten, omfattningen och varaktigheten av åtgärderna i tillräcklig omfattning framgår av ungdomskontraktet eller vårdplanen.

Har de åtgärder som följer av ungdomskontraktet eller vårdplanen redan fullgjorts får rätten förordna att påföljden ska anses verkställd.

5 §

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen ska biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

Ungdomstjänst

2 §³

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomstjänst om den unge samtycker till det och påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst skall åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad

6 §

Rätten får döma till ungdomstjänst om det inte finns skäl att döma till ungdomsvård och ungdomstjänst är lämplig med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuogo och högst etthundrafemtio timmar.

verksamhet i lägst tjugo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som är över arton år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden *kan anses* tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet *och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård*. I valet mellan ungdomstjänst och böter *skall* ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden *är* tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. I valet mellan ungdomstjänst och böter *ska* ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Kontaktskyldighet för unga

7 §

Rätten får döma till kontaktskyldighet för unga lägst två och högst sex månader om det inte finns förutsättningar att döma till ungdomsvård eller ungdomstjänst. Rätten får döma till kontaktskyldighet för unga om påföljden är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. I valet mellan kontaktskyldighet för unga och böter ska kontaktskyldighet för unga väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Bestämmelser om verkställighet finns i socialtjänstlagen (2001:453).

Ungdomsvård med förstärkningspåföljd

3 §⁴

Om det behövs med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller art eller den unges tidigare brottslighet, får rätten förena ungdomsvård med

8 §

Om det behövs med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller den unges tidigare brottslighet, får rätten förena ungdomsvård med

1. Ungdomstjänst,

⁴ Senaste lydelse SFS 2006:891.

1. ungdomstjänst enligt 2 § första och andra styckena, eller

2. dagsböter, högst tvåhundra, oavsett om böter har föreskrivits för brottet eller inte.

I valet mellan ungdomstjänst och böter skall ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

2. kontaktskyldighet för unga eller

3. dagsböter, högst tvåhundra, oavsett om böter har föreskrivits för brottet eller inte.

I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande. Om det inte finns förutsättningar enligt 6 § första stycket för ungdomstjänst ska i stället kontaktskyldighet för unga väljas.

Ungdomsövervakning

9 §

Rätten får döma till ungdomsövervakning lägst sex månader och högst ett år om vare sig ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (20xx:xxx) om verkställighet av ungdomsövervakning.

Bristande verkställighet av ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning.

4 §⁵

Om den dömde i väsentlig grad underlåter att göra vad som åligger honom eller henne enligt en föreskrift vid ungdomsvård om att han eller hon *skall* följa ett ungdomskontrakt eller enligt en dom på ungdomstjänst, får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. I stället för att undanröja påföljden får dock rätten meddela

10 §

Om den dömde i väsentlig grad underlåter att göra vad som åligger honom eller henne enligt en föreskrift vid ungdomsvård om att han eller hon *ska* följa ett ungdomskontrakt eller enligt en dom på ungdomstjänst, *kontaktskyldighet för unga eller ungdomsövervakning* får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. I stället för att undanröja påföljden

den dömde en varning, om det är en tillräcklig åtgärd.

Om, av annat skäl än som anges i första stycket, den planerade vården eller de planerade åtgärderna enligt ett ungdomskontrakt eller en vårdplan inte kommer till stånd eller vården eller åtgärderna kommit att i väsentlig grad avvika från vad som planerats i kontraktet eller vårdplanen, får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. Detsamma gäller om, av annat skäl än som anges i första stycket, en dom på ungdomstjänst inte till väsentlig del kan fullgöras inom skälig tid.

Om rätten beslutar om undanröjande enligt första eller andra stycket *skall* den, när den nya påföljden bestäms, ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den undanröjda påföljden och till böter som har dömts ut enligt 3 § första stycket 2.

5 §⁶

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år och finner rätten med tillämpning av 30 kap. att påföljden bör bestämmas till fängelse, skall den i stället bestämma påföljden till sluten ungdomsvård under viss tid. Detta gäller dock inte om det, med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan

får dock rätten meddela den dömde en varning, om det är en tillräcklig åtgärd.

Om, av annat skäl än som anges i första stycket, den planerade vården eller de planerade åtgärderna enligt ett ungdomskontrakt eller en vårdplan inte kommer till stånd eller vården eller åtgärderna kommit att i väsentlig grad avvika från vad som planerats i kontraktet eller vårdplanen, får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. Detsamma gäller om, av annat skäl än som anges i första stycket, en dom på ungdomstjänst, *kontaktskyldighet för unga eller ungdomsövervakning* inte till väsentlig del kan fullgöras inom skälig tid.

Om mer än en påföljd undanröjs får rätten bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten.

Om rätten beslutar om undanröjande enligt första eller andra stycket *ska* den, när den nya påföljden bestäms, ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den undanröjda påföljden *eller de undanröjda påföljderna* och till böter som har dömts ut enligt 8 § första stycket 3.

11 §

Rätten får döma till sluten ungdomsvård under viss tid om det finns synnerliga skäl med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller den unges tidigare brottslighet. Om sluten ungdomsvård inte är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde får påföljden i stället bestämmas till fängelse enligt vad som följer av 30 och 31 kap.

⁶ Senaste lydelse SFS 2006:891.

omständighet, finns särskilda skäl däremot.

Rätten får bestämma tiden för slutet ungdomsvård till lägst fjorton dagar och högst fyra år.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (1998:603) om verkställighet av slutet ungdomsvård.

35 kap.

10 §⁷

Sluten ungdomsvård bortfaller, om domen inte börjat verkställas innan fem år förflutit från det att domen vann laga kraft.

Avbryts verkställigheten av dom på *sluten ungdomsvård* skall vad som sägs i första stycket tillämpas på motsvarande sätt i fråga om den fortsatta verkställigheten. Tiden skall räknas från dagen för avbrottet.

Ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning och slutet ungdomsvård bortfaller, om domen inte börjat verkställas innan fem år förflutit från det att domen vann laga kraft.

Avbryts verkställigheten av dom på *sådan påföljd som sägs i första stycket* ska vad som sägs i första stycket tillämpas på motsvarande sätt i fråga om den fortsatta verkställigheten. Tiden ska räknas från dagen för avbrottet.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2015.
2. Bestämmelserna i 26 kap. 6 och 8 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas för påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
3. Den upphävda bestämmelsen i 27 kap. 2 a § och bestämmelserna i 3–7 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
4. Bestämmelserna i 27 kap., 30 kap. 1 och 3 §§ samt 31 i sina nya lydelse ska tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet.
5. De upphävda bestämmelserna i 28 kap. 2 a, 4–6 och 7–11 §§ ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
6. Bestämmelserna i 32 kap. i sina nya lydelse ska tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet.
7. Bestämmelserna i 33 kap. 6 § samt 34 kap. 1–3, 5, 6, 10 och 11 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdande
8. Den upphävda bestämmelsen i 37 kap. 8 § och bestämmelserna i 37 kap. 10–11 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

9. Bestämmelserna i 38 kap. 2 a, 3–6, 8, 9, 12 och 20 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet. Bilaga 2

Förteckning över remissinstanserna (SOU 2012:34)

Efter remiss har yttrande över betänkandet lämnats av Riksdagens ombudsmän (JO), Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland, Attunda tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Falu tingsrätt, Örebro tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Vänersborgs tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Luleå tingsrätt, Kammarrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Malmö, Förvaltningsrätten i Umeå, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Säkerhetspolisen, Kriminalvården, Övervakningsnämnden i Linköping, Övervakningsnämnden i Sundsvall, Övervakningsnämnden i Visby, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Rättsmedicinalverket, Datainspektionen, Kustbevakningen, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Barnombudsmannen, Statskontoret, Tullverket, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Arbetsmiljöverket, Svenska ILO-kommittén, Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden), Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen), Norrbottens läns landsting, Botkyrka kommun, Stockholms kommun, Tyresö kommun, Kalmar kommun, Olofströms kommun, Malmö kommun, Falkenbergs kommun, Göteborgs kommun, Hudiksvalls kommun, Sollefteå Kommun, FoU-Södertörn, SACO (genom Jusek och Akademikerförbundet SSR), Sveriges Kommuner och Regioner (tidigare Sveriges Kommuner och Landsting), Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges Socialchefer och Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare.

Svar har inte inkommit från Södermanlands läns landsting, Kronobergs läns landsting, Uppsala kommun, Strängnäs kommun, Valdemarsviks kommun, Nässjö kommun, Sjöbo kommun, Härryda kommun, Tanums kommun, Tidaholms kommun, Forshaga kommun, Skinnskattebergs kommun, Leksands kommun, Strömsunds kommun, Bodens kommun, Svenskt Näringsliv, Nämndemännens riksförbund, Sveriges domareförbund, Brottsofferjourenas Riksförbund, StödCentrum för Unga Brottsoffer, Riksförbundet BRIS – Barnens Rätt I Samhället, Rädda Barnen, Fryshuset, Riksförbundet Kriminellas Revansch I Samhället, X-CONS eller Svenska fängvårdssällskapet.

Riksrevisionen, Ungdomsstyrelsen, Västernorrlands läns landsting, Örebro kommun, Vännäs kommun, TCO, LO och Arbetsgivarverket har avstått från att yttra sig över förslagen.

Yttranden har också inkommit från Nationella samordnaren mot våld i nära relationer (Ju2012:05), Föreningen Skyddsvärnet i Stockholm och ECPAT.

Sammanfattning av departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54)

Bilaga 4

Inledning

Regeringskansliet gav i april 2012 hovrättspresidenten Fredrik Wersäll i uppdrag att utreda vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens (Ju 2009:11) förslag leder till. I denna promemoria redovisas de överväganden som gjorts inom ramen för uppdraget och lämnas förslag till författningsändringar.

Påföljdsutredningens förslag

Påföljdsutredningen hade i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för såväl vuxna som unga lagöverträdare. Utredningens överväganden och förslag har presenterats i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34), som överlämnades till regeringen den 31 maj 2012.

Påföljderna för vuxna lagöverträdare

Påföljdsutredningen har föreslagit att påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet och att det i stället införs en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

Villkorligt fängelse innebär att domstolen mäter ut ett fängelsestraff av viss längd, men att den dömda inte behöver verkställa fängelsestraffet i anstalt om han eller hon fullgör ett eller flera villkor. Enligt Påföljdsutredningens förslag ska villkoren bestå av att den dömda under en prøvotid dels avhåller sig från fortsatt brottslighet, dels fullgör en tilläggsanktion. Tilläggsanktionen kan bestå av dagsböter, samhällstjänst, övervaknings- och kontrollanktion, hemarrest, vård- eller påverkansanktion eller kontraktsvård. Sanktionen ska vara mer ingripande ju längre det villkorliga fängelsestraffet är.

Enligt utredningens förslag ska det råda en presumtion för villkorligt fängelse när fängelsestraffets längd är kortare än ett år. Presumtionen kan brytas, om det är fråga om återfall i brott eller om det saknas möjlighet att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tillräckligt ingripande tilläggsanktion. Det förhållandet att brottet är av viss art eller karaktär ska däremot inte utgöra hinder mot villkorligt fängelse.

Om den dömda återfaller i brott, ska domstolen i första hand döma ut ett nytt villkorligt fängelsestraff och förena detta med en mer ingripande tilläggsanktion än vad som annars hade kommit i fråga. Om det inte finns någon mer ingripande tilläggsanktion att ta till, ska det dömas ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Om inte heller detta är tillräckligt för att möta återfallet, ska det vara möjligt att besluta att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff ska verkställas i anstalt.

Påföljderna för unga lagöverträdare

Påföljdsutredningen har bl.a. föreslagit tre nya påföljder för unga lagöverträdare – varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning. Påföljderna ska – liksom övriga ungdomspåföljder – endast användas för lagöverträdare som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet.

Våra utgångspunkter

Vi har vid våra överväganden utgått från att Påföljdsutredningens förslag kommer att genomföras fullt ut. Våra förslag innebär att straffprocessrätten anpassas till det påföljdssystem som utredningen föreslår. I den mån det har behövts materiella förändringar har vi haft som utgångspunkt att de förslag som lämnas ska grundas på vad som ur ett kriminalpolitiskt och processekonomiskt perspektiv är den rimligaste och mest hållbara lösningen.

Vi har, så långt möjligt, utformat våra förslag så att de inte hindrar en utveckling i den riktning som anges i direktiven för Straffprocessutredningen (Ju 2010:10), EMR-utredningen (Ju 2011:10) och Utredningen om internationell straffverkställighet: genomförande av EU-rambeslut och översyn av internationella verkställighetslagen (Ju 2011:03).

Våra överväganden och förslag

Gripande, anhållande och häktning

I 24 kap. 1, 6 och 7 §§ RB finns bestämmelser som reglerar förutsättningarna för att gripa, anhålla och häkta den som är misstänkt för brott. Vi föreslår ingen ändring av dessa bestämmelser. Enligt vår bedömning utesluter inte nuvarande reglering att frihetsberövande beslutas, även om det kan antas att det kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff för brottsligheten.

Vi anser inte heller att bestämmelserna i 24 kap. 21 § RB, som reglerar förutsättningarna för att besluta att den som döms för brott ska vara häktad efter domen, bör ändras. Undantagsvis kan det uppstå situationer där skälen för häktning är så starka att de motiverar ett beslut om att den dömda ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft, trots att påföljden bestäms till ett villkorligt fängelsestraff. Enligt vår bedömning hindrar inte nuvarande reglering en sådan tillämpning.

Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning

Åtalsunderlåtelse när det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff

Enligt 20 kap. 7 § första stycket 2 RB får åklagare besluta om åtalsunderlåtelse, om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Vi föreslår att bestämmelsen ändras, så att åtalsunderlåtelse får meddelas om det kan

antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Vid återfall i brott ska åtalsunderlåtelse dock kunna meddelas endast om det finns synnerliga skäl.

Ändringarna innebär, mot bakgrund av regleringen i 23 kap. 4 a § RB, att även förundersökningsbegränsning får beslutas när det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl – eller vid återfall i brott synnerliga skäl – för åtalsunderlåtelse.

Åtalsunderlåtelse i konkurrensfall

Enligt 20 kap. 7 § första stycket 3 RB får åtalsunderlåtelse meddelas om den misstänkte har begått annat brott och det utöver påföljden för det brottet inte krävs någon ytterligare påföljd, s.k. konkurrensfall. Vi föreslår inte någon ändring av bestämmelsen.

Påföljdsutredningen har föreslagit att det vid återfall i brott inte ska vara möjligt att besluta att en tidigare utdömd påföljd ska omfatta även den nya brottsligheten. Den förändringen innebär att utrymmet för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i konkurrensfall begränsas något. Regleringen i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB ger dock ett visst utrymme för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning även i situationer där det kan antas att domstolen inte skulle besluta om en sådan s.k. konsumtionsdom. Därmed kan åklagaren undantagsvis besluta om åtalsunderlåtelse eller förundersökningsbegränsning även vid återfall i brott av mindre allvarligt slag.

Betydelsen av att brottslighetens art utmönstras som skäl för ett strängare påföljdsval

En förutsättning för att åklagare ska få meddela åtalsunderlåtelse är att beslutet inte innebär att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts. I dag anses det förhållandet att brottet är av sådan art att det finns skäl för ett strängare påföljdsval än vad straffvärdet motiverar vara ett sådant väsentligt allmänt intresse som utgör hinder mot åtalsunderlåtelse.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska brottslighetens art inte längre utgöra skäl för ett strängare påföljdsval. Vid ett genomförande av utredningens förslag kan därför inte det förhållandet att brottet är av viss typ eller karaktär utgöra hinder mot åtalsunderlåtelse.

Åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare

I 17 § LUL finns bestämmelser om åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare. Dessa bestämmelser bör inte ändras utöver vad Påföljdsutredningen har föreslagit.

Strafföreläggande

Enligt 48 kap. 4 § andra stycket RB får villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter föreläggas genom strafföreläggande, om det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Strafföreläggande avseende villkorlig dom får dock inte utfärdas om det finns anledning att förena den villkorliga domen med en föreskrift om samhällstjänst.

Dessa bestämmelser måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslagit. Vi föreslår att strafföreläggande ska kunna utfärdas avseende villkorligt fängelse i högst sex månader, om det villkorliga fängelsestraffet förenas med böter eller samhällstjänst och det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd.

Förordnande av offentlig försvarare

Enligt 21 kap. 3 a § andra stycket 2 RB ska offentlig försvarare förordnas för den som är misstänkt för brott, om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening.

Denna bestämmelse måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslagit. Vi föreslår att försvarare ska förordnas om det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Förslaget innebär att offentlig försvarare ska förordnas om påföljdsfrågan är tveksam och det finns anledning att döma till fängelse, oavsett om det kan antas att fängelsestraffet kommer att dömas ut villkorligt eller ovillkorligt. Tveksamheten i påföljdsvalet kan avse frågan om det ska dömas ut ett bötesstraff eller ett fängelsestraff, om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt eller vilken tilläggsanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med.

Rättegångsbalkens bestämmelser om rättegången i brottmål

Avgörande av efter huvudförhandling i den tilltalades utelämnande

Enligt 46 kap. 15 a § första stycket 1 RB får ett brottmål avgöras trots att den tilltalade har inställt sig till huvudförhandling endast genom ombud eller har uteblivit från förhandlingen, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening.

Denna bestämmelse måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Vi föreslår att det ska vara möjligt att avgöra ett brottmål efter en huvudförhandling i den tilltalades utelämnande, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt. En förutsättning för avgörande av målet ska alltså vara att saken kan utredas tillfredsställande.

Avgörande utan huvudförhandling

Enligt 45 kap. 10 a § första stycket 3 RB får tingsrätt meddela dom i brottmål utan att hålla huvudförhandling, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet. Vi föreslår att denna bestämmelse utvidgas något. Enligt vårt förslag får tingsrätten avgöra brottmål utan huvudförhandling i samma utsträckning som åklagare får meddela strafföreläggande, dvs. om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst. Som

förutsättningar för att målet ska få avgöras utan huvudförhandling ska alltså gälla att ingen av parterna begär huvudförhandling och att huvudförhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Enligt 51 kap. 13 § andra stycket 3 RB får hovrätt avgöra ett brottmål utan huvudförhandling, om saken kan utredas tillfredsställande och det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma honom eller henne till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening. Huvudförhandling ska dock hållas om en part begär det, om det inte är uppenbart obehövligt. Vi föreslår att regleringen ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Enligt vårt förslag får hovrätten avgöra brottmål utan huvudförhandling i samma utsträckning som tingsrätt ges möjlighet att avgöra ett brott efter en huvudförhandling i den tilltalades utvaro, dvs. om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt. En förutsättning för avgörande utan huvudförhandling i hovrätten ska alltså vara att saken kan utredas tillfredsställande. Vidare ska huvudförhandling hållas om en part begär det, om det inte är uppenbart obehövligt.

Liksom enligt nuvarande reglering ska det inte finnas möjlighet att avgöra ett mål utan huvudförhandling om den tilltalade inte har fyllt 18 år. Det gäller både vid tingsrätt och i hovrätt.

Dom i förenklad form

Enligt 30 kap. 6 § RB får en brottmålsdom utfärdas i förenklad form, om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader. Denna bestämmelse måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Vi föreslår att domen ska få utfärdas i förenklad form om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller om påföljden bestäms till fängelse och fängelsestraffet uppgår till högst sex månader eller döms ut villkorligt.

Omröstning

I 29 kap. 2 och 3 §§ RB finns bestämmelser om hur omröstning i brottmål ska gå till.

Regleringen i 29 kap. 2 § RB innebär bl.a. att det ska röstas i ett sammanhang angående de flesta frågor som rör påföljd för brottet. Vi föreslår att regleringen ändras, så att det framgår att det vid bestämmandet av påföljd först ska röstas om valet av påföljd, innefattande frågan om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt, och därefter om vilken sanktion ett eventuellt villkorligt fängelsestraff ska förenas med. Vidare föreslår vi att ungdomspåföljderna, som enligt nuvarande reglering i stor utsträckning undantas från omröstningsreglerna, ska omfattas av samma omröstningsregler som de påföljder som i första hand ska tillämpas för vuxna lagöverträdare.

I 29 kap. 3 § RB regleras själva omröstningsförfarandet och rösträkningen. Vi föreslår att bestämmelserna ändras endast på så sätt att det nuvarande undantaget för bl.a. ungdomspåföljder upphävs.

Förbudet mot reformatio in pejus

I 51 kap. 25 § första stycket RB regleras förbudet mot s.k. reformatio in pejus. Bestämmelserna innebär att högre rätt inte får döma ut en påföljd som är svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den påföljd som lägre rätt har dömt ut, om det endast är den tilltalade som har överklagat domen eller om åklagaren har överklagat till den tilltalades förmån. Undantag görs dock såvitt avser påföljder som innebär överlämnande till särskild vård. Högre rätt får överlämna den tilltalade till särskild vård även om lägre rätt inte har gjort det och om lägre rätt har överlämnat den tilltalade till särskild vård, får högre rätt döma till annan påföljd.

Vi föreslår förändringar som innebär att förbudet mot reformatio in pejus anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen har föreslagit. Då det enligt utredningens förslag inte ska finnas möjlighet att som påföljd för brott överlämna den tilltalade till särskild vård, föreslår vi att undantaget för sådana överlämnanden upphävs. Därmed kommer förbudet mot reformatio in pejus, till skillnad från i dag, att omfatta även ungdomspåföljderna.

Bestämmelser om rättegången i LUL

Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) innehåller bestämmelser om handläggning hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år. I 25–30 a §§ LUL finns bestämmelser om rättegången i mål mot unga lagöverträdare. Till skillnad från övriga bestämmelser i lagen, som så gott som uteslutande avser mål och ärenden där den misstänkte inte har fyllt 18 år, avser flertalet av bestämmelserna om rättegången mål där den tilltalade inte har fyllt 21 år.

Påföljdsutredningen har föreslagit att lagöverträdare mellan 18 och 20 år inte längre ska särbehandlas vid påföljdsvalet. Enligt vår bedömning framstår det som rimligt att de behandlas som vuxna även under rättegången. Vi föreslår därför att samtliga bestämmelser i LUL om rättegången ska avse mål mot den som inte har fyllt 18 år.

Lagstiftning om internationell straffverkställighet

Vi föreslår vissa förändringar i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m., lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom, lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet samt lagen (1957:668) om utlämning för brott. Ändringarna innebär att regleringen i lagstiftningen om internationell straffverkställighet anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår.

Konsekvenser av våra förslag

Ett genomförande av de förslag som lämnas i denna promemoria kommer i olika avseenden att påverka personer som misstänks, åtalas och döms för

brott, polismyndigheterna, Åklagarmyndigheten, personer som anlitas som försvarsadvokater, de allmänna domstolarna och Kriminalvården. Bilaga 4

Enligt vår bedömning kommer ett genomförande av förslagen inte att medföra några kostnadsökningar för det allmänna utöver vissa initiala omställningskostnader. Förslagen förväntas inte heller medföra några ekonomiska konsekvenser för företag eller andra enskilda.

Utdrag ur lagförslaget i departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54)

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 25 och 27–30 a §§ lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ska ha följandelydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

25 §¹

Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma *skall* gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål.

I mål som rör brott på vilket endast böter kan följa får andra än dem som avses i första stycket anlitas.

Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma *ska* gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål.

27 §²

Mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten *förordna* att målet *skall* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant *förordnande* bör meddelas och är också någon som har fyllt *tjuogoett* år tilltalad i målet

Mål mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt *arton* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten *besluta* att målet *ska* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant *beslut* bör meddelas och är också någon som har fyllt *arton* år tilltalad i målet, *får* åtalet mot den som är under

¹ Senaste lydelse 2001:152.

² Senaste lydelse 2005:691.

skall rätten, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försväras, handlägga åtalet mot den som är under tjugoett år som ett särskilt mål. arton år *handläggas* som ett särskilt mål. Bilaga 5

Även om beslut meddelas enligt andra stycket får rätten medge att den tilltalades anhöriga, liksom annan vars närvaro kan väntas bli till nytta, får närvara vid handläggningen.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *skall* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter. I mål mot den som inte har fyllt arton år *ska* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

28 §³

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §. *Om det inte finns särskilda skäl krävs ett sådant yttrande också för att rätten skall få döma den som inte har fyllt tjugoett år till fängelse i mer än tre månader.* Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §.

29 §⁴

Mål mot den som inte har fyllt *tjugoett* år ska alltid behandlas skyndsamt. Mål mot den som inte har fyllt arton år ska alltid behandlas skyndsamt.

Väcks allmänt åtal mot den som inte har fyllt arton år för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, ska de tidsfrister iakttas som är föreskrivna för åtgärder i mål där den tilltalade är häktad.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 28 §, ska nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får yttrandet med rättens medgivande lämnas senare.

30 §⁵

I mål mot den som inte har fyllt *tjugoett* år *skall*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken. I mål mot den som inte har fyllt arton år *ska*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

³ Senaste lydelse 2006:894.

⁴ Senaste lydelse 2010:577.

⁵ Senaste lydelse 1994:1760.

I mål om undanröjande av påföljd enligt 32 kap. 4 § brottsbalken *skall* 26 och 30 §§ tillämpas, varvid vad som i dessa paragrafer sägs om huvud-förhandling *skall* tillämpas på sammanträde som hålls i målet om undanröjande av påföljd.

I mål om undanröjande av påföljd enligt 32 kap. 10 § brottsbalken *ska* 26 och 30 §§ tillämpas, varvid vad som i dessa paragrafer sägs om huvudförhandling *ska* tillämpas på sammanträde som hålls i målet om undanröjande av påföljd.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2015.

Förteckning över remissinstanserna (Ds 2012:54)

Bilaga 6

Efter remiss har yttrande över promemorian lämnats av Riksdagens ombudsmän, Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland, Attunda tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Falu tingsrätt, Örebro tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Vänersborgs tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Luleå tingsrätt, Kammarrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Malmö, Förvaltningsrätten i Umeå, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Säkerhetspolisen, Kriminalvården, Övervakningsnämnden i Linköping, Övervakningsnämnden i Sundsvall, Övervakningsnämnden i Visby, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Rättsmedicinalverket, Datainspektionen, Kustbevakningen, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Barnombudsmannen, Statskontoret, Tullverket, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Arbetsmiljöverket, ILO-kommittén, Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Stockholms universitet (Juridiska fakulteten), Tyresö kommun, Sveriges Kommuner och Regioner (tidigare Sveriges Kommuner och Landsting), Nämndemännens riksförbund, Sveriges advokatsamfund, Brottsofferjourernas Riksförbund och Rädda Barnen.

Svar har inte inkommit från Södermanlands läns landsting, Kronobergs läns landsting, Västernorrlands läns landsting, Norrbottens läns landsting, Uppsala kommun, Strängnäs kommun, Valdemarsviks kommun, Nässjö kommun, Kalmar kommun, Sjöbo kommun, Göteborgs kommun, Härryda kommun, Tidaholms kommun, Forshaga kommun, Örebro kommun, Skinnskattebergs kommun, Leksands kommun, Hudiksvalls kommun, Sollefteå kommun, Strömsunds kommun, Vännäs kommun, Bodens kommun, FoU-Södertörn, Svenskt Näringsliv, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges Socialchefer, Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare, StödCentrum för Unga Brottsoffer, Fryshuset (Stiftelsen KFUM Söder), Riksförbundet Kriminellas Revansch I Samhället, X-CONS eller Svenska Fångvårdssällskapet.

Riksrevisionen, Ungdomsstyrelsen, Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen), Botkyrka kommun, Stockholms kommun, Olofströms kommun, Malmö kommun, Falkenbergs kommun, Tanums kommun, TCO, SACO, LO, Arbetsgivarverket och Riksförbundet BRIS – Barnens Rätt I Samhället har avstått från att yttra sig över förslagen.

Sammanfattning av betänkandet Slopod straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85)

Utredningens uppdrag

Vi har haft i uppdrag att överväga och föreslå ändringar beträffande den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år i syfte att åstadkomma att påföljdsbestämningen för denna åldersgrupp ska motsvara den som gäller för andra myndiga lagöverträdare.

I fråga om *straffmätning* har uppdraget varit att

- överväga och föreslå hur en ordning bör utformas som innebär att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid straffmätningen,
- analysera konsekvenserna av en sådan ordning för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år och mot den bakgrunden överväga olika modeller för hur straffmätningen för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år skulle kunna ske samt bedöma behovet av följdändringar, och
- lämna de författningsförslag som behövs.

I fråga om *påföljdsval* har vårt uppdrag varit att

- överväga och föreslå hur en ordning bör utformas som innebär att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid påföljdsvalet och i processuellt hänseende, och
- lämna de författningsförslag som behövs.

Vi har alltså inte haft i uppdrag att överväga *om* den straffrättsliga och straffprocessuella särbehandlingen av lagöverträdare i åldern 18–20 år ska upphöra, utan att överväga och föreslå *hur* ett avskaffande av särbehandlingen kan genomföras beträffande denna åldersgrupp. I fråga om lagöverträdare i åldern 15–17 år har uppdraget formulerats mer öppet. Avseende den åldersgruppen har uppgiften varit att presentera och överväga olika modeller. (Våra direktiv återfinns i bilaga 1.)

Internationell utblick

Som en bakgrund till våra överväganden har vi tagit del av vad som gäller i fråga om särbehandling av unga lagöverträdare i Danmark, Finland, Island, Norge och Tyskland. I alla dessa länder finns det uttryckliga bestämmelser om särbehandling av de allra yngsta lagöverträdarna, även om sättet för särbehandling varierar mellan länderna.

Även i fråga om lagöverträdare som har fyllt 18 år varierar regelverkens utformning. I *finsk rätt* särbehandlas lagöverträdare i åldern 18–20 år såväl vid påföljdsvalet som i fråga om villkorlig frigivning. Motsvarande gäller enligt *isländsk rätt*. Även *tysk rätt* ger utrymme för särbehandling av lagöverträdare i denna åldersgrupp. I *dansk rätt* finns däremot inte någon bestämmelse om särbehandling av lagöverträdare i åldern 18–20 år vid påföljdsbestämningen. Samtidigt kan ålder under 21 år vara skäl för

villkorlig frigivning, enligt den danska rätten, vilket i praktiken innebär en nedsättning av det faktiska straffet med en tredjedel eller hälften av det utdömda straffet. Även i *norsk rätt* saknas uttryckliga bestämmelser om lagöverträdare i åldern 18–20 år men där anses låg ålder vara en generell faktor som beaktas vid påföljdsbestämningen.

Slutsatsen i denna del är att lagöverträdare i såväl åldersgruppen 15–17 år som åldersgruppen 18–20 år särbehandlas i mildrande riktning vid påföljdsbestämningen och/eller i fråga om villkorlig frigivning i de länder som har varit föremål för denna genomgång, med reservation för att det inte går att slå fast exakt vid vilken ålder som beaktandet av låg ålder upphör enligt det norska synsättet.

Ungdomspåföljder, hjärnforskning och ungdomsbrottslighet

Som en bakgrund till våra överväganden har vi också undersökt hur olika påföljder har tillämpats i fråga om unga lagöverträdare under de senaste åren, hur det psykologiska och neurologiska forskningsläget av relevans för frågor om påföljder för unga ser ut och hur ungdomsbrottsligheten har utvecklats under senare tid.

Till att börja med konstaterar vi att det finns en viss, om än begränsad, *korvis tillämpning* av de särskilda ungdomspåföljderna och påföljder som är avsedda för vuxna. Det förekommer att lagöverträdare i åldern 15–17 år döms till exempelvis fängelse, villkorlig dom och skyddstillsyn samtidigt som det förekommer att lagöverträdare som är 18 år eller äldre döms till exempelvis ungdomsvård. I denna del konstaterar vi vidare att domstolarna i några domar under 2017 har diskuterat straffvärden motsvarande *livstids fängelse* för tilltalade som begått brott i åldern 18–20 år i mål där påföljden har bestämts till fängelse på viss tid. Slopåd s.k. ungdomsreduktion för lagöverträdare i åldern 18–20 år kan därför förväntas leda till ytterligare någon livstidsdom eller några livstidsdomar varje år.

Av den *psykologiska* forskning som finns på området framgår att människor uppnår social och emotionell mognad först i 19–21-årsåldern och att förmågan till självkontroll är fullt utvecklad först mellan 23 och 25 års ålder. Den *neurologiska* forskningen – som ger stöd åt de psykologiska forskningsresultaten – talar för att hjärnan är fullt utvecklad först i 25-årsåldern.

När det kommer till *ungdomsbrottslighetens utveckling* talar tillgänglig statistik för att ungdomsbrottsligheten minskar och att den trenden – i huvudsak – gäller även när enskilda allvarliga brottstyper eller klasser av brottstyper studeras.

Mot denna bakgrund drar vi slutsatsen att det inte finns något empiriskt, eller erfarenhetsbaserat, stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare.

Utgångspunkter för en reform

Våra överväganden och förslag bygger på följande allmänna utgångspunkter:

- Påföljdens stränghet ska stå i proportion till *brottets allvar*.
- Den allmänna repressionsnivån ska inte vara högre än nödvändigt. Detta följer av principerna om *framåtblickande proportionalitet* och *humanitet*. Även en mindre generell straffskärpning kräver rationell argumentation och vägande sakskaäl.
- Rationellt beslutsfattande i fråga om påföljder kräver att den s.k. *konformitetsprincipen* och den s.k. *skuldprincipen* beaktas. Endast den som vid gärningstillfället kunde rätta sig efter strafflagen – och begick gärningen med uppsåt eller av oaktsamhet – får dömas till ansvar. Dessa principer är relevanta även i fråga om vilken *påföljd* som bör utdömas för ett brott. *Graden* av skuld påverkar *graden* av klandervärdhet, vilken ska återspeglas i straffvärdet.
- Ett ökat bruk av fängelsestraff kan vara *kontraproduktivt* genom att det motverkar de dömdas återanpassning i samhället. Fängelsestraff kan leda till att lagöverträdare fostras in i en kriminell livsstil och därmed en ökad återfallsrisk. Vidare finns det en risk för att repressionshöjningar leder till en s.k. *repressionsspiral* med återkommande krav på skärpningar. En utgångspunkt är därför att en mer långtgående repressionshöjning än den som uppdraget kräver bör genomföras endast om det finns starka skäl för en sådan.
- För att motverka brottsligheten krävs *brottsförebyggande åtgärder* i vidsträckt mening, exempelvis åtgärder inom bl.a. utbildningsväsendet, arbetslivet samt social- och hälsovården eller konkreta åtgärder i form av t.ex. stöldskydd av egendom. Vidare är det viktigt att de *brottsutredande myndigheternas verksamhet* är effektiv så att en så stor del av brotten som möjligt upptäcks, utreds och kan leda till fällande dom. Våra förslag måste ses i ljuset av behovet av åtgärder på områden utanför straffrätten.
- Vad gärningspersonen har gjort efter *gärningen* påverkar inte straffvärdet och detsamma gäller, något förenklat, omständigheter före *gärningen*. Påföljdssystemets fokus på tidpunkten – eller tiden – för gärningen brukar beskrivas på så sätt att skuldbegreppet är *episodiskt*. Samtidigt talar förekomsten av bestämmelser om brottsexterna faktorer för att det finns ett behov av att kunna beakta faktorer som ligger utanför själva gärningen. Det är en begreppslig fråga vilka faktorer som ska ingå i bedömningen av straffvärdet. Ett s.k. billighetsskaäl, t.ex. att den tilltalade har försökt att avhjälpa brottets skadliga effekter, eller gärningspersonens ungdom skulle kunna sägas innebära lägre grad av skuld och lägre grad av klandervärdhet. Innebörden av bestämmelser om beaktande av gärningspersonens ungdom vid påföljdsbestämningen måste alltså inte med nödvändighet beskrivas på så sätt att han eller hon får en ”rabatt” eller ”reduktion”. Bestämmelserna kan i stället sägas syfta till att *korrigera* straffvärdet, så att gärningspersonen inte får en mer ingripande påföljd än vad han eller hon *förtjänar*.

- Särbehandling av unga lagöverträdare kan på ett övergripande plan förklaras med att unga personer typiskt sett har en *outvecklad ansvarsförmåga*, att unga typiskt sett är mer *psykologiskt känsliga för bestraffning* än vuxna och att samhället bör visa *tolerans* för den unges mognadsprocess. Vidare måste beaktas att Barnkonventionen beträffande personer under 18 år uppställer krav på ett beaktande av barnets bästa och på att det ska finnas lagar särskilt anpassade för barn.
- Det finns ett intresse av att undvika *tröskeeffekter* i påföljdssystemet. Samtidigt skulle alla tänkbara former av utjämning av en tröskeeffekt vid 18 års ålder innebära att enskilda barn i åldern 15–17 år skulle få strängare straff utan att det skulle kunna förväntas leda till vare sig minskad brottslighet på ett allmänt plan eller bättre möjligheter till återanpassning i samhället för de enskilda barnen. En repressionshöjning för barn i ett visst åldersspann utan några förväntade positiva konkreta konsekvenser är inte önskvärd. Intresset av att minimera tröskeeffekter kan inte ensamt motivera långtgående repressionshöjningar.
- Barn och unga vuxna har ofta lägre grad, än äldre vuxna personer, av sådana förmågor som typiskt sett är kopplade till *möjligheten att ta ansvar för sina handlingar* ända upp i 23–25-årsåldern. Graden av sådana förmågor kan variera från individ till individ. Eftersom lägre grad av utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga innebär att den tilltalade har mindre grad av skuld i en gärning är det viktigt att sådana faktorer även fortsättningsvis kan beaktas på individnivå.

Ändrade bestämmelser om straffmätning för unga

När det gäller *lagöverträdare* i åldern 18–20 år föreslår vi att den s.k. ungdomsreduktionen, som regleras i 29 kap. 7 § brottsbalken och som i dag gäller för lagöverträdare under 21 år, framöver ska gälla för den som har begått brott innan han eller hon har fyllt 18 år. Som en följd av detta föreslås att bestämmelsen i 26 kap. 3 § andra stycket brottsbalken – som handlar om att straffskalan i vissa fall kan utvidgas uppåt på grund av återfall i förhållande till brott som den tilltalade begått från och med 21 års ålder – ska ändras så att återfall i förhållande till brott som begåtts från och med 18 års ålder kan beaktas. Ytterligare en följdändring föreslås i 35 kap. 2 § andra stycket brottsbalken, så att bortfallande av påföljd (preskription) för mord och de övriga allvarliga brottstyper som räknas upp i samma paragraf ska ske endast om lagöverträdaren var under 18 år vid tidpunkten för brottet.

I fråga om *lagöverträdare* i åldern 15–17 år diskuterar vi fyra olika modeller:

1. Alternativ 1 innebär att nuvarande reglering ska fortsätta att gälla och fortsätta att tillämpas på samma sätt som i dag beträffande lagöverträdare i åldern 15–17 år. Det innebär i sin tur att det tillkommer en tröskeeffekt vid 18 års ålder i och med att den s.k. ungdomsreduktionen för 18-åriga lagöverträdare ska upphöra.
2. Alternativ 2 innebär att den nuvarande s.k. ungdomsreduktionen för 15-åriga lagöverträdare ska fortsätta att gälla men att den s.k.

reduktionen ska avta i snabbare takt än i dag – och alltså vara mindre än i dag för lagöverträdare som är äldre än 15 år men yngre än 18 år – för att gå mot noll vid 18 års ålder. En tröskeleffekt – såvitt avser straffmätning – skulle på det sättet kunna undvikas. Samtidigt kräver modellen strängare påföljder för 15–17-åriga lagöverträdare utan att det finns några andra skäl för det än att tröskeleffekten motverkas.

3. Alternativ 3 innebär att 15–17-åriga lagöverträdare skulle ta över den plats i systemet som 18–20-åriga lagöverträdare har i dag. Även alternativ 3 skulle alltså kunna eliminera tröskeleffekten vid 18 års ålder. Samtidigt skulle tröskeln vid 15 års ålder (den s.k. straffmyndighetsåldern) bli större än i dag och liksom alternativ 2 kräver alternativ 3 strängare påföljder för 15–17-åriga lagöverträdare utan att det finns andra skäl för det än att tröskeleffekten motverkas.
4. Alternativ 4 innebär att en viss tröskeleffekt tillåts vid 18 års ålder. Det medför att den s.k. reduktionen i åldersspannet 15–17 år inte behöver avta lika hastigt som med alternativ 2. Alternativ 4 framstår alltså som ett slags kompromiss. Samtidigt kan konstateras att även denna modell kräver skärpta påföljder för 15–17-åriga lagöverträdare utan att det finns andra skäl för det än att tröskeleffekten motverkas.

Vi anser att intresset av att undvika en tröskeleffekt vid 18 års ålder inte är så starkt att repressionshöjningar för åldersgruppen 15–17 år bör genomföras med mindre än att det också finns andra skäl för det än att tröskeleffekten motverkas. Eftersom sådana skäl saknas förespråkar vi alternativ 1. Till detta kommer att alternativ 2–4, med sina höjda s.k. straffmätningstvärden för 15–17-åriga lagöverträdare, kan antas leda till att strängare typer av påföljder kommer att tillämpas vid mindre allvarliga brott jämfört med i dag. Domstolarnas praxis i fråga om de särskilda ungdomspåföljderna kan därmed behöva frångås, vilket kan leda till praktiska problem i rättstillämpningen.

Vi föreslår att 29 kap. 7 § brottsbalken kompletteras med en bestämmelse som – genom att dra upp den yttre ramen för den s.k. reduktionen – indikerar att paragrafen i fråga om 15–17-åriga lagöverträdare ska fortsätta att tillämpas på samma sätt som i dag, dvs. att lagöverträdare i åldern 15–17 år som utgångspunkt inte ska kunna dömas till strängare påföljd än vad som motsvarar hälften av straffvärdet. Om någon av de andra modellerna ska väljas, förespråkar vi i andra hand alternativ 4.

Valet av påföljd

Den grundläggande bestämmelsen om påföljdsval för unga lagöverträdare finns i 30 kap. 5 § brottsbalken. I paragrafens första och andra stycke anges att det krävs *synnerliga skäl* respektive *särskilda skäl* för att döma 15–17-åriga respektive 18–20-åriga lagöverträdare till fängelse.

Vi föreslår att 30 kap. 5 § brottsbalken ska ändras på så sätt att dess andra stycke – om att det krävs särskilda skäl för att döma lagöverträdare i åldern 18–20 år till fängelse – tas bort. Följdändringar till den föreslagna ändringen i 30 kap. 5 § brottsbalken föreslås i bestämmelserna i 32 kap.

brottsbalken om tillämpningsområdena för påföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst. Bilaga 7

I linje med våra överväganden i fråga om straffmätning för *lagöverträdare i åldern 15–17 år* bedömer vi att bestämmelsen i 30 kap. 5 § första stycket brottsbalken, om val av påföljd för lagöverträdare i åldern 15–17 år, inte bör ändras. Vi konstaterar att vägen till fängelse och andra påföljder avsedda för vuxna lagöverträdare skulle bli kortare om något av alternativen 2–4 skulle väljas. Vi gör även i denna del bedömningen att påföljderna för denna åldersgrupp inte bör skärpas om det, utöver intresset av att motverka en tröskeleffekt vid 18 års ålder, inte kan motiveras av vare sig rättvise- eller konsekvensskäl.

Om alternativ 2–4 skulle väljas, skulle ett sätt för att motverka en alltför kort väg till fängelse och andra vuxenpåföljder kunna vara att samtidigt utvidga tillämpningsområdena för de särskilda ungdomspåföljderna, exempelvis genom att höja det maximala antalet timmar ungdomstjänst. Ungdomspåföljder skulle i så fall kunna tillämpas vid högre s.k. straffmätningssvärden än i dag. Samtidigt konstaterar vi att det finns praktiska problem med sådana lösningar. Fortsatta överväganden om att ändra de särskilda ungdomspåföljdernas tillämpningsområden skulle kräva biträde av bl.a. medicinsk och psykologisk expertis.

Processuella frågor

En del av vårt uppdrag är att avskaffa all straffprocessuell särbehandling av lagöverträdare i åldern 18–20 år. Vi föreslår därför att de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som innebär att inte bara 15–17-åriga lagöverträdare utan också 18–20-åriga lagöverträdare särbehandlas ska ändras så att lagen framöver gäller bara 15–17-åriga lagöverträdare.

Vi gör bedömningen att strängare påföljder för lagöverträdare i åldern 18–20 år kommer att medföra ökad tillämpning av häktning, anhållande och andra processuella tvångsmedel inom denna åldersgrupp.

Konsekvenser av utredningens förslag m.m.

De som i praktiken berörs närmast av våra överväganden och förslag är lagöverträdare i åldern 15–20 år. Vidare berör övervägandena och förslagen domstolar, åklagare, målsägande och offentliga försvarare samt frivården och socialtjänsten. När det särskilt gäller *ekonomiska konsekvenser* berör övervägandena och förslagen i första hand Kriminalvården (inklusive frivården), Statens institutionsstyrelse och kommunerna samt den del av statskassan som motsvarar det allmännas intäkter av dagsböter.

Baserat på bl.a. uppgifter från Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse bedömer vi att ett genomförande av utredningens förslag i fråga om *lagöverträdare i åldern 18–20 år* kommer att leda till ökade årliga kostnader för staten med omkring 1,1 miljarder kronor.

Bilaga 7

Vår i första hand förespråkade modell beträffande *lagöverträdare i åldern 15–17 år* (alternativ 1) är kostnadsneutral. Skulle i stället alternativ 2 eller 4 eller alternativ 3 väljas, skulle de leda till ytterligare kostnadsökningar för staten med omkring 0,2 miljarder kronor respektive 0,8 miljarder kronor.

Finansieringen av förslagen bör ske inom ramen för de resurser som kan förväntas behöva tillföras rättsväsendet på sikt.

De föreslagna ändringarna i lag kan träda i kraft den 1 juli 2020 och det krävs inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Lagförslaget i betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85)

Bilaga 8

Förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 3 §, 29 kap. 7 §, 30 kap. 5 §, 32 kap. 1 och 2 §§ samt 35 kap. 2 § brottsbalken (1962:700) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 kap.

3 §¹

Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har vunnit laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får för återfallet dömas till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt *tjuogoett* år får inte läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

Brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt *arton* år får inte läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

En utländsk dom får tillmätas samma verkan som en svensk.

29 kap.

7 §²

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt *tjuogoett* år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt tjuogoett år får inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt *arton* år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Ett fängelsestraff som motsvarar mer än hälften av brottets straffvärde får mätas ut för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år endast om det krävs för att 4 § ska kunna tillämpas.

Vid tillämpning av denna paragraf får rätten inte döma till svårare straff än fängelse i nio år.

¹ Senaste lydelse 2009:396.

² Senaste lydelse 2009:396.

30 kap.5 §³

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten därvid i första hand *skall* bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

För brott som någon begått efter det att han eller hon fyllt arton men innan han eller hon fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten därvid i första hand *ska* bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

32 kap.1 §⁴

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *skall* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *skall* rätten meddela föreskrift om att den unge *skall* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *skall* framgå av domen.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga,

Den som har begått brott innan han eller hon har fyllt arton år får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *ska* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *ska* rätten meddela föreskrift om att den unge *ska* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *ska* framgå av domen.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, *ska*

³ Senaste lydelse 2006:891.

⁴ Senaste lydelse 2006:891.

skall den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *skall* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *ska* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

2 §⁵

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuogo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som är över arton år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det

Den som har begått brott innan han eller hon har fyllt arton år får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Har den unge fyllt arton år vid tidpunkten för rättsens dom får han eller hon dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuogo och högst etthundrafemtio timmar.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

35 kap.

2 §⁶

Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för 1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,

⁵ Senaste lydelse 2015:80.

⁶ Senaste lydelse 2014:407.

2. folkmord, brott mot mänskligheten eller grov krigs-förbrytelse enligt 1, 2 eller 11 § lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser,

3. terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, eller

4. försök till dessa brott.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *tjugoett* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *arton* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2020.

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Bilaga 8

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare¹

dels att 25 § ska upphöra att gälla,

dels att 1 och 27–30 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §²

I denna lag finns särskilda bestämmelser om handläggning hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt *tjuogoett* år.

I denna lag finns särskilda bestämmelser om handläggning hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt *arton* år.

I övrigt gäller rättegångsbalkens regler och andra bestämmelser.

27 §³

Mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Mål mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten förordna att målet *skall* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant förordnande bör meddelas och är också någon som har fyllt *tjuogoett* år tilltalad i målet *skall* rätten, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under *tjuogoett* år som ett särskilt mål.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt *arton* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten förordna att målet *ska* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant förordnande bör meddelas och är också någon som har fyllt *arton* år tilltalad i målet *ska* rätten, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under *arton* år som ett särskilt mål.

Även om beslut meddelas enligt andra stycket får rätten medge att den tilltalades anhöriga, liksom annan vars närvaro kan väntas bli till nytta, får närvara vid handläggningen.

¹ Senaste lydelse av 25 § 2001:152.

² Senaste lydelse 2014:650.

³ Senaste lydelse 2005:691.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *skall* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *ska* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

28 §⁴

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §. *Om det inte finns särskilda skäl krävs ett sådant yttrande också för att rätten skall få döma den som inte har fyllt tjuogoett år till fängelse i mer än tre månader.*

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §.

29 §⁵

Mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år ska alltid behandlas skyndsamt.

Mål mot den som inte har fyllt *arton* år ska alltid behandlas skyndsamt.

Om det väcks allmänt åtal mot den som inte har fyllt arton år för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, ska de tidsfrister iakttas som är föreskrivna för åtgärder i mål där den tilltalade är häktad. Den förlängda tidsfrist som anges i 45 kap. 14 § andra stycket andra meningen rättegångsbalken ska dock inte tillämpas.

Om rätten begär ett yttrande från socialnämnden enligt 28 §, ska nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet motiverar det, får yttrandet med rättens medgivande lämnas senare.

30 §⁶

I mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

I mål mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2020.

⁴ Senaste lydelse 2006:894.

⁵ Senaste lydelse 2014:321.

⁶ Senaste lydelse 1994:1760.

Förteckning över remissinstanserna (SOU 2018:85)

Bilaga 9

Efter remiss har yttrande över betänkandet lämnats av Arvika kommun, Attunda tingsrätt, Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum, Barnombudsmannen, Brottsförebyggande rådet, Brottsofferjouren, Brottsoffermyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Falköpings kommun, Fryshuset, Förvaltningsrätten i Falun, Förvaltningsrätten i Jönköping, Göteborgs kommun, Helsingborgs kommun, Helsingborgs tingsrätt, Herrljunga kommun, Hovrätten för nedre Norrland, Hovrätten för Västra Sverige, Inspektionen för vård och omsorg, Justitiekanslern, Kammarrätten i Stockholm, Karlshamns kommun, Karolinska institutet, Kriminalvården, Luleå tingsrätt, Malmö kommun, Malmö tingsrätt, Mullsjö kommun, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Norrköpings tingsrätt, Polismyndigheten, Riksdagens ombudsmän, Ronneby kommun, Skurups kommun, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Statskontoret, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stockholms kommun, Stockholms tingsrätt, Stockholms universitet, Svea hovrätt, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Sveriges kommuner och landsting, Säkerhetspolisen, Umeå kommun, Uppsala tingsrätt, Åklagarmyndigheten, Örebro kommun och Örebro universitet.

Yttrande har också inkommit från Akademikerförbundet SSR. Två yttranden har dessutom inkommit från enskilda personer.

Alingsås kommun, Kalmar kommun, Malung-Sälens kommun, Solna kommun, Statens skolverk, UNICEF Sverige och Västerviks kommun har avstått från att yttra sig.

Arboga kommun, Bodens kommun, Borgholms kommun, Bris Barnens Rätt i Samhället, FoU Södertörn, Föreningen Maskrosbarn, Föreningen Sveriges Socialchefer, Gällivare kommun, Linköpings universitet, Linnéuniversitetet, LSU-Sveriges ungdomsorganisationer, Malå kommun, Nationell Samverkan för Psykisk Hälsa, Osby kommun, Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare, Riksförbundet Kriminellas Revansch i Samhället, Rädda Barnen, Svenska Föreningen för Barn- och Ungdomspsykiatri, Sveriges kristna råd, Sätters kommun, Tanums kommun, Unga KRIS, X-CONS, Ånge kommun, Ängelholms kommun och Östersunds kommun har beretts tillfälle att yttra sig men inte inkommit med något yttrande.

Lagförslaget i utkast till lagrådsremiss Slopäd straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 3 §, 29 kap. 7 §, 30 kap. 5 §, 32 kap. 1, 2 och 3 a §§ och 35 kap. 2 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 kap.

3 §¹

Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har *vunnit* laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får *för återfallet dömas* till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har *fått* laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får *han eller hon dömas för återfallet* till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon *har* fyllt *tjugoett* år får inte läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

Brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får inte läggas till grund för *en* sådan förhöjning som anges i första stycket.

En utländsk dom får tillmätas samma verkan som en svensk.

29 kap.

7 §²

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt tjugoett år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *tjugoett* år får inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får dock

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får *det* inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får *det* dock

¹ Senaste lydelse 2009:396.

² Senaste lydelse 2009:396.

dömas till fängelse i högst fjorton år.

dömas till fängelse i högst fjorton år.

Bilaga 10

Första stycket gäller inte vid straffmätningen i fråga om brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt arton år om det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, eller i fråga om försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott.

30 kap.

5 §³

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten därvid i första hand *skall* bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

För brott som någon begått efter det att han eller hon fyllt arton men innan han eller hon fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

För brott som någon *har* begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten *då* i första hand *ska* bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

32 kap.

1 §⁴

Den som *är under tjuogoett år och som begått brott* får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *skall* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Den som *har begått brott innan han eller hon fyllt arton år* får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *ska* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. *Även den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt arton år får*

³ Senaste lydelse 2006:891. Ändringen innebär bl.a. att andra stycket tas bort.

⁴ Senaste lydelse 2006:891.

dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt tjuogoett år får inte dömas till ungdomsvård.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *skall* rätten *meddela* föreskrift om att den unge *skall* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *skall* framgå av domen.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, *skall* den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *skall* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får *meddelas* endast med den skadelidandes samtycke.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *ska* rätten *besluta en* föreskrift om att den unge *ska* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *ska* framgå av domen.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, *ska* den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *ska* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får *beslutas* endast med den skadelidandes samtycke.

2 §⁵

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuugo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som har begått brott innan han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuugo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som är över arton år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som har fyllt arton år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som har fyllt tjuogoett år får inte dömas till ungdomstjänst.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Lydelse enligt SFS 2020:617

Föreslagen lydelse

3 a §

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomsövervakning om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Den som är över arton år får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som har begått brott innan han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomsövervakning om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Den som har fyllt arton år får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det. *Den som har fyllt tjuogoett år får inte dömas till ungdomsövervakning.*

Rätten får bestämma tiden för ungdomsövervakning till lägst sex månader och högst ett år.

Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i verkställighetsplanering och följa det som anges i verkställighetsplanen.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

35 kap.

2 §⁶

Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för

1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
2. våldtäkt eller grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller tredje stycket, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 §,
4. brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,

⁶ Senaste lydelse 2020:173.

5. folkmord, brott mot mänskligheten eller grov krigsförbrytelse enligt 1, 2 eller 11 § lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser,

6. terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, eller

7. försök till brott som avses i 1, 5 eller 6.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *tjugoett* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *arton* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2022.

2. Bestämmelsen i 35 kap. 2 § andra stycket i den nya lydelsen tillämpas även på brott som har begåtts före ikraftträdandet, om inte möjligheten att döma till påföljd har bortfallit dessförinnan enligt äldre bestämmelser.

Förteckning över remissinstanserna (Utkast till lagrådsremiss Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet)

Efter remiss har yttrande över utkast till lagrådsremiss lämnats av Attundatingsrätt, Barnafriad – Nationellt kunskapscentrum, Barnombudsmannen, Bodens kommun, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Fryshuset, Föreningen Sveriges Socialchefer, Förvaltningsrätten i Falun, Förvaltningsrätten i Jönköping, Helsingborgs kommun, Helsingborgs tingsrätt, Hovrätten för Nedre Norrland, Hovrätten för Västra Sverige, Inspektionen för vård och omsorg, Justitiekanslern, Kammarrätten i Stockholm, Karolinska institutet, Kriminalvården, Linköpings universitet, Luleå tingsrätt, Länsstyrelsen i Kronobergs län, Malmö kommun, Malmö tingsrätt, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Norrköpings tingsrätt, Offentlighetsanställdas förhandlingsråd, Polismyndigheten, Riksdagens ombudsmän, Ronneby kommun, Skurups kommun, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Statskontoret, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stockholms kommun, Stockholms tingsrätt, Stockholms universitet, Svea hovrätt, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Domarförbund, Sveriges kommuner och Regioner, Sveriges kristna råd, Säkerhetspolisen, Uppsala tingsrätt, Västerviks kommun, Åklagarmyndigheten, Örebro universitet och Östersunds kommun.

Göteborgs kommun, Kalmar kommun, Statens skolverk och Unicef Sverige har avstått från att yttra sig

Svar har inte inkommit från Alingsås kommun, Akademikerförbundet SSR, Arboga kommun, Arvika kommun, Barnrättsbyrån, Borgholms kommun, Bris – Barnens rätt i samhället, Brottsofferjouren Sverige, Falköpings kommun, FoU-Södertörn, Gällivare kommun, Herrljunga kommun, Karlshamns kommun, LSU – Sveriges ungdomsorganisationer, Lycksele kommun, Malung-Sälens kommun, Malå kommun, Maskrosbarn, Mullsjö kommun, Nationell samverkan för Psykisk hälsa, Offentlighetsanställdas förhandlingsråd, Osby kommun, Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare, Riksförbundet Kriminellas Revansch i samhället, Rädda barnen, Saco-S, Seko – Service- och kommunikationsfacket, Solna kommun, Svenska Föreningen för Barn- och Ungdomspsykiatri, Sätters kommun, Tanums kommun, Umeå kommun, Unga KRIS (ungdomsförbundet för Kriminellas Revansch I Samhället), X-CONS, Ånge kommun, Ängelholms kommun och Örebro kommun.